

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra politologie

Problematika třetího funkčního období prezidenta v Africe:

případová studie *Zambie*

Diplomová práce

Autor: Bc. Kateřina Burianová
Studijní program: N6701 Politologie
Studijní obor: Politologie – africká studia
Forma studia: prezenční
Vedoucí práce: doc. PhDr. Vlastimil Fiala, CSc.

Hradec Králové, 2020

Zadání diplomové práce

Autor: Kateřina Burianová

Studium: F17NP0014

Studijní program: N6701 Politologie

Studijní obor: Politologie - africká studia

Název diplomové práce: **Problematika třetího funkčního období prezidenta v Africe: případová studie Zambie**

Název diplomové práce AJ: The Problematics of Third Term in Africa: Case Study Zambia

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

V současné době se v Africe stále více setkáváme se snahou prezidentů udržet se u moci, přestože dle ústavy již vyčerpali všechna svá možná funkční období. Způsoby, jakými o to usilují, se liší v jednotlivých politických režimech, a stejně tak jsou různorodé i reakce společnosti. V Zambii se po obnově stranického pluralismu setkáváme s tímto fenoménem ve dvou případech. V prvním z nich figuruje Frederick Chiluba, prezident zvolený v roce 1991, který se po desetileté vládě chtěl i nadále udržet u moci. Jeho snaha o změnu ústavy se nicméně setkala s negativní reakcí, a tak nakonec od svého plánu upustil. Za jiných okolností je možné podobnou snahu o další kandidaturu pozorovat i u současného prezidenta Edgara Lungu. Cílem práce je analyzovat metody, pomocí kterých se prezidenti snaží udržet se ve své funkci, a reakce společnosti, které dokáží v některých případech těmto snahám zabránit. Z metodologického hlediska je práce případovou studií, zaměřenou na podrobnou analýzu zambijského případu. Pro teoretický rámec bude využit koncept "third term". Přínosem této práce je především rozšíření informací o tomto fenoménu, který je v Africe stále více aktuální, a to pomocí podrobné analýzy jednoho konkrétní případu.

Bamfo, Napoleon. 2005. "Term Limit and Political Incumbency in Africa: Implications of Staying in Power Too Long with References to the Cases of Kenya, Malawi, and Zambia." *African and Asian Studies* 4, č. 3, 327-356
Baturo, Alexander. 2010. "The Stakes of Losing Office, Term Limits and Democracy." *British Journal of Political Science* 40, č. 3, 635-662
Bartlett, David M.C. 2000. "Civil Society and Democracy: A Zambian Case Study." *Journal of Southern African Studies* 26, č. 3, 429-446
Burnell, Peter. 2001. "The Party System and Party Politics in Zambia: Continuities Past, Present and Future" *African Affairs* 100, č. 399, 239-263
Estella, Antonio. 2008. "Law as Credibility: The Case of Presidential Term Limits." *European Journal of Legal Studies* 2, č. 1, 116-142
Lumumba-Kasongo, Tukumbi. 2007. "Africa's Third-Term Syndrome: A Trend Toward Authoritarianism or a Unique Form of Democracy?" *Georgetown Journal of International Affairs* 8, č. 1, 125-133
Phiri, Isabel Apawo. 2003. "President Frederick J. T. Chiluba of Zambia: The Christian Nation and Democracy." *Journal of Religion in Africa* 33, č. 4, 401-428
Tull, Denis M. a Simons, Claudia. 2017. "The Institutionalisation of Power Revisited: Presidential Term Limits in Africa." *Africa Spectrum* 52, č. 2, 79-102
Vondoepp, Peter. 2005. "Party Cohesion and Fractionalization in New African Democracies: Lessons from Struggles over Third-term Amendments." *Studies in Comparative International Development* 40, č. 3, 65-87
Vondoepp, Peter. 2005. "The Problem of Judicial Control in Africa's Neopatrimonial Democracies: Malawi and Zambia." *Political Science Quarterly* 120, č. 2, 275-301

Garantující pracoviště: Katedra politologie,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: doc. PhDr. Vlastimil Fiala, CSc.

Datum zadání závěrečné práce: 20.4.2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala (pod vedením vedoucího diplomové práce) samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 4. 4. 2020

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu práce panu doc. PhDr. Vlastimilu Fialovi, CSc. za myšlenku hlavního tématu práce, odborné vedení práce, cenné rady a řadu poskytnutých konzultací.

Anotace

Burianová, Kateřina. 2020. *Problematika třetího funkčního období prezidenta v Africe: případová studie Zambie*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta, Katedra politologie. Diplomová práce.

Tato diplomová práce je případovou studií zaměřenou na fenomén tzv. třetího funkčního období prezidenta, se kterým se v posledních letech setkáváme v Africe stále častěji. Předmětem výzkumu byla zvolena Zambie, kde snaha prezidenta Fredericka Chiluby získat třetí mandát v roce 2001 nebyla úspěšná. Stěžejní část práce představuje podrobná analýza tehdejšího tisku v období, kdy téma prezidentovy třetí kandidatury v zambijské společnosti nejvíce rezonovalo. V jejím rámci jsou zmapovány postoje a argumentace klíčových aktérů, kteří se podíleli na tom, že prezident Chiluba nakonec od svého rozhodnutí upustil. Práce tak do určité míry rozšiřuje stávající výzkumy týkající se třetího funkčního období prezidenta. Názorně je v ní ukázán klíčový význam opozičního křídla uvnitř vládnoucí strany, ale i zásadní zapojení církve a nátlak, který vyvinula občanská společnost. Práce tak mimo jiné přináší i podrobnější výzkum často skloňovaného faktoru „silné občanské společnosti“. Závěry vyvozené z argumentace klíčových aktérů mohou také napovědět, zda podobné snahy budoucích zambijských prezidentů budou úspěšné či nikoliv.

Klíčová slova: Zambie, třetí mandát, prezident, občanská společnost

Annotation

BURIANOVÁ, KATEŘINA. *The Problematics of Third Term in Africa: Case Study Zambia*. Hradec Králové: Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2020, Master Thesis.

This Master thesis is a case study focused on the third-term phenomenon, which we currently observe more and more often within the African continent. Zambia was chosen for this case study due to the fact that president Frederick Chiluba's attempt to get a third term in 2001 was not successful. The main part of the thesis is a detailed analysis of the Zambian press during the period when the discussed topic resonated most in Zambian society. It clearly reveals the roles and arguments of the key actors who contributed to the fact that president Chiluba eventually changed his decision. Furthermore, this thesis extends the current research on the third terms. It emphasizes the main importance of the opposition within the ruling party, but also the key involvement of Churches and the pressure of civil society. The thesis also analyses the factor of “strong civil society” in detail. Conclusions drawn from the key actors' arguments may also indicate whether the future attempts of the Zambian presidents will be successful or not.

Key words: Zambia, third term, president, civil society

Obsah

Úvod	1
Metodologie a struktura práce.....	3
Výzkum.....	4
Přehled současného bádání v probírané problematice	5
1. Teoretický rámec	8
1.1. Teorie rozdělení politické moci	8
1.1.1. Rozdělení politické moci v Africe.....	10
1.2. Teorie prezidentských systémů.....	13
1.2.1. Specifika afrických prezidentských systémů.....	15
1.3. Teoretický koncept omezeného počtu prezidentských mandátů	18
1.3.1. Teoretický koncept omezeného počtu prezidentských mandátů v Africe	19
1.3.2. Třetí funkční období prezidenta	24
1.4. Shrnutí.....	28
2. Historický kontext a politický systém	31
2.1. Přejchod k vícestranickému systému	32
2.1.1. Nová ústava a vláda MMD.....	33
2.1.2. Volby 1996	36
2.1.3. Kritika a problémy MMD.....	37
2.2. Shrnutí.....	38
3. Postoj a argumentace klíčových aktérů proti třetímu mandátu	40
Zambijský tisk.....	40
Kontext a nejdůležitější události roku 2000.....	42
3.1. Postoj vládnoucí politické strany – MMD	45
3.1.1. Leden 2001	45
3.1.2. Únor 2001	46
3.1.3. Březen 2001	48
3.1.4. Duben 2001	50
3.1.5. Mimořádné shromáždění MMD	54
3.1.6. Květen 2001.....	55
3.1.7. Konec pokusu o změnu ústavy	56
3.1.8. Shrnutí	57
3.2. Postoj opozičních politických stran	59
3.2.1. Shrnutí	63
3.3. Postoj církví.....	64
3.3.1. Shrnutí	67
3.4. Postoj tradičních elit	69
3.4.1. Shrnutí	73
3.5. Postoj občanské společnosti (odborníci, ženské organizace atd.)	75

3.5.1.	Oasis fórum	75
3.5.2.	Law Association of Zambia (LAZ)	77
3.5.3.	Odborové organizace	78
3.5.4.	Ženské organizace	79
3.5.5.	Organizace související se vzděláním	80
3.5.6.	Další organizace	82
3.5.7.	Zahraniční aktéři	84
3.5.8.	Shrnutí	84
Závěr	86	
Literatura a prameny	90	
Literatura	90	
Prameny	96	
Tištěné zdroje – oficiální dokumenty	96	
Internetové zdroje	96	
Citace – obrázky	96	
Tisk	97	

SEZNAM ZKRATEK

AFRONET	Inter-African Network for Human Rights and Development
AU	African Union (Africká unie)
AZ	Agenda for Zambia
CCZ	Christian Council of Zambia
COBUSU	Copperbelt University Students' Union
CSI	Civil Society Initiative
CSUZ	Civil Servants' Union of Zambia
DAs	District Administrators
EAC	East African Community (Východoafrické společenství)
ECOWAS	Economic Community of West African States (Hospodářské společenství západoafrických států)
EFZ	Evangelical Fellowship of Zambia
FPTP	First Past the Post (systém relativní většiny)
IFCC	International Fellowship of Christian Churches
LAZ	Law Association of Zambia
MMD	Movement for Multiparty Democracy
NEC	National Executive Committee (Národní výkonný výbor)
NEWASU	National Energy Sector and Allied Workers' Union
NGO	Non-Governmental Organization (nevládní organizace)
NGOCC	Non-Governmental Organisations Coordinating Committee
NOCE	National Organisation for Civic Education
NP	National Party
RP	Republican Party
SADC	Southern African Development Community (Jihoafrické rozvojové společenství)
UNIP	United National Independence Party
UNZA	University of Zambia
UNZASU	University of Zambia Students' Union
UPND	United Party for National Development
ZAP	Zambia Alliance for Progress
ZCTU	Zambia Congress of Trade Unions (Zambijský kongres odborových svazů)
ZDC	Zambia Democratic Congress
ZEC	Zambia Episcopal Conference
ZIMT	Zambia Independent Monitoring Team
ZISS	Zambia Intelligence and Security Service
ZRP	Zambia Republican Party

Úvod

Snaha prezidentů udržet se u moci co nejdéle nepředstavuje v historii Afriky nic nového, ale přesto v dnešní době toto téma nabírá více na relevanci, a především získává nový rozměr (Cheeseman a Smith 2019). V rámci nové vlny demokratizace v 90. letech 20. století do svých ústav mnoho afrických států zakomponovalo články o omezení počtu prezidentských mandátů (presidential term limits) (Dulani 2011: 133). Optimismus a očekávání ohledně budoucího směřování afrického kontinentu k větší demokratizaci však nedlouho poté znejistily snahy mnoha prezidentů, kteří se navzdory ústavě snažili i nadále udržet u moci (Tull a Simons 2017: 84-85). Vzhledem k tomu, že většina států začlenila do svých ústav omezení maximálně dvou funkčních období (Dulani 2011: 134), hovoříme o těchto snahách jako o třetím funkčním období prezidenta či třetím mandátu (third term)¹.

Prezidentské snahy o změnu ústavy mohou nabývat různých podob, od schválení pozměňovacích návrhů v parlamentu, přes referendum až po soudní rozhodnutí, jež by další funkční období legalizovalo (Tull a Simon 2017: 87). V mnoha státech nakonec k těmto pozměňovacím návrhům ústav opravdu došlo, jen v roce 2015 se s nimi setkáváme v Konžské republice či Rwandě. V Burundi pak prezident Nkurunziza zůstal u moci díky kontroverznímu rozhodnutí ústavního soudu (Reyntjens 2016: 61).

Zambie naopak představuje z historického hlediska jeden z mála případů, kde se podobné snaze podařilo zabránit (Dulani 2011: 143). Cílem této diplomové práce je tak podrobit zambijský případ důkladné analýze a zjistit, z jakého důvodu zde pokus o získání třetího funkčního období nebyl úspěšný. Důraz je kladen na zmapování jednání a argumentace jednotlivých aktérů, jejichž role byla v tomto procesu klíčová.

Zambie získala nezávislost v roce 1964 a prezidentem byl do čela země zvolen Kenneth Kaunda (Ndulo a Kent 1996: 259-260). Přestože měly opoziční strany obtížné postavení, do roku 1973 oficiálně hovoříme o vícestranickém systému. Poté se změnou ústavy přišla deklarace státu s vládou jedné strany (one-party state) (Pettman 1974: 231-240). Následné období přineslo především ekonomickou krizi, velký národní dluh a nespokojenost společnosti. Změna situace nastala až roku 1991, kdy se země opět vrátila k vícestranickému systému a zambijským prezidentem se stal Frederick Chiluba

¹ Vzhledem k tomu, že hlavní téma práce představuje v anglickém jazyce výraz *third term* či *third termism*, který v českém překladu nemá prozatím jednoznačný výraz, bude v průběhu práce využíváno označení *třetí funkční období prezidenta*, *třetí mandát* či *třetí kandidatura*.

(Sangwa 2000: 487-492). Poprvé v historii subsaharské Afriky od získání nezávislosti byla moc předána poklidně skrze volební proces (Bartlett 2000: 429). Byla vytvořena nová ústava (Ndulo a Kent 1996: 269) s příslibem konsolidace liberální demokracie a ekonomické liberalizace. Zambie byla dokonce zpočátku považována za „průkopníka africké renesance“ (Burnell 2001a: 95-103).

Optimismus spojený s demokratizací země ovšem nevydržel dlouho. Ke kritice patřilo porušování lidských práv, zastrašování politických oponentů a vysoká míra korupce (Burnell 2001a:103). V roce 1996 byl mimo jiné přijat pozměňovací návrh ústavy, který kromě dalších náležitostí upravil zásadní článek o maximálním počtu dvou funkčních období pro úřad prezidenta (Constitution of Zambia (Amendment) Act, 1996). Článek byl sice poprvé přijat již v ústavě z roku 1991 (čl. 35), nicméně toto omezení mělo nabýt na účinnosti až s počátkem platnosti této ústavy (Constitution of Zambia Act, 1991). Týkalo se tedy pouze prezidentů, kteří nastoupili do úřadu až po roce 1991 a nevztahovalo by se tak na případnou další kandidaturu bývalého prezidenta Kennetha Kaundy. Pozměňovací návrh z roku 1996 tuto část zásadně upravil a prezidentem nesměl být znovuzvolen ten, kdo byl již dvakrát zvolen do prezidentského úřadu (Constitution of Zambia (Amendment) Act, 1996). Důvodem, proč ke změně došlo, byla právě osoba Kennetha Kaundy, který měl představovat Chilubova protikandidáta ve volbách konaných v roce 1996 (Ndulo a Kent 1996: 273). Do ústavy bylo cíleně včleněno i další ustanovení, které nově hovořilo o tom, že oba rodiče prezidentského kandidáta musí být narozeni v Zambii (Hatchard 1998: 393), protože Kaundovi rodiče se narodili na teritoriu dnešního Malawi. Někteří autoři tak tento pozměňovací článek, který ve skutečnosti změnil velkou část ústavy, viděli jako cestu ke zničení demokratických principů v Zambii (Ndulo a Kent 1996: 276).

Přestože po obhájení prezidentského mandátu v roce 1996 Chiluba popíral veškeré touhy potřetí se v budoucnu ucházet o post prezidenta, jeho následné jednání vypovídalo o opaku. Dokonce podpořil veřejnou debatu ohledně toho, zda by měla být ústava změněna, aby mohl kandidovat znovu (VonDoepp 2005a: 73). Otázka třetího funkčního období vyvolala bouřlivé reakce napříč různými segmenty zambijské společnosti, ale i rozkol v jeho vlastní politické straně Movement for Multiparty Democracy (MMD) (Posner a Young 2007: 133). Nakonec se však tomuto pokusu podařilo zabránit a prezident Chiluba se rozhodl znovu nekandidovat (Bamfo 2005: 345).

Již v průběhu Chilubova funkčního období se objevovalo velké množství kritiky režimu, které následně vyvrcholilo v zásadní protest proti jeho třetí kandidatuře.

V procesu, jenž v konečném důsledku vedl k zabránění jeho znovuzvolení, sehrála roli především zambijská občanská společnost, opozice a vládnoucí politická strana.

Metodologie a struktura práce

Z metodologického hlediska se jedná o případovou studii, která může díky hlubší analýze jednoho případu pomoci lépe pochopit dosavadní znalosti ohledně tématu třetího funkčního období prezidenta. Zambie byla vybrána jako případ z toho důvodu, že je jedním z mála států, kde se prezidentovi navzdory jeho snahám nepodařilo prosadit svůj záměr o opětovnou kandidaturu. Také byla jedním z prvních států, kde bylo možné podobné tendence na přelomu tisíciletí sledovat (Tull a Simons 2017: 85-86)

Práce je členěna na dvě hlavní části. První z nich je teoretický rámec, který je tvořen teorií rozdělení politické moci, teorií prezidentských systémů a teoretickým konceptem omezeného počtu prezidentských mandátů, v jehož rámci je zpracována charakteristika třetího funkčního období prezidenta. Teorie rozdělení politické moci a teorie prezidentských systémů mají za cíl spíše uvést celé téma do širšího kontextu a také poskytnout oporu faktickým informacím ohledně politického systému v Zambii. Klíčovou část tak představuje podkapitola pojednávající o teoretickém konceptu omezeného počtu prezidentských mandátů, v níž budou shrnuty výzkumy zabývající se fenoménem třetího funkčního období.

Druhá, hlavní část, je případovou studií na téma Zambie a snahy prezidenta Fredericka Chiluby ucházet se o třetí funkční období ve volbách v roce 2001. Nejprve bude stručně představen historický kontext a zambijský politický systém, poté naváže stěžejní kapitola zaměřená na postoje klíčových aktérů vystupujících proti iniciativě prezidenta získat třetí mandát. Ta je zpracována především na základě analýzy tehdejšího tisku. Vzhledem ke specifičnosti výzkumu je, s ohledem na obrovské množství zdrojů, u částí zpracovaných na základě periodik využito možnosti citovat do poznámkového aparátu. Zachování klasických citací v textu by extrémně narušovalo plynulost a čtivost této části práce. Množství využitých zdrojů a podrobná analýza tisku jsou také důvodem, proč práce přesahuje standardní stanovený rozsah závěrečných prací, nicméně jen díky tomu je možný jedinečný pohled na dané téma.

Přínosem práce je především důkladná studie jednoho případu, která rozšiřuje předpoklady dosavadních výzkumů o podrobnou analýzu tisku a může díky specifické povaze poskytnout unikátní informace ohledně jednotlivých aktérů v dané problematice.

Detailní analýza primárních zdrojů, navíc v takovémto rozsahu, nebyla dosud provedena, a může tak nejen potvrdit dosavadní výzkumy, ale především pomoci objasnit faktory, které jsou v jejich rámci často zjednodušovány. Kromě toho bylo téma zvoleno především vzhledem k jeho aktuálnosti napříč africkými zeměmi, ale i kvůli současné politické situaci v Zambii. Nynější zambijský prezident Edgar Lungu vykazuje při výkonu funkce podobné sklony ke snaze potřetí se ucházet o prezidentský úřad, jako tomu bylo právě u prezidenta Chiluby. Lungův případ je však v mnoha ohledech odlišný. Jeho první funkční období bylo totiž zkráceno, jelikož převzal úřad po Michaelu Satovi, který během výkonu funkce zemřel (Mfula 2018). Lungu také již v roce 2016 nechal upravit ústavu, aby bylo jeho osobě další funkční období umožněno. Změna je založena na tom, že prezident nastupující za svého předchůdce v meziobdobí musí mít mandát trvající nejméně 3 roky, abychom o něm mohli hovořit jako o standardním funkčním období (Cheseeman 2019: 321-338). První funkční období prezidenta Lungu trvalo pouze rok a půl (Mfula 2018). Nicméně ani tyto skutečnosti nic nemění na faktu, že téma třetího funkčního období v zambijské společnosti aktuálně opět rezonuje (Lusaka Times 2020). Z tohoto důvodu, přestože je tato práce zaměřena historicky, mohou její závěry přispět k debatě ohledně snah budoucích zambijských prezidentů, kteří se budou chtít navzdory ústavě udržet i nadále u moci.

Výzkum

Cílem práce je podrobná analýza zambijského případu, která má pomoci pochopit, proč se prezidentu Chilubovi nepodařilo prosadit svou snahu znovu kandidovat.

Výzkumná otázka je tedy definována takto: *Z jakého důvodu neuspěl prezident Chiluba ve své snaze potřetí kandidovat na post prezidenta?*

K bližší specifikaci byly dále zvoleny dvě výzkumné podotázky:

Kterého z klíčových aktérů lze považovat za hlavní důvod neúspěchu snahy prezidenta Chiluby znovu kandidovat? Jaké byly hlavní argumenty klíčových aktérů vystupujících proti další kandidatuře prezidenta Chiluby?

Mezi klíčové aktéry jsou v této práci řazeny: vládnoucí strana (MMD), opoziční politické strany, církve, tradiční elity a občanská společnost (odborníci, ženské organizace atd.). Podrobná analýza postojů a jednotlivých kroků výše zmíněných aktérů by měla ukázat jejich význam v rámci zkoumaného fenoménu. Obecně zmiňovaná občanská společnost zahrnuje množství rozličných aktérů, jejichž jednání a postoje vyžadují podrobnější výzkum.

Závěr této práce by měl rovněž přinést odpověď na tuto otázku: *Lze na základě tohoto výzkumu vyvozovat obecné závěry, které by bylo možné aplikovat na budoucí snahy zambijských prezidentů, kteří se rozhodnou ucházet o třetí funkční období?* Právě argumentace klíčových aktérů může nastínit, zda se jednalo o ochranu demokratických hodnot a ústavy, nebo byla spíše problémem osobnost prezidenta Chiluby. Odpověď na tuto otázku je zajímavá také v návaznosti na výše zmíněné informace týkající se současného zambijského prezidenta Edagara Lungu, který se chystá znovu ucházet o prezidentský úřad v roce 2021 (Mfula 2018).

V rámci výzkumu byla zpracována primární data, především novinové články z tehdejšího hlavního provládního deníku Times of Zambia a opozičního The Post. Hlavní časové rozmezí výzkumu bylo stanoveno od ledna do května 2001. V tomto období se Chilubova další kandidatura řešila v tisku denně, v květnu již bylo oznámeno, že se znovu o funkci ucházet nebude. Téma se ovšem objevovalo již dříve, a tak budou využity také některé články mimo vymezené období. Tato data byla sesbírána v zambijském Národním archivu. Vzhledem k horší kvalitě zdrojů byla porovnána a doplněna stejnými články v elektronické podobě z archivů ve Velké Británii a USA². Díky těmto datům je možné lépe interpretovat tehdejší postoje jednotlivých skupin společnosti v přehledném časovém období. V rámci teoretického rámce práce i případové studie byly rovněž využity akademické články a knihy, které mají především pomoci uchopit jednotlivé mechanismy z teoretické perspektivy a dotvořit celkový obraz dosavadních znalostí tématu.

Přehled současného bádání v probírané problematice

Teoretický rámec práce je tvořen teorií rozdělení politické moci, teorií prezidentských systémů a především pak teoretickým konceptem omezeného počtu prezidentských mandátů. Vzhledem k tomu, že části kapitoly zabývající se rozdělením politické moci a prezidentských systémů slouží primárně jako kontext pro stěžejní část teoretické kapitoly, a nejsou tedy samy o sobě zásadní pro závěry této práce, v rámci přehledu

² Dostupnost tehdejšího zambijského tisku je značně komplikována. Zambijský Národní archiv disponuje pouze tištěnou verzí novin a některé z nich jsou v takřka nečitelném stavu. Jiné archivy jsou například omezeny časovým rozmezím, a nejsou v nich tedy dostupná všechna období potřebná pro tento výzkum. Rovněž jejich kvalita je někdy zhoršena kvůli elektronické podobě. Tento výzkum je proto unikátní v tom, že tyto problémy jsou díky kombinaci zdrojů z několika míst vyřešeny, a zkoumané období tak může být náležitě zmapováno.

o současném stavu bádání jim nebude věnován prostor. Tato část je tak zaměřena pouze na hlavní téma práce, jimž je teoretický koncept omezeného počtu prezidentských mandátů, v jehož rámci je řešeno i třetí funkční období prezidenta. Dále je také zohledněna literatura zabývající se přímo Zambii.

Jak již bylo výše zmíněno, téma omezeného počtu prezidentských mandátů a třetího funkčního období prezidenta je stále více aktuální a s tím také souvisí vzrůstající počet autorů, kteří se na něj v akademické sféře zaměřují. Je ale nutné podotknout, že se jedná o téma, které je stále poměrně málo probádané. Předmětem výzkumů jsou většinou státy Latinské Ameriky a Afriky, vzhledem k tématu této práce bude ale následující přehled spíše pojednávat o autorech zabývajících se tímto fenoménem všeobecně nebo v africkém kontextu.

Mezi autory, kteří se mezi prvními na toto téma specializují, patří VonDoepp (2005a), D. N. Posner a D. J. Young (2007, 2018), G. Maltz (2007), N. Cheesman (2010), A. Baturo (2010) atd., z nichž následně v mnoha ohledech vychází ostatní akademici. Zatímco VonDoepp se zabývá jedním aspektem, jimž je role stranické koheze či frakcionalizace ve vztahu k třetímu funkčnímu období prezidenta, ostatní jmenovaní autoři se tématem zabývají obecněji a zaměřují se na vztah omezeného počtu prezidentských mandátů a demokratické konsolidace či institucionalizace. Důležitou podrobnou analýzu představuje disertační práce Boniface Madalitso Dulaniho na téma *Personal Rule and Presidential Term Limits in Africa* (2011). V rámci této disertace byla jednou ze čtyř případových studií zvolena Zambie, a tak bylo v mnoha ohledech k této práci přihlíženo. Autor navíc nejen poskytuje přehled nejdůležitějších dosavadních publikací na dané téma, ale také představuje faktory, které ovlivňují úspěch či neúspěch prezidenta, jenž se rozhodne navzdory ústavě setrvat u moci.

Aktuálnost problematiky je patrná i na výzkumech v posledních letech. Mezi dalšími autory je možné jmenovat např. F. Reytjense (2016) či D. M. Tull a C. Simons (2017). V roce 2019 byl vydán jeden z mála sborníků zaměřených přímo na toto téma s názvem *The Politics of Presidential Term Limits*, jehož editory jsou Alexander Baturo and Robert Elgie. Tento rozsáhlý sborník obsahuje desítky článků na téma omezeného počtu prezidentských mandátů a publikuje v něm řada výše zmíněných autorů. Mezi ně patří i Nic Cheeseman a jeho studie *Should I Stay or Should I Go? Term Limits, Elections, and Political Change in Kenya, Uganda, and Zambia*, která je pro tuto diplomovou práci, vzhledem k jejím závěrům, velmi důležitá.

Zatímco řada textů je zaměřena na problematiku obecně, některé z nich jsou srovnávacími případovými studii. Zambie je napříč těmito publikacemi často zmiňována, především v kontextu jejího významu jako jednoho z unikátních případů, kde se podařilo prezidentovi v jeho snaze o protiústavní znovuzvolení zabránit. I přesto, že figuruje v rámci tohoto tématu v mnoha pracích, většina výzkumů Zambii nepodrobuje důkladné analýze a žádná z nich nepracuje detailněji s konkrétními aktéry tak, jako je tomu v této diplomové práci. Přínosem tak je mimo jiné i jedinečný pohled na problematiku na základě práce s primárními zdroji. Přístup k tehdejším periodikům, jak provládním, tak opozičním, poskytuje unikátní možnost zmapovat nejen jednotlivé aktéry, ale i jejich argumentaci, která může napovědět mnohé ohledně problematiky třetího funkčního období.

Druhá část práce je tak především zpracována na základě tisku, nicméně úvodní kapitola zabývající se historií Zambie a politickou situací ve Třetí republice pracuje s klasickými akademickými zdroji. Na téma zambijského politického systému, historie i období, kdy byl u moci prezident Chiluba, existuje dostatečné množství literatury a věnuje se mu celá řada autorů. Mezi významné knihy zaměřené mimo jiné na Třetí republiku patří *A Political History of Zambia: From the Colonial Period to the 3rd Republic* (2006) od Bizecka Jube Phiriho nebo *One Zambia, Many Histories: Towards a History of Post-colonial Zambia* (2008), kterou editovali Jan-Bart Gewald, Marja Hinfelaar a Giacomo Macola. Mezi hlavní autory zabývající se Zambií po roce 1991 patří například také David M. C. Bartlett (2000), Peter Burnell (1994, 1995, 2001, 2002, 2003), Jeremy Gould (2006, 2010) Jan Kees van Donge (1998, 2009), Peter Vondoepp (2005b) a řada dalších. V těchto publikacích je možné najít všechny klíčové informace ohledně historie, politického systému, ale například i občanské společnosti. Ani v těchto textech nicméně není období, kdy se hovořilo o Chilubově další kandidatuře, věnováno větší množství prostoru.

1. Teoretický rámec

V teoretické části diplomové práce bude stručně nastíněna teorie rozdělení politické moci, teorie prezidentských systémů a podrobněji pak teoretický koncept omezeného počtu prezidentských mandátů, v jehož rámci bude rozebrán fenomén třetího funkčního období prezidenta. První dvě části mají přiblížit fungování prezidentských systémů a rozdělení politické moci především v africkém prostředí. Slouží tak jako uvedení do kontextu k hlavnímu tématu diplomové práce. Zároveň poskytují stručný teoretický rámec první části případové studie, která je zaměřena na historický kontext a podobu zambijského politického systému. Teoretický koncept omezeného počtu prezidentských mandátů naopak představuje nejdůležitější část teoretického rámce, protože se jedná o téma, kterému prozatím nebylo v českém prostředí věnováno příliš pozornosti. Cílem kapitoly je tak představení dosavadního výzkumu ohledně tohoto tématu, s nímž je samozřejmě neodmyslitelně spjat i fenomén třetího funkčního období prezidenta. Závěr této kapitoly mimo jiné uvádí vysvětlení, jak bude zpracována analýza tisku v rámci případové studie této práce a jaký je její význam v rámci dosavadních výzkumů na dané téma.

1.1. Teorie rozdělení politické moci

Způsob, jakým je ve státě dělena moc a charakter vzájemných vztahů mezi jednotlivými institucemi, představuje jedno z nejzákladnějších a nejdiskutovanějších témat politické vědy. O nutnosti rozdělení tří složek moci z důvodu zachování politické svobody na moc výkonnou (exekutivní), zákonodárnou (legislativní) a soudní hovoří ve své knize *O duchu zákonů* již Charles de Montesquieu, jehož pojetím dělby moci se poté inspirovali i tvůrci americké ústavy (Kouba 2010: 121-122). Mezi první státy, které ve svých psaných ústavách zahrnuly nějakým způsobem rozdělení moci, patří USA a Francie. Následně začalo být toto dělení vnímáno jako základní rys demokracie, některými dokonce považován za nezbytný (Albert 2009: 533).

Na základě vztahů mezi jednotlivými složkami moci a zdrojů jejich legitimacy rozlišujeme dvě základní uspořádání, kterými jsou prezidentské a parlamentní systémy (Hloušek et al. 2011: 79). V některých případech je v základním dělení rovnou zahrnut i poloprezidentský systém. Řada autorů nicméně poukazuje na fakt, že vymezení „čistých“ forem systémů a jednoznačné definování rozdílů mezi nimi je mnohdy problematické, stejně jako přiřazování konkrétních případů do těchto kategorií (Říchová 2007: 57).

Ve výše zmíněném rozdělení je většinou hlavní důraz kladen na vztah exekutivní a legislativní moci. Soudní moc je obecně považována jako na dalších dvou nezávislá a její vztah k nim tak nepředstavuje v rámci politických systémů prvek, který by vedl k vytváření nových kategorií, a tudíž zde není zásadní důvod k jejímu bližšímu zkoumání. V rámci rozdělení prezidentských a parlamentních systémů hraje klíčovou roli sdílení či oddělení legislativy a exekutivy (Hloušek et al. 2011: 80-81). Zatímco u prezidentských systémů obecně mluvíme o členění politické moci, která moc rozprostírá mezi tři autonomní složky, exekutivní, legislativní a soudní, u parlamentních systémů k takovému dělení nedochází (Albert 2009: 533-534). Klasifikace politických systémů tak bývá provedena na základě dvou hlavních kritérií, kterými je vztah výkonné a zákonodárné moci a rigidita či flexibilita mandátů (Kouba 2010: 119-120).

V parlamentním systému je exekutiva složena z vlády, v čele s ministerským předsedou, která je přímo odpovědná parlamentu a její existence je závislá na otázce vyslovení důvěry. Parlamentní většina tak může skrze vyslovení nedůvěry kdykoliv předčasně ukončit funkční období exekutivy (Samuels a Shugart 2010: 4). Funkce hlavy státu je zde především formální, kdy dochází spíše k potvrzování rozhodnutí učiněných ostatními institucemi. V případě parlamentních systémů občané volí legislativu, z níž následně vzejde moc výkonná, zatímco u prezidentských systému jsou zdroje legitimacy odděleny, neboť občané volí exekutivu a legislativu ve volbách separátně (Hloušek et al. 2011: 80-83). Na rozdíl od parlamentních systémů je v prezidentských systémech pevně stanoveno funkční období jak legislativy, tak exekutivy (prezidenta) a ani většina parlamentu nemůže hlavního představitele exekutivy odvolat (Samuels a Shugart 2010: 4). Jediným vzácným případem, kdy může být prezident odvolán, je pomocí impeachmentu (Linz a Valenzuela 1994: 6).

Množství autorů se zaměřuje na klasifikaci politických systémů, kdy ji kromě základního dělení na prezidentské a parlamentní rozšiřují na základě dalších kritérií o nové kategorie. Tématem poloprezidentského systému se podrobněji zabýval například Maurice Duverger (1980) či Giovanni Sartori (2001). Vzhledem k rozličnosti poloprezidentských systémů se řada autorů zaměřila i na specifitější rozdělení. Například Shugart a Carey představují pojmy jako premiérsko-prezidentský či prezidentsko-parlamentní režim (Shugart a Carey 1992). Vladimír Klokočka v podobném duchu hovoří o prezidiálním parlamentarismu a parlamentním prezidencialismu (Klokočka 2006).

1.1.1. Rozdělení politické moci v Africe

Pokud se ovšem zaměříme na rozdělení politické moci v Africe, je nutné si uvědomit specifickou těchto politických systémů, kvůli které je tento region často vynecháván z výzkumů akademiků zabývajících se komparativním konstitucionalismem³ (Prempeh 2008: 764). Bez ohledu na ústavní uspořádání je politická moc povětšinou ztělesňována osobou prezidenta (van de Walle 2003: 310). V mnoha částech afrického kontinentu je prezidentská moc zároveň nedostatečně kontrolována, což může vést k tomu, že prezidenti k ostatním složkám vlády, parlamentu i soudní moci, často přistupují jako ke složkám podřízeným a nikoli sobě rovným (Ndulo 2002: 769).

Moc by ale měla být správně rozprostřena mezi více částí státní moci, které by sobě navzájem měly sloužit jako tzv. systém brzd a protiváh (checks and balances). Stejně tak by měla být rozdělena mezi stát a občanskou společnost, přičemž by se na vytváření veřejných politik měly podílet také zájmové skupiny. Vícestranické volby pak slouží jako nejlepší nástroj, jak zajistit odpovědnost voličům. Je-li moc rozdělena rovnoměrně mezi tyto tři části, tedy stát, občanskou společnost a voliče, lze hovořit o určité záruce reprezentace a odpovědnosti (Thomson 2010: 110-111). Pouze aktivní občanská společnost, která si chrání svou nezávislost na státu, může kontrolovat vládnoucí elity a zajistit dodržování jejich slibů (Thomson 2010: 255).

Pokud se vrátíme k výše zmíněnému dělení na prezidentské, poloprezidentské a parlamentní systémy, zjistíme, že případné zařazení afrických států do těchto kategorií se velmi liší dle jednotlivých autorů. Například Oda van Cranenburgh aplikuje typologii převzatou od Alana Siaroffa (2003) na 30 afrických zemí a pracuje dokonce se čtyřmi typy systémů: prezidentský, kdy je prezident hlavou jak vlády, tak státu; parlamentní, s osobou prezidenta namísto premiéra; poloprezidentský a parlamentní s prezidentem, jenž je vybrán legislativou (van Cranenburgh 2008: 955-956). Naopak Nicolas van de Walle pracuje s myšlenkou, že pro většinu afrických států s vícestranickými systémy je charakteristický prezidencialismus. V rámci svého výzkumu (2003) v Africe pokládal za parlamentní systémy pouze ty v Botswaně, Lesothu, Jihoafrické republice a na Mauriciu. Ostatní systémy, s výjimkou Svazijska (monarchie; dnes eSwatini, pozn. autorky), disponovaly prezidentskou ústavou (van de Walle 2003: 309). Zajímavostí také je, že i v

³ Konstitucionalismus – Princip, podle kterého by politická moc měla být ohraničena pravidly, jež stanovují zákonné působení legislativy a exekutivy. Jedná se o povinnost omezovat běžnou politickou moc a překrývá se s demokracií ve smyslu hledání rovnováhy mezi státní mocí a individuálními a kolektivními právy (Akiba 2004: 3).

rámci britského Commonwealthu byly parlamentní systémy nahrazeny prezidentskými, jako tomu bylo např. v Nigerii, Zimbabwe a dalších (Shugart a Carey 1992: 2-3).

Z historické perspektivy se v období po získání nezávislosti hovořilo v kontextu afrického prostředí o „ústavách bez konstitucionalismu“. Konstitucionalismus v této době čelil extrémnímu nedostatku legitimacy. Čelní představitelé států vytvářeli zdroje legitimacy, které nevycházely z ústav či demokratických voleb, ale spíše z „nad ústavních“ účelových mechanismů spojených se snahou uspokojit materiální potřeby obyvatel. Nicméně takováto podoba legitimacy byla výhodná pouze pro prezidenta, ostatní instituce a části společnosti byly podřízeny jeho vůli (Prempeh 2007: 469-482). K zásadní změně nicméně dochází v 90. letech 20. století, kdy celá řada afrických států přijala nové ústavy a byla tak očekávána nová éra afrického konstitucionalismu (Prempeh 2008: 810-811). V rámci psané ústavy se často rozdělení politické moci řídí obecnou zásadou, kdy je parlament jediným zdrojem legislativní moci a soudy zase moci soudní. Parlament tak představuje jedinou legislativní autoritu a jakákoli zákonodárná pravomoc, kterou disponuje exekutiva, je pravomocí pouze odvozenou či delegovanou, a z toho důvodu by měla podléhat nejvyšší autoritě parlamentu. Realita v Africe ovšem zůstává i v současné době nadále odlišná (Ndulo 2002: 770-771). Například jedním z typických rysů z hlediska rozdělení moci v afrických státech je to, že jsou stále vysoce centralizované a unitární (Prempeh 2008: 824). Nejenže je politická elita typicky extrémně úzká, ale většinou je soustředěna v hlavním městě (van de Walle 2003: 310). Tato centralizace je velmi nebezpečná a dochází tak k přesunu moci z občanské společnosti a „okrajových“ institucí směrem k exekutivě. V důsledku pak ti, kteří ji tvoří, nakonec monopolizují všechny formální politické aktivity ve společnosti (Thomson 2010: 111).

Přestože mnoho autorů zůstává skeptických ohledně vývoje směrem k větší demokratizaci Afriky, lze v této oblasti pozorovat některé pozitivní rysy. Například dnešní generace afrických čelních představitelů musí z velké části získat legitimitu pomocí voleb či demokratického ústavního rámce. Zároveň, jak bude v části práce nadále podrobně rozebráno, byla do afrických ústav začleněna omezení počtu prezidentských mandátů. Rovněž údajně došlo k posílení občanské společnosti a médií, které se mohou podílet na omezování moci exekutivy. Otázka soudnictví má v africkém kontextu poměrně důležitou roli. Zatímco po získání nezávislosti byly soudy spíše pasivním nástrojem, který napomáhal režimu upevňovat si moc, dnešní situace je odlišná. Je tomu tak především v důsledku posílení pravomocí, pomocí nichž soudy postupně přispívají k většímu významu ústav a ústavního práva (Prempeh 2007: 469-493). Dokonce i Africká

unie (AU), jakožto nadstátní aktér, se zaměřuje na tzv. neústavní změny vlád. V rámci několika dokumentů přijala opatření, která se zaměřují na tyto praktiky (Souaré 2009: 1). V rámci *Africké charty o demokracii, volbách a správě věcí veřejných*, přijaté v Addis Abebě v lednu 2007, je obsažen článek 23(5), ve kterém státy souhlasí s tím, že mezi neústavní změnu vlády, která by měla být AU sankcionována, patří i: „Jakýkoliv pozměňovací návrh, revize ústavy či jiný legální nástroj, který porušuje principy demokratické výměny vlády (African Union 2007: 9).

Charles Manga Fombad ve svém článku poukazuje na fakt, že navzdory aplikování tradičního dělení moci, exekutiva zůstává v Africe stále extrémně dominantní. Ke třem složkám moci tak postupně přibyly i další instituce, která mají za cíl moc kontrolovat. Jsou jimi hybridní instituce jako je ombudsman, protikorupční organizace, komise na ochranu lidských práv a další. Tyto instituce tak mají tvořit určitý mezistupeň mezi běžným občanem a mocí výkonnou, zákonodárnou a soudní. Tento nový fenomén by neměl být chápán jako selhání obvykle vnímané „separace moci“, ale naopak jako důkaz jejího posilování, přizpůsobivosti, a především jako odraz aktuálních potřeb v rámci snahy o vyvažování moci ve státě (Fombad 2016: 89-90).

Cílem této kapitoly bylo stručně nastínit problematiku rozdělení moci jak v obecné rovině, tak i v africkém kontextu. Již zde je očividné, že politické systémy afrických států představují v mnoha ohledech specifickou skupinu, a je tedy nutné k tomu v teoretickém rámci přihlédnout. Přestože rozdělení na prezidentské, parlamentní a případně poloprezidentské systémy se váže s demokratickým prostředím, což v africkém kontextu může často představovat problém, v této práci s ním bude i nadále pracováno. Pokud bychom se zaměřili pouze na ústavní hledisko, podle kterého jsou státy obecně kategorizovány, Zambie je řazena mezi prezidentské systémy (jak bude blíže vysvětleno v kapitole *Historický kontext a politický systém*). Části kapitol zaměřené výhradně na Afriku mají především přiblížit odlišnou historickou zkušenost, ale i současnou podobu afrických států, nekladou si ovšem za cíl pracovat s terminologií stojící mimo klasické dělení politických systémů. Následující kapitola se tak podrobněji zaměřuje na teorii prezidentských systémů.

1.2. Teorie prezidentských systémů

Podle Sartoriho je prvním kritériem prezidentských systémů přímá všelidová volba prezidenta na stanovené období (na dobu 4-8 let), přičemž tato podmínka je nutná, ale není sama o sobě dostačující. Druhé kritérium definuje, že v rámci prezidentských systémů vláda není jmenována ani rozpouštěna na základě hlasování v parlamentu. Vláda je jmenována prezidentem, který případně odvolává členy kabinetu. Třetím kritériem je, že prezident řídí exekutivu a nedochází k případnému problému „duální autority“ mezi prezidentem a vládou (Sartori 2001: 93-95).

Definice prezidentských systémů se mezi jednotlivými autory různě překrývají a doplňují. Podle Linze a Valenzuely jsou s prezidentskými systémy spojeny dva základní charakteristické rysy. Prvním z nich je tzv. duální demokratická legitimita, což znamená, že prezident (kontrolující exekutivu), který je volen lidmi nebo *electoral collage* (volenou lidmi), disponuje demokratickou legitimitou stejně jako i lidmi volená legislativa. Druhým zásadním znakem je tzv. rigidita prezidentského systému, kdy jsou prezident i kongres voleni na fixní období, nicméně oba orgány jsou z hlediska „přežití“ na sobě nezávislé. Tyto charakteristiky zároveň představují i hlavní problémy, které jsou s prezidentskými systémy v rámci jejich kritiky často spojovány (Linz a Valenzuela 1994: 6). Mezi další problémy bývají uváděny tzv. většinové tendence, neboli to, že hlavou státu se ve volbách může stát někdo, kdo reprezentuje pouze menšinu voličů (Shugart a Carey 1992: 28-30).

Nejzákladnějšími podmínkami prezidentského systému jsou tedy separace jednotlivých mocí (viz kapitola o separaci mocí) a politická neodpovědnost exekutivy vůči parlamentu, které se v praxi uskutečňují pomocí systému tzv. brzd a protiváh, v jehož rámci se jednotlivé části moci vzájemně omezují (Kubát 2007:192).

V diskuzích ohledně výhod a nevýhod prezidentských systémů v teoretické rovině převažuje názor, že lepší variantu politického systému představuje parlamentarismus, nicméně v praxi se setkáváme spíše s tím, že státy raději volí prezidencialismus (Shugart a Carey 1992: 3). Jaké jsou tedy argumenty na podporu či naopak kritiku prezidencialismu? Například Scott Mainwaring ve svém výzkumu z roku 1993 dochází k závěru, že z 31 zemí, které měly od roku 1967 stabilní demokracii (definováno jako 25 let nepřetržitá demokracie) byly pouze čtyři z nich prezidentskými systémy, 24 parlamentními systémy, dva poloprezidentskými a jeden systém hybridní (Mainwaring 1993: 204). Následující část je zaměřena na debatu ohledně prezidentských

systemů, která může pomoci pochopit kontext výzkumu zambijského případu a celkově i problematiky teoretického konceptu omezeného počtu prezidentských mandátů.

V rámci současného výzkumu se řada politologů zabývá problematičným vztahem mezi prezidentskými systémy a demokracií, přičemž důraz je kladen na tři hlavní příčiny: institucionální nestabilitu, kvalitu demokracie a možnost demokratické eroze (Kouba 2010: 127).

Například J. L. Linz a A. Valenzuela poukazují na strukturální problémy prezidentských systémů jako jsou: duální demokratická legitimita prezidenta a kongresu; pravděpodobnost konfliktu a absence mechanismů na jeho odstranění; charakter hry s nulovým součtem u prezidentských voleb; potenciál polarizace či rigidita fixních funkčních období a další (Linz a Valenzuela 1994: 3-69). Podle Linze nelze říci, že by prezidentská demokracie zpravidla nemohla být stabilní, protože naopak nejstabilnější demokracii představují USA, které jsou prezidentským systémem. Obecně to již však platit nemusí. Parlamentní systém dle něj může poskytovat flexibilnější a adaptabilnější ústavní kontext pro zřízení a konsolidaci demokracie, ale automaticky to nezaručuje, neboť záleží na mnoha okolnostech. Pro všechny režimy je hlavně zásadní podpora veřejnosti a konsensus uznávající jako legitimní tu autoritu, která vzešla ze zákonného a demokratického základu. Záleží také na schopnosti vůdců vládnout, respektovat hranice své moci, vzbuzovat důvěru a dosáhnout přiměřeného stupně konsensu. Prezidentský systém vyžaduje tyto kvality nejvíce, ale paradoxně právě u něj je extrémně těžké jich dosáhnout. Nicméně žádný ze systémů sám o sobě nezaručí kvalitní demokracii (Linz 1990: 68-69).

Ač je kritika prezidentských systémů poměrně silně rozšířená, existuje i celá řada autorů, kteří tato tvrzení nesdílejí. Shugart a Carey poukazují na to, že i prezidencialismus může poskytovat určité výhody, kterými parlamentarismus nedisponuje. Prezidencialismus dokonce dle jejich názoru například poskytuje nejlepší možný způsob, jak zajistit, aby se voliči podíleli na složení exekutivy (Shugart a Carey 1992: 44-54). Dalším ze zastánců prezidencialismu a názoru, že nevede ke zhroucení režimu, je José Antonio Cheibub. Podle něj vnitřní rysy prezidencialismu nejsou důvodem vedoucím ke zhroucení režimu. Naopak existují vnější vlivy, které způsobují křehkost prezidentských systémů a ty jsou dány tím, že prezidentské instituce byly přijaty v zemích, kde by měla vysokou pravděpodobnost zániku jakákoliv forma demokracie (Cheibub 2007: 2-3). Podle Marka P. Jonese bychom se místo kritizování prezidentského systému měli zaměřit na to, jak zlepšit efektivitu a stabilitu počínajících demokracií, které si zvolily

prezidentský systém. Jednou z cest je úprava volebního zákona, který má na systém jako takový velký vliv, jelikož některé volební systémy jsou pro efektivní fungování prezidentského systému více kompatibilní než jiné. Jones poukazuje na zásadní roli legislativní většiny nebo skoro většiny pro efektivní fungování prezidentského systému. Nejvhodnější je dle jeho názoru využití jednokomorové legislativy, jejíž členové jsou voleni ve středně velkých volebních obvodech a k jejich volbě je použit poměrný volební systém (Jones 1995: 1-162).

V rámci prezidentského systému by bylo možné se zaměřit na mnoho kritérií a faktorů, které ho ovlivňují, od stranického systému až po volební zákony. Nicméně podrobnější analýza prezidentských systémů není vzhledem k povaze tématu a rozsahu práce nutná ani žádoucí.

1.2.1. Specifika afrických prezidentských systémů

Především z historického hlediska byl jedním z charakteristických rysů afrických států neopatrimonialismus (Bratton a van de Walle 1997: 61). Patrimonialismus je popisován jako určitá forma politického řádu, ve které je moc soustředěna do rukou jednoho jediného vládce. Ten tuto pozici a moc získává díky svému postavení ve společnosti. Může být sice vázána tradičními zvyky, ale jinak na tuto vládu neexistují žádná racionálně legální omezení (Thomson 2010: 117). Vedoucí autorita v tomto systému je zcela personalizovaná. Vládce se tak snaží udržet svou moc a zachovat politickou stabilitu pomocí distribuce výhod a materiálních benefitů těm, kteří jsou mu loajální. Tento typ autority je tudíž odlišný od racionálně legálního typu, ve kterém je státní sféra oddělena od soukromé a psané právo spolu s byrokratickými institucemi chrání jednotlivce spolu s jeho vlastnictvím. Vzhledem k tomu, že napříč Afrikou bylo možné spatřovat určité charakteristiky patrimonialismu, nicméně nešlo v tomto smyslu hovořit o politických systémech, byl zaveden pojem neopatrimonialismus. Jako neopatrimonialní jsou charakterizovány hybridní politické systémy, ve kterých zvyky a rysy patrimonialismu koexistují s racionálně legálními institucemi. V jejich rámci je právo vládnout přisuzováno spíše konkrétní osobě než politickému úřadu, a to navzdory existenci oficiální ústavy. Jednotlivec, o němž se často hovoří jako o „big man“, dominuje státnímu aparátu a je postaven nad právo. Za účelem udržení se u moci je využívána patronáž a klientelistické vztahy, které podřívají efektivitu fungování moderní státní administrativy. Mezi tři neformální politické instituce, které byly typické pro africké neopatrimonialní režimy patří: prezidencialismus, klientelismus a využití státních zdrojů

pro legitimizaci moci (Bratton a van de Walle 1997: 61-67). Následná dynamika politického přechodu a demokratické konsolidace v jednotlivých afrických státech se lišila podle množství formální politické participace a soutěže, kterou povoloval bývalý režim. Různé typy neopatrimoniálních režimů tak ovlivnily budoucí podobu afrických států a jejich vyhlídky na úspěšnou demokratizaci (Bratton a van de Walle 1994: 485-488).

Zásadní politické změny přinesl počátek 90. let, kdy kontinent zachvátila vlna demokratizace a ve většině afrických zemí postupně začaly probíhat po mnoha letech vícestranické volby. Tato změna nebyla dána pouze vnitrostátními tlaky, ale z velké části i z vnějšku. Africké státy musely přistoupit na demokratizující reformy, aby jim i nadále byla poskytována pomoc ze zahraničí. Spolu s obrovským tlakem, který vytvořila africká občanská společnost, nakonec došlo k zásadním politickým reformám (Thomson 2010: 243-250).

O podobě současných prezidentských systémů na kontinentu a o tom, zda a jak se povedla demokratická konsolidace, se mezi akademiky vede celá řada debat. Část zastává názor, že k demokratické konsolidaci došlo, zbývající část má názor opačný. Podle některých politická liberalizace v 90. letech nepřinesla zásadní ústavní omezení prezidentské moci. Byl sice povolen vícestranický systém, nicméně k zásadnější změně ústav nedošlo. Přestože formální nastolování agendy prezidentem je poměrně jasné, velká část autorů stejně dává velkou váhu neformálním institucím, především neopatrimoniálním sítím, protože se domnívají, že tyto vzory neformálního chování stále dominují těm formálním. Prezidenti v Africe tak i nadále drží moc skrze klientelistické vztahy. Proti tomuto tvrzení argumentují Chaisty, Cheeseman a Power, kteří tvrdí, že i když neformální distribuce zdrojů stále hraje svou roli, podobně zásadní jsou i formální pravomoci prezidenta. Kontrola zákonodárné agendy a jeho schopnost řídit vládu efektivně jsou pro legislativní úspěch minimálně stejně důležité. To zmiňují například ve spojitosti se situacemi, kdy jsou afričtí prezidenti vystaveni fungování v rámci rozdělených parlamentů, kde jejich strana získala pouze část křesel (Chaisty et al. 2012: 82-83).

V rámci diskuze ohledně afrických politických systémů není vzácné, že někteří autoři jejich podobu klasifikují jako určitou formu hybridního modelu. V tomto modelu jsou míchány pro-exekutivní rysy parlamentního systému (jako je vybírání ministrů ze současných členů parlamentu) s pro-exekutivními rysy prezidentského systému (jako je vetem disponující prezident; pevně dané období pro úřad prezidenta nebo prezidentský

kabinet, jehož existence není závislá na podpoře parlamentu). Spíše než aby tak byla prezidentská hegemonie v afrických státech omezována, hybridní forma ji napomáhá zachovat (Prempeh 2008: 814-815).

Muna Ndulo na základě analýzy několika ústav, mimo jiné také zambijské, charakterizuje některé rysy typické pro prezidentskou moc v afrických státech. Kromě již zmiňované centralizace státní moci v rukou prezidenta a jeho úřadu lze dále například uvést fakt, že členy vlády jmenuje prezident, přičemž jejich role je být prezidentovými rádci. Často však nejsou schopni ovlivňovat prezidentova rozhodnutí, a neslouží tak jako jeho možná kontrola. V afrických státech se často setkáváme s existencí funkce viceprezidenta, jímž je jmenován jeden z členů parlamentu, ale jeho role je povětšinou vágně definována a spočívá spíše v asistenci prezidentovi. Prezident má také často vliv na to, co se odehrává v parlamentu, navíc načasování i délka setkání parlamentu mohou záležet na jeho rozhodnutí. V rámci soudní moci pak mnohdy může ovlivnit jmenování soudců, především předsedy nejvyššího soudu, a navíc mohou být soudci, po konzultaci s dalšími orgány, prezidentem odvoláváni (Ndulo 2002: 772-781). Charakteristickým znakem afrických prezidentských systémů je i to, že navzdory pravidelným volbám je skoro pokaždé vyhrávají prezidenti, kteří jsou již v úřadu. Jinými slovy, to, že by držitel moci prohrál v následujících volbách, je málo obvyklé (Opalo 2012: 83).

Adrienne LeBas poukazuje na to, že prezidencialismus v Africe je podporován většinovými volebními systémy a absencí struktur, které by mohly sloužit jako základ pro soudržné politické strany, ve kterých nehraje roli etnicita. V anglofonní části Afriky je využíván systém relativní většiny (First Past the Post, FPTP), který je velmi netolerantní k jakékoliv fragmentaci opozičních hlasů. Dokonce i ve frankofonní Africe má poměrný volební systém silně většinové sklony a prezidentské strany často získávají většinu křesel v parlamentu. Další překážku pro opozici představuje i fakt, že od té doby, kdy městské obyvatelstvo začalo prokazovat tendence k její podpoře, volební instituce vykazovaly zaujatost vůči této části populace. Například jsou napříč africkým kontinentem okresy často stanoveny takovým způsobem, který vede k nedostatečnému zastoupení městských voličů, což je navíc často umocňováno úmyslným nedostatkem volebních místností v městských oblastech, které pak potlačují volební účast (LeBas 2016: 173). Podobně i Staffan I. Lindberg konstatuje, že k demokratizaci s příchodem vícestranických voleb v 90. letech nedošlo a mnoho afrických států tak stále vykazuje znaky spíše volebních autoritářských režimů. V nich pak mají opoziční strany na výběr, zda budou ve volbách soutěžit, anebo je budou bojkotovat, přičemž chování opozice pak může ovlivnit

pravděpodobnost, zda se z volebních autokracií stanou demokracie. Dochází k závěru, že pokud tyto strany budou ve volbách soutěžit a přijmou volební výsledek, zvyšují tím pravděpodobnost, že se země stane demokratickou (Lindgerg 2006: 123-134).

Tato část měla za cíl nastínit téma prezidentských systémů a kritiku s nimi spojenou, a poskytnou tak čtenáři i obecnější vhled k probírané problematice. Teoretický koncept omezeného počtu prezidentských mandátů úzce souvisí s charakterem prezidentských systémů a stručné shrnutí je tak více než žádoucí. Následující kapitola je již specificky zaměřena přímo na hlavní téma práce a její závěry jsou zásadní pro celkové pochopení výzkumu.

1.3. Teoretický koncept omezeného počtu prezidentských mandátů

Omezení počtu prezidentských mandátů je často považováno za jeden z klíčových znaků demokratické vlády (Maltz 2007: 128). Přestože existují i názory, které poukazují na negativní dopady zmiňovaného omezení (například na nedemokratický aspekt, protože lidé si nemohou zvolit prezidenta na tak dlouho, jak chtějí; nebo že ani tato omezení bývalým prezidentům automaticky nezabrání jejich případnému vlivu na politiku po odchodu z funkce), povětšinou převažují pozitiva plynoucí ze zakotvení tohoto konceptu v ústavě (Dulani 2011: 76-96.) Z historického hlediska se nejedná o nový jev, nicméně v rámci afrického kontinentu se s ním začínáme ve větší míře setkávat až od 90. let 20. století (Maltz 2007: 128) V této době dochází k zásadním změnám v ústavách velkého počtu afrických států a jedním ze klíčových opatření, které se v nich objevuje, je omezení počtu prezidentských mandátů, obvykle na dvě funkční období (Posner a Young 2007: 126-131). Nicméně od roku 1990 se mnoho afrických prezidentů pokusilo, navzdory ústavě, udržet u moci i poté, co ony dva mandáty naplnili. Tento fenomén je právě z důvodu obvyklého maximálního počtu dvou funkčních období anglicky nazýván „third term“ či „third termism“.

S konceptem omezeného počtu mandátů se historicky setkáváme již v klasickém Řecku a Římě. V těchto civilizacích, které byly průkopnické, co se týče volených politických úřadů, již tehdy zákon povoloval jednotlivci vykonávat úřad pouze po omezenou dobu (Dulani 2011: 63). V rámci moderních demokracií je omezení prezidentských mandátů možné pozorovat v polovině 19. století, kdy se poprvé objevují v Latinské Americe (Maltz 2007: 128). V USA probíhaly v rámci přípravy ústavy rozsáhlé diskuze o tom, zda by do ní měly být zakotveny i články ohledně omezení

funkčních období, nicméně nakonec k tomu nedošlo. Americká ústava, která byla v 90. letech 20. století vzorem pro tvorbu nových ústav mnoha afrických států s prezidentskými systémy (Dulani 2011: 135), byla rozšířena o omezení počtu prezidentských mandátů až s přijetím 22. dodatku Ústavy USA v roce 1947. Prvními státy, které tak do svých ústav omezení přijaly byla Francie (1795) a některé státy Latinské Ameriky (Dulani 2011: 98-103). Zakotvení omezení počtu mandátů do ústav se postupně rozšířilo po celém světě a ač se s ním můžeme setkat i u zástupců legislativní moci, především se to týká těch, kteří drží moc exekutivní. Podle dat z roku 2017 globálně disponovalo určitými časovými omezeními úřadu prezidenta 72 % zemí s prezidentským systémem (Ginsburg a Elkins 2019: 40).

Alexandr Baturo a Robert Elgie poznamenávají, že důležitost a role omezeného počtu prezidentských mandátů záleží na typu politického režimu. Pokud se hovoří o konsolidované demokracii, tato omezení lze v rámci mezí reformovat, aniž by to demokracii ohrožovalo. Naopak v diktátorských režimech je omezený počet mandátů nevyhnutelný, nicméně i tak může být do určité míry důležitý. V režimech, ve kterých demokracie nebyla konsolidována, neexistuje zde demokratická tradice a instituce jsou slabé, mohou tato omezení posloužit jako hlavní bod spolupráce proti diktátorskému převzetí moci. Pokud totiž dojde k případnému pokusu o prodloužení mandátu, povětšinou se to stane hlavním mediálním i politickým tématem. Také se to ale dostane do popředí agendy současného prezidenta, ale i opozice, odborníků a nevládních organizací (NGOs). Lze tak říci, že omezený počet mandátů je potřebnou podmínkou pro demokratickou konsolidaci (Baturo a Elgie 2019: 607-613).

1.3.1. Teoretický koncept omezeného počtu prezidentských mandátů v Africe

U afrických států rozhodně nelze hovořit o tom, že byly vybudovány na demokratickém základě. Již bezprostředně po získání nezávislosti, nebo krátce poté, se velká část z nich stala nedemokratickými autoritářskými režimy. V čele mnoha z nich stanuli představitelé považující se za „otce zakladatele“ jednotlivých národů, zde je možné jmenovat například Félix Houphouët-Boigny (Pobřeží slonoviny), Kwame Nkrumah (Ghana) nebo Julia Nyerere (Tanzanie). Ti se zároveň snažili budovat silné africké státy a sebe sami považovali za sjednocující faktor, který spojuje lid a jejich povinností je tak zůstat u moci co nejdéle. U těchto režimů se proto povětšinou nesetkáváme s omezením počtu prezidentských mandátů. Tento stav se zásadně nezměnil ani po celou dobu studené války, kdy někteří diktátoři v čele afrických států byli mnohdy vojensky podporováni

supervelmocemi a finančně i mezinárodními finančními institucemi (Lumumba-Kasongo 2007: 126-127).

Vlna demokratizace, o které hovoříme v Africe přibližně od roku 1990, přinesla řadu očekávání ohledně zásadní změny na africkém kontinentu. Přestože africké státy od svého vzniku disponovaly právními rámci a ústavami, které omezovaly výkonnou moc, tato formální pravidla a instituce měly minimální význam. Optimismus na počátku 90. let byl spojen s předpokladem, že se bude zvyšovat institucionalizace politické moci v Africe (Posner a Young 2007: 126-129). Kromě jiných věcí nové ústavy garantovaly občanská i politická práva a legalizovaly opoziční strany (Prempeh 2007: 471). Počátkem devadesátých let, od listopadu 1989 do května 1991, nejméně dvacet jedna afrických vlád zahájilo významné kroky k určité demokratické reformě (Bratton a van de Walle 1992: 419). Z 98 ústav, které byly uzákoněny před rokem 1990, pouze šest obsahovalo omezení počtu prezidentských mandátů. Naopak většina z 64 ústav uzákoněných mezi lety 1990–2009, konkrétně dokonce 77 %, již tento koncept obsahovala (Dulani 2011: 133). Tyto ústavní změny nicméně proběhly i ve státech, kde autoritářské vlády i nadále vše kontrolovaly a řídily. Bylo to spojeno s tlakem zahraničních donorů, a především s občanskými protesty ohledně ekonomických opatření, které požadovaly mezinárodní měnové instituce. Tyto kroky tak nemusely nutně vést k větší demokratizaci (LeBas 2016: 170). Je však důležité poznamenat, že omezení počtu prezidentských mandátů se těší napříč africkými státy poměrně velké podpoře, stejně tak jako samotná demokracie. Podle Afrobarometru (2011-2013) zvolilo 71 % dotázaných ve 31 zemích subsaharské Afriky demokracii jako preferovaný způsob vlády a také se ukázalo, že většina Afričanů odmítá autoritářství, vládu armády a vládu jedné strany. Zhruba tři čtvrtiny respondentů vyjádřily také podporu omezení počtu prezidentských mandátů na dvě funkční období, přičemž podpora tohoto omezení v zemích, které jím nikdy nedisponovaly, byla až kolem 80 % (Yarwood 2016: 52). Přestože jsou tedy některé pohledy skeptické, k zakotvení omezeného počtu prezidentských mandátů do afrických ústav ve velké míře docházelo a lze říci, že je v poměrně velké míře podporováno místními obyvateli. Dále budou nastíněny možné typy těchto omezení a jak se od sebe navzájem liší.

Omezení počtu prezidentských mandátů je možné dělit na základě samotného povoleného počtu prezidentských mandátů nebo pomocí dalších kritérií, jako například podle toho, zda je možné vykonávat funkční období hned po sobě či nikoliv. Boniface Madalitso Dulani ve svém výzkumu definuje pět typů, které bylo možné pozorovat v rámci afrického kontinentu k roku 2009. Nejčastějším z nich jsou omezení na dvě

funkční období, která byla obsažena v ústavách 23 afrických států. Druhým typem dle četnosti výskytu jsou ta, kde žádná omezení počtu mandátů nejsou. Do této kategorie bylo možné zařadit 16 států, nicméně mnoho z nich omezeními ve svých ústavách původně disponovalo, avšak následně byla odstraněna. S dalším typem jsme se mohli setkat pouze na Seychelách, kde byla maximálním počtem funkčních období tři. Čtvrtá kategorie zahrnovala státy, kde prezident sice mohl sloužit více období, nicméně dle ústavy muselo dojít k pauze mezi druhým a třetím obdobím (Kapverdy a Mosambik). Poslední typ bylo možné pozorovat pouze na Komorách, kde bylo povoleno více funkčních období, ale ne po sobě následujících (Dulani 2011, 134-135).

Mimo toto dělení se ve zbytku světa setkáváme ještě s dalšími variacemi, kdy je například nutné vynechat dokonce dvě funkční období, než může být prezident znovuzvolen. V 19. století zase mnoho zemí Latinské Ameriky povolovalo pouze jedno funkční období. Výjimečnou situaci, se kterou je možné se v rámci zakotvení omezeného počtu prezidentských mandátů setkat, představuje možnost poskytnutí klauzule pro konkrétního prezidenta. Zde lze uvést příklad Jugoslávie, kdy ústava obecně specifikovala čtyřleté funkční období pro úřad prezidenta, ale konkrétně osobě prezidenta Tita klauzule povolovala neomezený počet funkčních období (Ginsburg a Elkins 2019: 41).

Nedlouho poté, co se tato omezení stala součástí afrických ústav, se začaly objevovat první snahy o to, aby se prezidenti mohli i po vyčerpání maximálního počtu funkčních období udržet u moci. Zde je nutno podotknout, že velká část z těchto pokusů byla úspěšná (Tull a Simons 2017: 84-85). Navíc, jak ve svém článku píše Napoleon Bamfo: „snaha o prodloužení mandátu je jako Pandořina skříňka: pokusy zůstat u moci poté, co vyprší mandát, mohou vyslat silný signál pro další ambiciózní držitele úřadu, kteří jsou zrovna u moci, aby udělali to samé“ (Bamfo 2005: 329). Celkově změna prostředí od 90. let, ale i nenaplnění očekávání s ní spojených, vedla celou řadu autorů, aby se touto problematikou začali zabývat podrobněji. Mezi studovaná témata patřil například vztah omezení počtu prezidentských mandátů a konsolidace demokracie; nebo důvod, proč prezidenti často nejdříve zavedou tato omezení, aby je následně hned sami porušili či zrušili. Následující část bude krátkým shrnutím závěrů textů, které se snažily více objasnit tento problematický fenomén. Je nicméně nutné si uvědomit, jak poznamenávají Alexandr Baturo a Robert Elgie, že výzkumy ohledně této problematiky jsou značně ztíženy faktem, že se často jedná pouze o konkrétní osobnost lídra, který je zrovna v úřadu prezidenta a snaží se udržet u moci. Jde tedy především o jeho osobní

ambice a po jeho odchodu mohou být omezení klidně opět zavedena. Snaha o zobecnění tohoto fenoménu je tak často znesnadněna právě kvůli jedinečnosti těchto osobností (Baturu a Elgie 2019: 614-615).

Mezi autory, kteří se zmiňují o významu omezeného počtu prezidentských mandátů, patří například Nic Cheeseman, který těmto omezením přisuzuje nezanedbatelný dopad na zvyšování pravděpodobnosti alternace moci, a tím i následnou demokratickou konsolidaci. Poukazuje na to, že předání moci ve volbách, kde znovu nezmáhali tehdejší držitelé úřadů, zaprvé napomáhá zbavení se starých korupčních autoritářských režimů a zadruhé se jedná o silný znak toho, že klíčoví aktéři mají závazek k demokratickým hodnotám. Přestože může nastat situace, že nový prezident, který zvítězí ve volbách, bude horší než jeho předchůdce, je zde očividný potenciál tohoto omezení, které, jak bylo zmíněno výše, v důsledku napomáhá procesu demokratické konsolidace (Cheeseman 2010: 150-152)

Problematikou omezeného počtu prezidentských mandátů a demokratizace se například v krátkém článku zabýval i Filip Reyntjens. Ten se zaměřuje na otázku, zda respektování omezení počtu prezidentských mandátů vede k demokracii nebo naopak demokracie vede k respektování omezení. Přestože výsledky dat potvrzují, že kauzalita směřuje od demokracie k respektování omezení, realita je dle autora mnohem komplexnější (Reyntjens 2016: 61-67).

Již zmiňovaní autoři Posner a Young poukazovali na zvyšující se institucionalizaci v rámci africké politické moci. Dle jejich názoru i přesto, že se v Africe od 90. let setkáváme s celou řadou snah obejít omezení počtu prezidentských mandátů, lze i to považovat z několika důvodů za určitý pozitivní posun. Zaprvé, prezidenti sami častěji odstupují a uznávají porážku ve volbách. Zadruhé, ač je ústava v rámci snahy udržet se u moci často pozměňována, většina prezidentů se rozhodla ji zcela neporušit, jako tomu bývalo dříve. Posun je tedy možné spatřovat především v tom, že formální instituce nabývají na významu a afričtí lídři již nemohou vždy dostat to, co chtějí (Posner a Young 2007: 137-138).

S tímto názorem naopak nesouhlasí Denis M. Tull a Claudia Simons. Ti upozorňují na fakt, že autokratičtí vládcí se naučili omezený počet prezidentských mandátů, stejně jako jiné demokratické instituce, využít k posílení jejich vlastních pravomocí. Rovněž se dle jejich názoru nejedná o nový fenomén a tyto instituce mohou ve státech, které nejsou tak stabilní, naopak dokonce spíše pomáhat k udržení moci než k jejímu omezení (Tull a Simon 2017: 22-23). Kristin McKie zase dochází k závěru, že

za přijetím omezeného počtu prezidentských mandátů v 90. letech stála nejistota ohledně toho, kdo vyhraje první volby, a stane se tak držitelem politické moci ve státě. Důležitým faktorem bylo mimo jiné to, jak soudržná byla v té době opozice. Nejistota však po tranzici začala postupně klesat a strana, která byla u moci, již nadále nepotřebovala jakousi pojistku, kterou omezení představovala, a tak postupně začalo docházet k jejich rušení (McKie 2017: 446-454). Další spíše skeptický pohled nabízí i Adrienne LaBas, která tvrdí, že pravidelná výměna exekutivy ještě nutně nezlepšuje kvalitu demokracie. Stejně tak omezený počet prezidentských mandátů může existovat také uvnitř autoritářských režimů, jak bylo možné pozorovat na příkladech Mosambiku či Tanzanie (LeBas 2016: 172).

Na respekt omezeného počtu prezidentských mandátů se v posledních letech zaměřila též řada vládních i nevládních mezinárodních organizací. Podle reakcí mezinárodních aktérů se dá předpokládat, že dochází k utváření jakéhosi mezinárodního konsensu vnímajícího tato omezení jakožto možný důležitý faktor v posilování demokratických procesů a snižování pravděpodobnosti konfliktu. Mezi hlavní mezinárodní aktéry v rámci afrického kontinentu patří především AU, Hospodářské společenství západoafrických států (ECOWAS), Východoafrické společenství (EAC) či Jihoafrické rozvojové společenství (SADC). O Africké unii se již hovořilo v úvodní části teoretického rámce práce. Je nicméně nutné zmínit, že přes vzrůstající zájem ohledně důrazu na dodržování počtu mandátů, názorová heterogenita napříč členskými státy AU způsobuje nedostatečnou politickou podporu pro případný efektivní zásah. Mezi orgány, které se nějakým způsobem problematikou omezeného počtu prezidentských mandátů zabývají, patří například African Peer Review Mechanism nebo Peace and Security Council. Jako další aktéry lze jmenovat výše zmíněné regionální hospodářské a politické organizace jako ECOWAS, EAC a SADC, které mají za cíl, stejně jako AU, ochraňovat demokratickou vládu na kontinentu. Tyto organizace většinou spolupracují s AU a mohou figurovat jako případní mediátoři, což bylo možné v praxi pozorovat například u neúspěšného pokusu EAC v případě snahy o prodloužení prezidentského mandátu v Burundi v roce 2015. Poměrně diskutovaným tématem byla i snaha ECOWASu předložit návrh na celo-regionální zavedení maximálního počtu dvou funkčních období prezidenta. Tato iniciativa nicméně zkrachovala kvůli Gambii a Togu, dvěma státům, které ve svých ústavách nemají zakotveno žádné omezení týkající se počtu prezidentských mandátů (Murray 2019: 557-577).

1.3.2. Třetí funkční období prezidenta

Jeden z důvodů, proč se v Africe setkáváme s tímto fenoménem v takové míře, pramení z představy, že je spjat s historií afrických států. Některé autoritářské státy byly v důsledku celosvětových změn nuceny k přechodu k určité formě demokracie. Ta pro ně nicméně představovala spíše mechanismus k přežití než větší snahu o demokratickou konsolidaci. Jiný pohled naopak poukazuje na to, že tranzice nebyla dostatečně demokratická a nedemokratické prvky z minulosti přetrvávají i nadále, což následně vede ke vzrůstajícímu počtu případů snah o získání třetího funkčního období (Lumumba-Kasongo 2007: 127-128).

Dulani rozlišuje v africkém kontextu tři fáze procesu, které nastávají v rámci snahy zrušit omezení počtu prezidentských mandátů. Prvním z nich je národní debata ohledně zrušení jako takového, v druhé fázi již dochází k formální snaze předložit podnět k legislativní změně a třetí fáze je výsledek, kdy je zákon přijat nebo zamítnut (Dulani 2011: 142). Pokud bychom chtěli definovat nejčastější způsoby, jakými se prezidenti snaží obcházet ústavu, aby mohli znovu kandidovat, lze hovořit o třech následujících. Prvním z nich je změna ústavy skrze parlament nebo senát, zde jsou uváděny jako příklady Rwanda (2015), Togo (2002), Gabon (2003) či Kamerun (2008) a další. Druhým způsobem je změna ústavy/nová ústava skrze referendum, jak bylo možné vidět v Burkině Faso (1997), Guinei (2001) či Čadu (2005). Třetí a poslední kategorií je legalizace třetího mandátu pomocí rozhodnutí soudu jako například v Senegal (2012) nebo Burundi (2015) (Tull a Simon 2017: 87).

Případ Burundi je poměrně specifickým jevem v probírané problematice. Prezident Burundi, Pierre Nkurunziza, se ve své snaze udržet se u moci rozhodl rozporovat ústavu tím, že podle ní má zůstat dvě funkční období pouze prezident, jenž byl zvolen lidem, zatímco on byl zvolen nepřímo (Syring 2017: 324). Dle Arušské mírové dohody z roku 2000 a článku 7.3 v ní obsaženém nesmí žádný prezident sloužit déle než dvě funkční období. Ústava vycházející z této dohody poznamenává, že prezident by měl být volen na základě všeobecných voleb a jeho znovuzvolení je možné pouze jednou. V roce 2005 byl Nkurunziza poprvé zvolen nepřímo Národním shromážděním a Senátem poté, co jeho strana CNDD/FDD zvítězila v prvních demokratických volbách. Tento výklad ústavy byl zvolen, když se jemu a jeho podporovatelům nepodařilo změnit ústavu mezi lety 2011–2014. V roce 2015 toto kontroverzní rozhodnutí schválil Ústavní soud (Daley a Popplewell 2016: 649).

Autoři se v důvodech či charakteristikách tohoto fenoménu často různí. Můžeme se například setkat s vysvětlením, že třetí mandát může být výsledek tzv. politického zombiismu, neboli představy, že existuje vyšší síla, aby prezident zůstal i nadále u moci. Tento výraz odkazuje k některým africkým prezidentům, kteří vedli konzultace s tradičními doktory a hledali vyšší význam a požehnání jejich opakované kandidatury nadpřirozenými silami. S tímto jevem se setkáváme například u Mobutu Sese Seco (Konžská demokratická republika), Gnassingbé Eyadéma (Togo), Francisco Macias Nguemy (Rovníková Guinea) a dalších. Jedná se o tzv. kulturní argumenty, které posílily jejich politickou image (Lumumba-Kasongo 2007: 127-128). Je očividné, že způsoby, pomocí kterých se prezidenti snaží udržet u moci a jejich interpretace, jsou často odlišné. Zásadní otázkou ovšem zůstává, jaké faktory ovlivňují, zda se prezident vůbec rozhodne o třetí funkční období ucházet a případně jaká je pravděpodobnost jeho úspěchu či neúspěchu.

Faktory ovlivňující rozhodnutí prezidenta

Faktory, které hrají roli v tom, zda se prezident rozhodne zrušit omezení počtu prezidentských mandátů, se napříč výzkumy jednotlivých autorů různí. Alexander Baturo, který se mezi prvními zaměřuje na toto téma, si pokládá otázku, proč někteří z úřadu odchází poté, co vyčerpají všechna funkční období a jiní jsou naopak neochotni se moci vzdát. Ve svém výzkumu (není zaměřen pouze na Afriku) ověřuje dvě zásadní hypotézy. První z nich je, že pokud je cena za odstoupení z úřadu příliš vysoká, bude následovat snaha o prodloužení funkčního období. V tomto smyslu poukazuje na to, že pokud setrvání ve funkci prezidentovi poskytuje množství výhod, od bohatství po imunitu atd., bude to následně ovlivňovat jeho snahu udržet se u moci. Tuto hypotézu následně potvrzuje. Druhou hypotézu, že exekutivní omezení snižují možnost prodloužení funkčního období, rovněž potvrzuje s tím, že exekutivní omezení a počet let nepřetržité demokratické vlády při vstupu do funkce zvyšují pravděpodobnost, že držitel úřadu ve stanovený čas odstoupí. V rámci svého výzkumu dochází k výsledkům, které mimo jiné předpokládají několik následujících závěrů: osud předchozího držitele moci je důležitý podnět pro prezidenta, který z úřadu nechce odejít; zahraniční donoři mohou ovlivnit rozhodnutí prezidentů přijímacích zemí ohledně snahy udržet se u moci, zde platí, že čím méně zahraniční pomoci země dostává, tím je zde šance prodloužení funkce pravděpodobnější. Na závěr je zde i předpoklad, že u starších prezidentů je vyšší pravděpodobnost, že se o prodloužení funkčního období pokusí (Baturo 2010: 635-659).

Daniel N. Posner a Daniel J. Young ve svém článku z roku 2007 představují tři charakteristické rysy třetího funkčního období prezidenta. Průzkum prováděli na 18 zemích v letech 1990–2005 a sami poukazují na to, že malý počet zemí ve výzkumu může znejistit platnost jejich závěrů. Prvním z faktorů ovlivňující rozhodnutí prezidenta ohledně třetí kandidatury je předchozí výsledek ve volbách. Pokud byl kandidát úspěšný a měl například jako Nujoma v Namibii zisk přes 70 %, bude se prezident spíše snažit o třetí mandát. Dalším faktorem je věk. Podle výpočtu autorů se o další funkční období ucházejí spíše prezidenti, jejichž medián je kolem 60 let, naopak medián u těch, kteří se o něj nepokouší je 66 let. Posledním faktorem je zahraniční pomoc, kde dochází k závěru, že prezidenti v zemích s vyšším procentem zahraniční pomoci na HDP se o třetí mandát většinou neucházejí. V zemích, kde je naopak procento zahraniční pomoci nižší, tam ano (Posner a Young 2007: 135). Ve svém článku z roku 2018 tento seznam rozšiřují o dva další předpoklady. Prvním z nich jsou nerostné suroviny, konkrétně ropa, která může posilovat případnou snahu znovu kandidovat jako například v Konžské republice, Gabonu, Súdánu, Nigérii, Kamerunu, Čadu a na Kapverdách. Až na jeden byly tyto pokusy všechny úspěšné. Druhým důležitým faktorem, který je nutné zvážit, je to, jak se zachoval v úřadu prezidentův předchůdce. Z jejich závěrů vyplývá, že ač nemohou stanovit kauzální vztah, je možné předpokládat, že v zemích, kde již proběhla snaha o získání třetího mandátu, není pravděpodobné, že k této snaze dojde znovu (Posner a Young 2018: 270-275).

Faktory ovlivňující úspěch či neúspěch

Boniface Madalitso Dulani ve své disertaci provádí podrobný výzkum problematiky třetího funkčního období a snaží se pomocí kombinace kvantitativní analýzy a případových studií prohloubit dosavadní znalosti. Zaměřuje se na roli institucí a identifikuje čtyři úrovně institucí, které mají vliv na odstranění omezení: meta úroveň, státní úroveň, politickou společnost a občanskou společnost. V každé skupině je následně rozděluje na formální a neformální a snaží se predikovat charakter a směr jejich vztahů. Mezi formální instituce, které mají negativní vliv na odstranění omezení počtu prezidentských mandátů patří: předchozí alternace, stranická frakcionalizace legislativy, závislost na zahraniční pomoci a etnická fragmentace. Naopak to, zda prezident někdy sloužil v armádě a legislativní většina vládnoucí strany zvyšují pravděpodobnost odstranění omezení. Z hlediska významu neformálních institucí, které mají mnohem důležitější efekt, jsou zásadní především dva poznatky. Státy, kde byl historicky dlouhou

dobu u moci jeden prezident a ve kterých je aktivní a nezávislá občanská společnost, mají menší pravděpodobnost, že dojde k odstranění omezeného počtu prezidentských mandátů. Naopak přítomnost „father-figure“ prezidentů a silná soudržná vládnoucí strana napomáhají k jejich zrušení (Dulani 2011: 181-275).

Jedno z kritérií, které rozhoduje o úspěchu či neúspěchu prezidenta v jeho snaze znovu kandidovat je i frakcionalizace či koheze vládnoucí strany. Tu podrobněji rozebírá Peter VonDoepp, který využívá tři případů, Malawi, Namibie a Zambie a ve svém komparativním výzkumu se soustředí na chování vládnoucích stran v těchto třech zemích. Identifikuje čtyři typy faktorů, které formují stranické tendence ke kohezi či naopak frakcionalizaci. Jsou jimi: *podoba formálních institucionální sktruktur*, která mimo jiné určuje, jakým způsobem může být případná neloyalita člena strany potrestána; *vnitřní distribuce zdrojů*, kdy za předpokladu, že jsou zdroje více „rozptýleny“, může dojít k potenciální mobilizaci proti lídrovi; *tradice jednoty či nesouhlasu*, přičemž pokud je v rámci strany běžné nesouhlasit a jednat nezávisle, zvyšuje to pravděpodobnost na frakcionalizaci a *struktury vnějších politických příležitostí*, ke kterým mimo jiné patří jakási zpětná vazba od občanské společnosti, která může vyslat signál, že pokud by se členové strany rozhodli postavit proti svému vedení, vyjádří jim podporu. Vnitrostranický vývoj tedy hraje klíčovou roli ve snaze o získání třetího mandátu (VonDoepp 2005a: 65-72).

Nic Cheeseman poukazuje na to, že tři faktory, které jsou často spojovány se zrušením či naopak dodržováním omezeného počtu prezidentských mandátů, nerostné suroviny, kvalita demokracie a postoj mezinárodního společenství, však nedokážou vysvětlit výsledek zkoumaného fenoménu. Cheeseman se tak naopak zaměřuje na dvě problematiky, které jsou dle něj často opomíjeny – rozsah organizované opozice a schopnost prezidenta zajistit jednotu uvnitř vládnoucí strany. Na základě komparace tří zemí – Ugandy, Keni a Zambie, předpokládá významnost tří faktorů, které hrály roli v rozhodnutí prezidentů ucházet se o třetí funkční období a také v tom, zda jejich snaha byla úspěšná. Prvním z nich je síla občanské společnosti a schopnost opozičních stran mobilizovat se proti třetímu funkčnímu období. Druhý faktor se týká přesvědčení prezidenta, zda si dokáže i po odstoupení zachovat politický vliv. Pokud tomu tak je, prezident je ochotnější odstoupit. Třetím faktorem je schopnost prezidenta zajistit jednotu a disciplínu uvnitř jeho vlastní strany. Autor dále zmiňuje, že úspěšnost prezidenta v jeho potenciální snaze získat další mandát záleží také na tom, jestli má silnou legislativní většinu. Cheeseman také poukazuje na dva dopady plynoucí z omezeného počtu

prezidentských mandátů. To, jak se zachoval prezidentův předchůdce, ovlivňuje, zda bude prezident respektovat omezení nebo naopak. Roli hraje mimo jiné i realita podobného politického kontextu, jemuž jsou různí prezidenti v jedné zemi vystaveni. Druhým důsledkem je, že omezený počet prezidentských mandátů zvyšuje šance na vítězství opozice (Cheeseman 2019: 311-333).

Faktor, který nelze z historického ani současného hlediska zanedbávat, je role armády. Na její vliv poukazuje řada autorů, ať již ve smyslu, že dokáže pokusu o třetí mandát zabránit, nebo naopak zvyšuje pravděpodobnost úspěchu prezidenta, který se snaží omezení obejít. Posner a Young prezentují její vliv na příkladu Nigeru. V roce 2009 se prezident Mamadou Tandja rozhodl zrušit omezení počtu prezidentských mandátů skrze změnu ústavy pomocí referenda. Když Ústavní soud shledal tento krok jako nelegální, Tandja jeho rozhodnutí nerespektoval. Následné rozsáhlé protesty a stávky vyvrcholily v zásah armády, která moc v zemi převzala. V následujícím roce se pak konaly soutěživé volby (Posner a Young 2018: 268). Kristen A. Harkness se ve své studii naopak zaměřuje na to, že armády založené na etnicitě, na jejímž základě jsou i zvýhodňovány, jsou loajální ke svému prezidentovi a až trojnásobně zvyšují šanci, že se mu podaří prodloužit počet funkčních období. Etnicky různorodé armády naopak budou pravděpodobněji hájit ústavu a vyvíjet tlak na prezidentovo odstoupení (Harkness 2017: 813).

1.4. Shrnutí

Tato kapitola má sloužit jako teoretický rámec práce a jejím cílem bylo pro lepší kontext uvést základní shrnutí teorie rozdělení moci, prezidentských systémů a podrobněji pak rozebrat teoretický koncept omezeného počtu prezidentských mandátů. První dvě části byly zaměřené na specifické rysy napříč africkými zeměmi, které nesmí být v rámci těchto problematik opomíjeny a měly sloužit především jako širší uvedení do tématu teoretického konceptu omezeného počtu prezidentských mandátů, a především pak do problematiky třetího funkčního období prezidenta. Tento koncept nepatří v rámci české politické vědy k častému tématu, a tak měla tato část za cíl co nejkomplexněji shrnout základní poznatky o této problematice napříč řadou dosavadních výzkumů. Téma také úzce souvisí s očekávanou demokratizací afrického kontinentu. Jak bylo zmíněno v přechozích kapitolách, debatu provází řada rozličných názorů. Na jedné straně stojí zastánci demokratizace, kteří spatřují omezení počtu prezidentských mandátů jako jeden

z jejich důležitých ukazatelů, na straně druhé pak skeptici poukazující na to, že k žádné podstatné změně nedošlo. Jedním z důkazů má být právě snaha o získání třetího mandátu řadou prezidentů, kteří sice usilují o iluzi jednání v jakémisi institucionálním rámci (ústavu či soudy proto zcela neignorují), ale jejich činy jsou zkrátka považovány za neústavní a nedemokratické. Akademici se takovéto chování prezidentů snaží zkoumat a najít v nich některé společné znaky. Nicméně pouze minimum výzkumů se zaměřuje na faktory, které mohou napovědět něco ohledně pravděpodobnosti úspěchu či neúspěchu ve snaze o získání třetího mandátu. Navíc je nutné poznamenat, že většina výzkumů je velmi povrchních a na jednotlivé faktory se již blíže nezaměřují. Tato práce si naopak klade za cíl tuto mezeru vyplnit a případ Zambie podrobit důkladné analýze.

Nic Cheeseman, jak již bylo zmíněno výše, ve svém výzkumu pracuje se třemi faktory, které hrály roli v rozhodnutí prezidentů ucházet se o třetí funkční období a také v tom, zda jejich snaha byla úspěšná. Těmito faktory jsou: síla občanské společnosti a schopnost opozičních stran mobilizovat se proti třetímu funkčnímu období; přesvědčení prezidenta, zda si dokáže i po odstoupení zachovat politický vliv a schopnost prezidenta zajistit jednotu a disciplínu uvnitř jeho vlastní strany (Cheeseman 2019: 311-333). Vzhledem k tomu, že druhý faktor se týká otázky, zda se vůbec prezident rozhodne znovu kandidovat či nikoliv, není pro účely tohoto výzkumu důležitý. Prezident Chiluba sice nikdy oficiálně neprohlásil, že znovu kandidovat bude, ale veškeré jeho jednání vypovídalo o opaku (VonDoepp 2005a: 73). Dva zbývající faktory určující úspěch či neúspěch jsou klíčové, a proto tato diplomová práce naváže na závěry Cheesemanovy studie a podrobí je rozsáhlejšímu výzkumu. Právě síla občanské společnosti spolu se schopností opozičních stran mobilizovat se, ale také schopnost prezidenta zajistit si jednotu a disciplínu uvnitř jejich vlastní strany, budou dále na zambijském případě rozebrány. Díky práci s tehdejší tiskem budou zmapovány postoje a argumentace jednotlivých aktérů v rámci boje proti snaze o dosažení třetího funkčního období. Mezi tyto aktéry patří vládnoucí strana (MMD), opoziční politické strany, církve, tradiční elity a občanská společnost. Část věnovaná vládnoucí straně poskytne možnost detailně vidět spektrum rozličných názorů v rámci MMD. „Síla občanské společnosti“ jakožto často skloňovaný faktor, v jehož rámci jsou v drtivé většině výzkumů zahrnuti všichni nepolitičtí aktéři, je v této práci rozdělena na jednotlivé skupiny - církve, tradiční elity a občanskou společnost (pod kterou spadají například odborové či studentské organizace). Je zde tak nabídnut podrobnější vhled do problematiky. Napomáhá tomu i zachování časového sledu jednotlivých událostí ukazující dynamický vývoj ve

společnosti, jenž nakonec vedl k neúspěšné snaze prezidenta znovu kandidovat. V následující části bude nejprve představen historický kontext, podoba zambijského politického systému a poté zmiňovaná analýza.

2. Historický kontext a politický systém

Severní Rhodesie získala nezávislost na Velké Británii v říjnu roku 1964. Již v květnu téhož roku byla vyjednána ústava, která stanovovala, že v čele státu bude stát prezident, který je rovněž ministerským předsedou. Zajímavostí je, že byl zakotven maximální počet funkčních období prezidenta na dvě, každé po pěti letech. Přestože se objevily v rámci jednání úvahy o tom, že by se nově zvolený prezident mohl stát doživotním, tento návrh nakonec neprošel. Stát měl nově nést název Zambie a dle ústavy mělo být zachováno klasické dělení moci na moc výkonnou, zákonodárnou a soudní. Zůstala dokonce i tzv. Komora náčelníků (House of Chiefs) (Hulec a Olša 2008: 342), která byla v trochu jiné podobě součástí i koloniálního zřízení (Erk 2019: 471). Prvním zambijským prezidentem se stal Kenneth Kaunda, ministerský předseda poslední vlády Severní Rhodesie a také předseda United National Independence Party (UNIP), která zvítězila ve volbách v lednu 1964 (Ndulo a Kent 1996: 259-260).

Období od roku 1964 do roku 1973 je nazýváno První republikou. Krátce po získání nezávislosti začala probíhat tzv. zambianizace, která měla zajistit zrovnoprávnění všech obyvatel. Místní bělošské obyvatelstvo dostalo na výběr, zda přijme zambijské občanství a vzdá se britského, nebo si britské ponechá, ale ztratí možnost volit, pracovat ve státní správě atd.. V souvislosti s tímto zvláštním procesem afrikanizace byl na zasedání UNIP v roce 1967 přijat program státní ideologie tzv. Zambijský humanismus. Tento program, který vypracoval Kenneth Kaunda, přijal „socialistickou orientaci pro duchovní a hospodářský program země.“ (Hulec a Olša 2008: 344-351).

Politická situace v Zambii se v průběhu prvních let po získání nezávislosti začala postupně měnit a prezident spolu se svou stranou začali dominovat celé politické scéně. Přestože existoval vícestranický systém, opoziční strany měly opravdu těžké postavení. V roce 1971 se objevil pro vládnoucí stranu nový soupeř, United Progressive Party, jež byla tvořena především lidmi, kteří opustili UNIP (Pettman 1974: 231-233). Pocit ohrožení nakonec vedl k tomu, že Kaunda a UNIP rozhodli o vytvoření nové ústavy, jejímž cílem bylo deklarovat Zambii jako „one-party state“, což v praxi zakazovalo všechny politické strany kromě UNIP. Bylo zrušeno i omezení počtu funkčních období prezidenta a součástí preambule se stal Humanismus, který byl přijat jako hlavní ideologie země. Schválení nové ústavy v roce 1973 odstartovalo počátek Druhé republiky (Ndulo a Kent 1996: 264-265).

2.1. Přechod k vícestranickému systému

Třetí vlna demokratizace, která podle Samuela Huntingona začala již v roce 1974, vyvolala na počátku 90. let řadu změn v politickém vývoji afrického kontinentu. Zambie se stala prvním státem v subsaharské Africe od získání nezávislosti, kde byla moc poklidně předána skrze volební proces (Bartlett 2000: 429). Režim s vládou jedné strany a dlouhá vláda Kennetha Kaundy přinesly zemi ekonomickou krizi, obrovský národní dluh a výrazný pokles životní úrovně (Sangwa 2000: 487–488). Kromě konce studené války, který vedl k potřebě změny v rámci politické orientace státu, se Zambie navíc potýkala s novým přístupem poskytování pomoci rozvojovým zemím, který požadoval řadu politických a ekonomických změn (Hulec a Olša 2008: 375). Odborové organizace, podnikatelská sféra, církve, akademici a studenti na univerzitách vyjadřovali svůj nesouhlas s poměry v zemi, což vládě značně ztěžovalo situaci, protože tyto skupiny pro ni byly jen obtížně kontrolovatelné. Ke konci 80. let byly požadavky na ukončení režimu stále naléhavější, což vedlo i k tomu, že prodemokraticky smýšlející skupiny, zpočátku podpořeny odborovým hnutím, vytvořily Movement for Multi-party Democracy (MMD) (Ndulo a Kent 1996: 268).

Nátlak přispěl k tomu, že byla vláda nucena situaci řešit, odstoupila proto od prvotní myšlenky ohledně referenda a rovnou změnou ústavy povolila existenci dalších politických stran. Volby byly naplánované na konec roku 1991 (Ndulo a Kent 1996: 268–269). Bezprostředně po změně ústavy bylo MMD zaregistrováno jako politická strana a na přelomu února a března 1991 byl do jejího čela zvolen Frederick Chiluba, jenž se těšil podpoře několika provincií, rady odborů a také University of Zambia (UNZA) či Copperbelt University (Bartlett 2000: 433–437). Do března roku 1991 se zaregistrovalo několik dalších nových politických stran, mezi nimi byly National Democratic Alliance, Multiracial Party, Theoretical Spiritual Political Party, People's Liberation Party, Democratic Party a Movement for Democratic Process. Přestože tyto politické strany vznikly, jediného opravdového soupeře vládnoucí UNIP představovala MMD. Ostatní strany od počátku postrádaly jasné vedení a platformu a existovaly spíše na papíře (Phiri 2006: 182).

V červnu 1991 vláda představila parlamentu ústavní zákon, nicméně MMD i nadále požadovala opětovné uzákonění ústavy z roku 1964 s několika změnami a vyhrožovala, že bude bojkotovat následné volby. Zároveň ale odmítala být součástí rozhovorů ohledně ústavních návrhů ve státním sídle (Bartlett 2000: 439). Zde nastává

klíčové zapojení zambijských církví do politických záležitostí. V červnu bylo nejprve zajištěno historické setkání mezi Kaundou a Chilubou a jejich rádcí v Anglican Cathedral v Lusace, které uspořádaly Roman Catholic Church, The Anglican Church a další protestantské církevní organizace. Hlavním tématem bylo prodiskutování ústavní změny. Poté se také představitelé tří hlavních církví tzv. „mother bodies of the Christian Church“, mezi které patří Zambia Episcopal Conference (ZEC), Christian Council of Zambia (CCZ) a Evangelical Fellowship of Zambia (EFZ), sešli v červenci s prezidentem, aby projednali nesouhlasné postoje ohledně nové ústavy. Cílem bylo především zajistit poklidný přechod k vícestranickému systému. V červenci roku 1991 také církevní představitelé přivedli MMD a UNIP k jednání do Cathedral of Holy Cross v Lusace. Církev tak sehrály klíčovou roli v zahájení politického dialogu, který přispěl k politické reformě v Zambii. Mimo jiné totiž spojily dohromady podnikatele, lídry odborových organizací, studenty a politiky, aby přesvědčili Kaundu o potřebě politické reformy (Phiri 2006: 189-190).

Často je ale opomíjen význam tzv. Mulungushi Conference, kterou v červenci zorganizovali studentští aktivisté z UNZA. Těchto rozhovorů se zúčastnili zástupci UNIP i MMD spolu s dalšími sedmi politickými stranami a organizacemi včetně Zambijského kongresu odborových svazů (Zambia Congress of Trade Unions, ZCTU), Federation of Employers, tisku, právnických organizací, církví a ženských organizací. Podle Davida Bartletta pak zástupci církví této příležitosti využili k zahájení dialogu přímo mezi UNIP a MMD a podcenili tím potenciál konference, která mohla vést k vytvoření národního fóra, jež by zahrnovalo všechny aktéry (Bartlett 2000: 439). Vliv církví byl ale očividný i v rámci Zambia Elections Monitoring Coordinating Committee, jejímž cílem bylo dohlédnout na zajištění spravedlivých a svobodných voleb. ZEC, CCZ a EFZ vytvořily Christian Monitoring Group, k níž se později připojily Law Association of Zambia (LAZ), Press Association of Zambia, Women's Lobby Group a University of Zambia Students' Union (UNZASU). Tato NGO pak měla dohlížet na celý volební proces (Phiri 2006: 190).

2.1.1. Nová ústava a vláda MMD

Nová ústava z roku 1991 byla nakonec uzákoněna parlamentem a schválena prezidentem v srpnu 1991. Z preambule byla vypuštěna myšlenka Humanismus, ústava se stala nejvyšším zákonem a ustanovení ohledně UNIP, jakožto jediné politické strany, bylo odstraněno. Prezident mohl být zvolen maximálně na dvě funkční období (Ndulo a Kent

1996: 269). Podle Petera Burnella tato ústava poskytovala hybridní formu vlády, protože silné postavení prezidenta bylo kombinováno s parlamentními charakteristikami a tradicemi zděděných z britského Westminsterského systému (Burnell 2003: 48).

Během prvních voleb byl zvolen druhým zambijským prezidentem Frederick Chiluba, vládnoucí stranou se stala MMD, která získala ve volbách v roce 1991 125 křesel ze 150 (Hulec a Olša 2008: 375). MMD se nicméně krátce po převzetí moci začala potýkat s řadou problémů. Vzhledem k tomu, že vznikla jako koalice několika různých názorových proudů, jejichž hlavním společným cílem bylo odstranit režim Kennetha Kaundy, začala strana po úspěchu ve volbách řešit vnitrostranické rozepře. To vedlo k několika rezignacím, přičemž tito lidé poté vytvořili nové politické strany nebo se přidali zpět k UNIP. Mezi hlavní nové strany, které vznikly po volbách 1991 patří: National Party (NP), Zambia Democratic Congress (ZDC), Liberal Progressive Front, National Lima Party a Agenda for Zambia (AZ) (Phiri 2006: 182-183).

Problémů, které musela nová vláda a prezident od počátku řešit, bylo ale mnohem více. Vláda se potýkala s vysokou mírou korupce stejně jako i další oblasti státního aparátu. Chiluba například v roce 1993 vyhlásil mimořádný stav, údajně kvůli snaze opoziční UNIP o destabilizaci nové vlády. Tento stav Zambijci dobře znali, protože platil po celou dobu bývalého režimu (Hulec a Olša 2008: 379-380). Podle některých se Zambie navzdory přechodu k vícestranickému systému spíše pouze z *de jure one-party state* stala *de facto one-party state*. Navíc poté, co se Chiluba ujal prezidentského úřadu, bylo z řad členů MMD, ale i obyvatel Zambie, požadováno vytvoření „pravé lidové“ ústavy (Sangwa 2000: 492-493).

V roce 1992 tak byla jmenována Mwanakatwe Constitutional Review Commission. Její diskutabilní návrh byl nakonec po drobných úpravách přijat. Hlavní změnou byla kritéria pro prezidentského kandidáta, jehož rodiče museli být nově zambijského původu. To vyvolalo řadu námitek proti pozměňovacímu návrhu ústavy od opozičních stran i od NGOs, které poukazovaly na cílení dodatku proti osobě bývalého prezidenta, jehož rodiče byli původem z Malawi. Kaunda rozběhl kampaň s cílem zdiskreditovat MMD skrze snahu o prosazení diskriminační ústavy. Dostalo se mu velké podpory, a to především z důvodu znění dalšího nově upraveného kritéria stanovujícího zákaz znovuzvolení osoby, která již v minulosti byla dvakrát zvolena do prezidentského úřadu. Jediným zambijským prezidentem od získání nezávislosti byl právě Kenneth Kaunda (Phiri 2006: 187). Článek ohledně maximálního počtu dvou funkčních volebních období byl sice poprvé přijat již v ústavě z roku 1991 (čl. 35), nicméně toto omezení mělo

nabyt na účinnosti až s počátkem platnosti této nové ústavy (Constitution of Zambia Act, 1991) a na Kaundova dřívější funkční období se tak nevztahoval. Kontroverzní kritérium ohledně nutnosti narození rodičů na území Zambie se ale částečně obrátilo i proti Chilubovi, který se narodil u konžských hranic, což vedlo ke zpochybňování zambijského původu jeho otce (Hulec a Olša 2008: 382). Některé další návrhy změn se týkaly i moci soudní a bylo z nich patrné, že exekutivní moc měla mít nově větší kontrolu nad soudci. V tomto duchu mělo dojít také k posílení prezidentových pravomocí ve smyslu odvolávání soudců vrchního a nejvyššího soudu. Tyto návrhy byly nakonec kvůli nátlaku odstraněny (VonDoepp 2005b: 287). Mezi další zásadní změny, které pozměňovací návrh ústavy přinesl, patřilo i to, že pokud se chce náčelník zapojit do politiky, musí se vzdát svého náčelnictví (Ndulo a Kent 1996: 273). Navíc byla změněna i samotná preambule, a Zambie tak byla nově deklarována „křesťanským národem“. Zakotvení této deklarace do ústavy nicméně nemělo mít vliv na existenci ostatních náboženství, jak se někteří obávali.

Celkově pak byl pozměňovací návrh ústavy z roku 1996 vnímán jako postrádající legitimitu, a případně tak mohl představovat zdroj nestability (Phiri 2006: 189-191). Některí jej dokonce viděli jako cestu ke zničení demokratických principů v Zambii (Ndulo a Kent 1996: 276). Dokonce ani vládnoucí strana nebyla v otázce hlasování jednotná, a tak po schválení návrhu například podali demisi dva ministři, Dipak Patel a Simon Zukas, jejichž rodiče také nebyli narozeni v Zambii (Hulec a Olša 2008: 382).

Po změně ústavy v roce 1996, stejně jako ve všech zambijských ústavách od získání nezávislosti, prezident i nadále disponoval silnými pravomocemi (Ndulo a Kent 1996: 276), byl volen přímo, jmenoval vládu a z členů Národního shromáždění i svého viceprezidenta. Zákonodárná moc byla tvořena prezidentem a jednokomorovým Národním shromážděním, do kterého bylo voleno 150 poslanců a maximálně 8 dalších mohlo být jmenováno prezidentem (Constitution of Zambia (Amendment) Act, 1996). Zambii lze v tomto období charakterizovat jako prezidentský systém s centralizovaným systémem vlády. Zajímavostí je využití systému relativní většiny (FPTP), který je dědictvím z koloniálních dob a zůstal zachován po dobu všech tří zambijských republik. Tento volební systém poměrně hodně napomohl MMD k zisku tolika křesel (Burnell 2001b: 248). Způsob volby prezidenta byl před volbami v roce 1996 změněn a od dvoukolového systému se přešlo k jednokolovému, ve kterém se vítězným kandidátem měl stát ten s nejvyšším počtem hlasů. Jedním z důvodů pro změnu byla i obava, že by se ve druhém kole mohly opoziční strany spojit a porazit kandidáta MMD (Hulec a Olša

2008: 383-384). Navzdory zachování klasické dělby moci, stejně jako i v jiných afrických státech, mohl prezident v Zambii zasahovat do jmenování soudců a to skrze jmenování Judicial Service Commission, na základě jejíhož doporučení byli následně prezidentem jmenováni všichni ostatní soudci. To prezidentovi poskytovalo možnost jmenovat sobě loajální soudce (Ndulo 2002: 781). Peter Burnell ve svém článku z roku 2003 cituje závěry Constitutional Review Commission z roku 1995 podle které „prezident může využívat dominantního vlivu nad legislativou“ a „neexistují dostatečná opatření pro kontrolu exekutivy, a tudíž ani k vyvažování moci“ (Burnell 2003: 48).

2.1.2. Volby 1996

Před volbami 1996 opustilo vládnoucí stranu mnoho dalších členů, mezi nimi i důležitá osobnost Deana Mung'omby, který založil stranu ZDC. Ta postupně v popularitě předešla i do té doby druhou nejsilnější opoziční stranu (Phiri 2006: 185). Mung'omba měl navíc prezidentské ambice a poté, co ve volbách prohrál, nechtěl uznat volební výsledky s tvrzením, že byly zmanipulované (van Donge 1998: 72). Celkově se o prezidentskou kandidaturu v roce 1996 ucházelo pět kandidátů (Phiri 2006: 185). Hlavní opoziční strana, UNIP, se voleb nezúčastnila, protože Kaundovi bylo pomoci pozměňovacího návrhu ústavy zabráněno se o prezidentský úřad ucházet (Burnell 2001b: 240). Jedním z dalších důvodů, proč volby bojkotovala, bylo pravděpodobně vnitrostranické pnutí spojené i s rozhodnutím Kennetha Kaundy znovu se ucházet o prezidentskou funkci poté, co se stal předsedou strany v roce 1994. Tehdejší situace tak nahrála MMD, aby se znovu a jednoduše chopila moci a volby vyhrála. Přestože Zambie byla politicky relativně stabilní, demokracie byla velmi křehká, protože v podstatě neexistovala věrohodná opozice (Phiri 2006: 185-187). MMD získala v roce 1996 v Národním shromáždění dokonce 131 křesel (Burnell 2001b: 240). Tyto volby byly také na rozdíl od těch v roce 1991 velmi ovlivněny etnicitou, což se odrazilo na volebních výsledcích. Opozice navíc tvrdila, že se mnoha voličům nepodařilo k volbám zaregistrovat (Hulec a Olša 2008: 384). Přestože v roce 1996 bylo registrováno více než 37 politických stran, do parlamentu se ve volbách dostaly pouze MMD, NP, AZ a ZDC spolu s několika nezávislými členy parlamentu (African Elections Database 2011). MMD následně získala i většinu křesel ve všech radách v osmi z devíti provincií ve volbách v roce 1998. Jedinou výjimkou byla Východní provincie, která je tradičně voličskou základnou UNIP (Burnell 2001b: 240). Situaci opozici navíc již během voleb v roce 1996 komplikovala skutečnost, že byla většina médií pod vlivem státu a stranila vládnoucí

MMD. Opoziční noviny *The Post* tak byly vystaveny obrovskému tlaku, kdy docházelo k vyšetřování a zatýkání jejich novinářů (Hulec a Olša 2008: 384). MMD také kontrolovala veřejné zdroje, navíc i policie se chovala podle politického směřování a různými zákazy politických shromáždění diskriminovala opoziční strany. Tyto i další faktory znevýhodnily opozici v doplňovacích volbách konajících se po roce 1996 (Burnell 2001b: 241).

Vzhledem ke zhoršující se situaci i někteří z dřívějších podporovatelů Chiluby postupně od své podpory upustili. Mezi nimi byl i pastor Mumba, který v roce 1996 vytvořil organizaci *National Christian Coalition*, z níž následně vznikla politická strana *National Citizen's Coalition*. Vznik této strany je signifikantní především proto, že ukazuje na důležité spojení mezi církví a státem (Phiri 2003: 413).

2.1.3. Kritika a problémy MMD

Vláda MMD byla čím dál častěji kritizovaná. Jedním z důvodů byl i výše zmíněný pozměňovací návrh ústavy z roku 1996, především co se týče části ohledně kritérií pro volbu prezidenta. Další kritiku vyvolal systém na registraci voličů (*Nikuv Computers (Israel) Limited*), který měl být zaveden pro volby v roce 1996. Obecně se totiž věřilo, že je jedním z nástrojů, pomocí kterého chce MMD volby vyhrát. Také to byl jeden z mnoha důvodů, proč se UNIP rozhodl v roce 1996 volby bojkotovat (Phiri 2006: 183). Nakonec se ukázalo, že se v registraci voličů opravdu objevila řada nesrovnalostí⁴, otázkou ale je, do jaké míry šlo o záměr (van Donge 1998: 81).

Důležitý vliv měla ale především ekonomická situace v zemi, která vyvolávala obavy opozice a nevládních organizací. Strukturální reformy měly za následek masovou chudobu, a to především mezi městským obyvatelstvem (Phiri 2006: 184). Zde je ale nutné podotknout, že situace pro vládnoucí MMD nebyla jednoduchá. Zambie měla z období Kaundova režimu obrovské mezinárodní dluhy a Mezinárodní měnový fond vyžadoval rychlý proces privatizace a liberalizace, což MMD přijala jako součást svých plánů ohledně tržních reforem (Szeftel 2000: 216). K plánované privatizaci došlo a některé změny dokonce opravdu vedly ke zlepšení podmínek, patrný byl například dočasný úspěch v oblasti vzdělání a zdravotnictví. Ten měl nicméně krátké trvání a brzy začalo docházet k ekonomickému poklesu. Proces liberalizace navíc vedl k propouštění,

⁴ Ke konci procesu registrace se například mezi lidmi v Lusace objevila celá řada prázdných voličských karet. Těch byly vyrobeny až statisíce a měly být údajně určeny pro voliče, kteří byli omylem vynecháni z registračního procesu (van Donge 1998: 81).

což samozřejmě mělo za následek to, že mnoho lidí, především v městských oblastech, žilo v chudobě a nebyli schopni si zajistit obživu. Venkovské obyvatelstvo bylo zase zasaženo následky buď neúměrného sucha, nebo naopak povodní. V roce 2000 tak žilo v extrémní chudobě více Zambijců než v roce 1991, kdy se MMD dostala k moci. Nelze se tak divit tomu, že téma chudoby a ekonomické situace se stalo předmětem kampaně během voleb v roce 2001 (Phiri 2006: 193-195).

Navíc byl v Zambii, jak již bylo zmiňováno dříve, velký problém s korupcí. Dominantní postavení MMD a s tím spojená kontrola vládních zdrojů vedla k patronáži uvnitř vládnoucí strany. Klientelismus se přizpůsobil liberalizované ekonomice, což dále poskytovalo příležitost pro korupci a osobní obohacování (Szeftel 2000: 217-221). Obrovský vliv na hospodářskou situaci měla celosvětová cena mědi, která je zásadní zambijskou komoditou. Po nástupu MMD k moci byly ceny mědi poměrně vysoké, nicméně nedlouho poté začaly klesat, což se významně podepsalo na vládních reformách a rovněž na deficitu státního rozpočtu. Také stále odkládaná privatizace měděných dolů představovala jeden z klíčových problémů. Pro zambijskou ekonomiku tak byla klíčová především rozvojová spolupráce, protože se Zambie v 90. letech stala prioritní zemí pro celou řadu států. Schválení pozměňovacího návrhu ústavy ale situaci změnilo, mnoho zemí krátkodobou pomoc pozastavilo a řada z nich také zrušila rozhodnutí o odpisu velké části zambijského dluhu (Hulec a Olša 2008: 387-389).

Zhoršující se politická situace nakonec vedla k tomu, že 28. října 1997 proběhl neúspěšný pokus o převrat, když kapitán Stephen Lungu oznámil v rádiu, že armáda převzala moc v zemi a žádal Chilubu, aby se vzdal. Nakonec byl pokus o několik hodin později zmařen a Chiluba oznámil, že i nadále zůstává v čele státu. O den později byl vyhlášen výjimečný stav, aby mohlo dojít k vypořádání se s podezřelými v rámci neúspěšného pokusu o převrat. Za tento čin bylo k trestu smrti odsouzeno 59 vojáků. Výjimečný stav byl oficiálně zrušen 24. března 1998 (Phiri 2006: 195-198).

Na konci svého druhého funkčního období prezident Chiluba ztratil veřejný respekt, což souviselo nejen s pokusem o změnu ústavy, ale i s rostoucím počtem obvinění z korupce (van Donge 2009: 74-75).

2.2. Shrnutí

Tato kapitola měla sloužit jako představení kontextu zambijské historie a politického systému, a to především v období od konce Kaundova nedemokratického režimu do roku

2000. Na podzim roku 2000 se totiž objevily první náznaky o snahu změnit ústavu, aby mohl Chiluba potřetí kandidovat na post prezidenta. Optimismus spojený s přechodem zpět k vícestranickému systému v roce 1991 se začal krátce po prvních volbách postupně vytrácet. Ekonomické reformy, korupce, ale i rozložení moci, která byla takřka výhradně v rukou prezidenta a MMD, vyvolávalo řadu problémů. Zambijský politický systém lze, navzdory některým specifickým rysům, klasifikovat jako prezidentský systém s poměrně silným postavením prezidenta. Právě rozsah exekutivní moci a záležitosti jako pozměňovací návrh ústavy z roku 1996 vyvolávaly nespokojenost a obavy jak u politické opozice, tak v rámci občanské společnosti.

Stručný historický přehled v této kapitole slouží jako úvod pro kapitolu následující, která se podrobně zabývá pokusem o změnu ústavy s cílem zajistit třetí funkční období pro prezidenta Chilubu. Výše zmíněné okolnosti, především zapojení církví, občanské společnosti, ale také problémy, se kterými se potýkala vládnoucí strana v podstatě od samého počátku, jsou zásadní pro následující analýzu.

3. Postoj a argumentace klíčových aktérů proti třetímu mandátu

Následující kapitola má za cíl zmapovat argumentaci a postoje klíčových aktérů v rámci snahy prezidenta Chiluby získat možnost ucházet se o třetí funkční období ve volbách v roce 2001. V kapitole bude nejprve vysvětleno, z jakého tisku byla tato část zpracována a jakým způsobem. Poté budou pro kontext v krátkém přehledu nastíněny nejdůležitější události z roku 2000 týkající se tématu třetího funkčního období, protože na podzim tohoto roku prezident Chiluba poprvé oznámil, jak by jednal, kdyby mu byl třetí mandát umožněn. Hlavní část této kapitoly je rozdělena do pěti podkapitol, v jejichž rámci budou zpracovány jednání a argumentace nejdůležitějších aktérů od ledna do května 2001, tedy do chvíle, kdy prezident Chiluba po nátlaku oficiálně oznámil, že znovu kandidovat nebude. Těmito aktéry jsou vládnoucí strana, opoziční politické strany, církev, tradiční elity a občanská společnost. U každého z aktérů je snaha co nejvíce dodržovat časovou posloupnost událostí, a to především z důvodu přesnějšího zmapování vývoje.

Zambijský tisk

K výzkumu byly využity opoziční noviny *The Post* a provládní *Times of Zambia*, spolu s jejich nedělním speciálním vydáním *Sunday Times of Zambia*. Materiály byly získány v zambijském Národním archivu, doplněny o zásadní informace ze stejných zdrojů z archivů ve Velké Británii a USA. Díky přístupu k těmto materiálům bylo možné na základě četby zpráv týkajících se zkoumaného tématu zpracovat veškeré události, postoje a argumentaci klíčových aktérů v přehledné časové návaznosti, a to především v kritickém období od ledna do května 2001. Takto získaná data mají poskytnout detailní náhled do problematiky s cílem zjistit, z jakého důvodu se prezident Chiluba nakonec rozhodl již znovu nekandidovat, kterého aktéra lze označit za hlavní důvod jeho neúspěchu a jaká byla v tomto procesu argumentace klíčových aktérů, kteří se proti jeho dalšímu funkčnímu období postavili. Přínosem je především zpracování primárních zdrojů, díky nimž je možné nejen zmapovat vývoj jednotlivých událostí, ale především zjistit důvody, proč byl pro tolik segmentů společnosti, a dokonce i jeho vlastní stranu, Chilubův další mandát nepřijatelný. Závěr výzkumu by také mohl napovědět, zda lze z této zambijské zkušenosti vyvozovat nějaké závěry pro budoucí podobné pokusy prezidentů, kteří by se chtěli navzdory ústavě své země udržet u moci.

Vzhledem k obrovskému množství článku je v této kapitole využito jiné citační normy, protože citování v textu by extrémně narušovalo plynulost a čtivost této části práce. Jedinou výjimkou jsou úvody k jednotlivým aktérům, které mají poskytnout důležitý kontext a v rámci nichž je zachována klasická citační norma.

Kvůli charakteru následující části je nutné alespoň stručně představit rozdílnou povahu zpráv v The Post a Times of Zambia ve zkoumaném období od ledna do května 2001. Opoziční The Post obsahoval několik sekcí, ve kterých se již v lednu 2001 pravidelně vyjadřovala řada lidí na téma třetího funkčního období prezidenta, změny ústavy a témat s tím spojených. Zde lze jmenovat například sekci s názvem Political Watch, pravidelné komentáře a dopisy psané čtenáři, které noviny každý den publikovaly. V komentářích již v této době často rezonovala témata jako demokracie, nutnost dodržovat ústavu nebo špatná ekonomická situace, kterou způsobila Chilubova vláda. V následujících měsících The Post informoval o problematice třetího funkčního období v podstatě na denní bázi a pro řadu jiných, níže zkoumaných aktérů, představoval silnou oporu v jejich snaze proti změně ústavy bojovat. Kromě aktuálních zpráv vydával řadu tematicky zaměřených mimořádných příloh a ve vypjaté situaci v průběhu dubna se na titulní straně pravidelně objevovaly výzvy k boji proti třetímu funkčnímu období. Jak bude i následně zmíněno v průběhu kapitoly, The Post byl sám o sobě významným aktérem či minimálně nástrojem v boji proti třetímu funkčnímu období.

V Times of Zambia a Sunday Times of Zambia je téma řešeno všeobecně výrazně méně, na druhou stranu v některých případech přináší detaily, které v opozičním tisku zmíněny nejsou. V článkách je povětšinou vyzdvihnuto, kdo další kandidaturu podporuje a stručně shrnuto stanovisko těch, kdo se vymezili proti. Povaha článků je logicky jiná než v opoziční The Post, nicméně pro daný výzkum bylo nejen zajímavé, ale zároveň i přínosné zpracovat také provládní periodikum.

Kontext a nejdůležitější události roku 2000

Počátkem roku 2000 vzbudilo debatu představení úředníků, tzv. *District Administrators* (DAs), kteří později sehráli velmi důležitou roli ve snaze prezidenta Chiluby ucházet se o třetí funkční období. DAs byli jmenováni prezidentem a již počátkem roku se setkávali s kritikou, že jejich práce se překrývá s prací jiných úřadů, a dochází tak pouze k plýtvání peněz daňových poplatníků a dárcovských fondů. Bez ohledu na to, že jejich hlavní role a kritika přišla až koncem roku, bývají rovnou přirovnáváni k neoblíbeným *District Governors*, kteří působili za minulého režimu a vládnoucí MMD je nechala zrušit. Už v lednu se spekulovalo o tom, že se jedná o politický krok.⁵ DAs v podstatě měli zastávat pouze roli státních úředníků, jak bude nicméně dále ukázáno, jejich funkce byla hlavně politická. Od podzimu roku 2000 docházelo k jejich obrovské kritice, především poté, co Chiluba nevyhloučil svou další kandidaturu a téma třetího funkčního období tak začalo být velmi aktuální. Byli kritizováni především za svou roli v kampani na podporu třetího mandátu, přičemž jejich cílem bylo sbírat podpisy na vyjádření podpory Chilubově dalšímu funkčnímu období.⁶

Co se týká všeobecného vývoje za rok 2000, v červenci Chiluba údajně předčasně ukončil debatu ohledně toho, kdy se bude konat shromáždění MMD, na kterém se očekávalo jednání o jeho nástupci. Někteří členové strany byli údajně znepokojeni, že si možná Chiluba nakonec vše rozmyslí a rozhodne se znovu kandidovat, ač dříve veřejně proklamoval, že to rozhodně nehrozí. Očekávalo se, že shromáždění se bude konat v listopadu.⁷

V druhé polovině září se na úvodní straně *The Post* objevil titulek, podle kterého bývalý člen MMD (v tu chvíli již člen *Republican Party* (RP)), Moses Kaunda, tvrdil, že se Chiluba chystá ucházet o třetí funkční období. Prezident měl údajně oznámit, že pokud bude chtít, nic ho nezastaví. Kaunda poukázal i na to, že Chiluba již dříve zakázal komukoliv z MMD zahájit svou kampaň, dokud on nevybere svého nástupce, přičemž tento krok také vyvolal řadu rozporuplných reakcí.⁸

V podstatě nejdůležitější událostí, která odstartovala diskuzi ohledně případného dalšího funkčního období prezidenta Chiluby, bylo jeho vyjádření ze dne 21. října 2000, ve kterém potvrdil, že znovu kandidovat nebude, jak tvrdil již dříve. Nicméně poukázal

⁵ *The Post*. 2000. „Appointment of DAs criticised.“ 4. ledna 2000, 13.

⁶ Sikota, Sakwiba. 2000. „Concept of DAs.“ *The Post*, 8. prosince 2000, 11.

⁷ Chifuwe, Sheikh a Kaunda, Joe. 2000. „Chiluba stops MMD convention debate.“ *The Post*, 27. července 2000, 1-4.

⁸ Chifuwe, Sheikh. 2000. „RP ‘exposes’ Chiluba's 3rd term intentions.“ *The Post*, 22. září 2001, 1.

na to, že jeho pozice je dána ústavou, takže pokud by mu nakonec bylo další funkční období umožněno, nechá finální rozhodnutí na MMD.⁹ To samozřejmě vzbudilo řadu reakcí. Postupně se tak začaly v tisku objevovat zprávy a spekulace o tom, zda se jeho první funkční období, vzhledem ke změně ústavy, počítá či nikoliv. Mimo to začali někteří členové MMD apelovat na to, aby lidé či organizace vyjádřili podporu třetímu funkčnímu období. To logicky vedlo k řadě protireakcí. Například místopředseda opoziční UNIP doporučil, aby Chiluba znovu nekandidoval. Dle jeho názoru mnoho věcí naznačovalo, že kandidovat bude, ať už to bylo jeho jmenování DAs, kteří agitovali pro jeho třetí funkční období, nebo prohlášení, že finální rozhodnutí ohledně další kandidatury závisí na vládnoucí straně. Existovalo tak několik zjevných indikátorů, že má prezident zájem zůstat u moci.¹⁰

V listopadu 2000 se již na dané téma objevovala řada komentářů v opozičním tisku. Předseda RP, Ben Mwila, tvrdil, že prezident se nemůže ucházet o třetí funkční období, protože mu v tom zabraňuje republikánská i stranická ústava.¹¹ Viceprezident ZCTU poznamenal, že ti, kteří volají po dalším funkčním období, mají sobecké motivy a jen si chtějí udržet práci. Mluvčí opoziční UNIP zase tvrdil, že je velmi rozporuplné, že prezident zakázal komukoliv vést kampaň jak na prezidentský úřad, tak na stranické vedení, ale nekomentoval nic ohledně kampaně, která je vedena na podporu jeho dalšího funkčního období.¹²

Jak bylo výše zmíněno, v této době se také objevovaly první silnější apely DAs, například MMD DA z Lusaky prohlásil, že je nutné změnit ústavu, aby mohl prezident znovu kandidovat. Obhajoval to tvrzením, že si to přejí lidé po celé Zambii, a navíc v MMD panuje přesvědčení, že to není třetí funkční období, ale druhé, protože proběhla změna ústavy v roce 1996 a oni se tak řídí až platností ústavy nové. Diplomaté doporučili, aby se především členové parlamentu, hlavně ti z MMD, chovali zodpovědně, pokud jde o tak závažná témata, jako je změna ústavy.¹³ Zde je nutné poznamenat, že ne všichni DAs podporovali třetí funkční období, ale překvapivě se i někteří otevřeně vyjadřovali

⁹ *Sunday Times of Zambia*. 2000. „I won't go for a third term, says Chiluba.“ 22. října 2000, 1.

¹⁰ Phiri, Brighton. 2000. „Chongo advises Chiluba against going for 3rd term.“ *The Post*, 31. října 2000, 6.

¹¹ Chifuwe, Sheikh a Malupenga, Amos. 2000. „Chiluba can't stand again, says Mwila.“ 16. listopadu 2000, 1.

¹² Kaunda, Joe. 2000. „Moonde denounces third term campaign.“ *The Post*, 30. listopadu 2000, 5.

¹³ Bwalya, Kennedy a Kaunda, Joe. 2000. „We'll give Chiluba a third term.“ *The Post*, 8. prosince 2000, 1-4.

proti. Například DA z Mazabuka ve veřejné debatě tvrdil, že ústava Chilubovi další mandát nepovoluje a její výklad je naprosto jasný.¹⁴

V prosinci se prezident Chiluba, vzhledem ke vzrůstající debatě, znovu vyjádřil a popřel spekulace, že by znovu kandidoval, ale zároveň odmítl i tvrzení, že by už vybral svého nástupce.¹⁵ Během prosince také začal v opozičním *The Post* postupně stoupat počet komentářů na téma Chilubova pokusu o znovuzvolení. Docházelo tak mimo jiné i k dalšímu vymezování se vůči třetímu funkčnímu období. Například v sekci *dopis editorovi* se proti změně ústavy vyjádřila *Foundation for Democratic Process*¹⁶, dále také *Catholic Commission for Peace and Justice*, která odmítla případný další mandát s tím, že by Zambie ztratila svou kredibilitu.¹⁷ Proti se stavěla i místopředsdkyně *Non-Governmental Organisations Coordinating Committee* (NGOCC), Petronella Chisanga, která považovala případné třetí funkční období za krok proti ústavě, který by vytvořil precedens pro ty, kteří přijdou po Chilubovi, což by mohlo přispět k nestabilitě v zemi.¹⁸

Naopak mládežnická organizace MMD informovala, že nepřestanou vyžadovat další funkční období pro Chilubu, dokud on sám nepotvrdí jméno svého nástupce. Byla oznámena i snaha sbírat podpisy na petici, aby ho donutili znovu kandidovat.¹⁹

¹⁴ *The Post*. 2000. „Mazabuka DA disqualifies Chiluba.“ 20. prosince 2000, 5.

¹⁵ *Times of Zambia*. 2000. „I'm not going for third term, says Chiluba.“ 13. prosince 2000, 1.

¹⁶ *The Post*. 2000. „Calls for Chiluba's third term.“ 11. prosince 2000, 13.

¹⁷ *The Post*. 2000. „Catholics condemn 3rd term calls.“ 13. prosince 2000, 2.

¹⁸ Saluseki, Bivan. 2000. „Chisanga criticises 3rd term campaigners.“ *The Post*, 14. prosince 2000, 6.

¹⁹ Saluseki, Bivan. 2000. „MMD youths vow to continue calling for Chiluba's 3rd term.“ *The Post*, 19. prosince 2000, 5.

3.1. Postoj vládnoucí politické strany – MMD

V rámci této kapitoly budou nastíněny rozdílné postoje uvnitř vládnoucí MMD. Jak bylo zmíněno již v předchozí části práce, MMD se poté, co zvítězila ve volbách v roce 1991, začala potýkat s řadou vnitrostranických problémů (Phiri 2006: 182-183). Ty se v plné míře projeví i v důsledku diskuze o dalším funkčním období prezidenta Chiluby. Vzhledem k délce této podkapitoly je tato část pro větší přehlednost rozdělena po jednotlivých měsících.

3.1.1. Leden 2001

Již v lednu se poměrně často hovoří o tom, že MMD je vnitřně rozdělená, a to jak ve zprávách samotných, tak například i v komentářích novin zaměřujících se na případné třetí funkční období. Joseph Kuluneta ve svém komentáři v *The Post* poukázal na to, že hovořil s několika členy MMD a řada z nich nemá k Chilubovi jako k lídrovi respekt. Zároveň se podle nich vůbec neočekávalo, že u moci zůstane tak dlouho, protože měl původně pouze zajistit přechod k vícestranickému systému v letech 1991–1996.²⁰ Nicméně generální tajemník MMD a ministr bez portfeje, Michael Sata, oznámil, že strana by měla co nejdříve odstranit právní překážky z ústavy, aby byla zajištěna oprávněnost pro třetí mandát. Poté prezidenta požádají, aby znovu kandidoval, přestože měl v plánu odejít. Dle jeho vyjádření jde tedy především o vůli členů strany, aby navzdory svému původnímu plánu odejít i nadále v úřadu zůstal.²¹ Zde je nutné zmínit, že Sata je nejvýraznější osobností v rámci boje za změnu ústavy, aby mohl prezident znovu kandidovat.

Rozpory ve straně byly nicméně už v lednu velmi očividné, na jedné straně vystupovali ti, kteří se rovnou vymezili proti, na druhé straně byli hlasitě slyšet zastánci Chilubova třetího funkčního období. Například členové MMD v Zambezi patřili k těm, kteří třetí mandát podporovali a místní DA Manjoba prohlásil, že Chiluba je jediný, kdo dokáže tlumočit programové prohlášení strany.²² Takováto vyjádření DAs mimo jiné dobře ilustrují jejich politické zapojování. Jiní členové MMD zastávali názor, že by měl prezident zůstat u moci kvůli progresivním rozvojovým projektům, které byly zahájeny MMD pod jeho vedením a měly by být dokončeny. Mezi další argumenty patřilo i to, že ústavní bariéry by neměly potlačovat vůli lidu. Také předseda mládežnické MMD,

²⁰ Kuluneta, Joseph. 2001. „Repeating same mistakes.“ *The Post*, 10. ledna 2001, 13.

²¹ *Times of Zambia*. 2001. „FJT 3rd term: Sata speaks out.“ 15. ledna 2001, 1.

²² *The Post*. 2001. „Zambezi MMD calls for Chiluba's third term.“ 16. ledna 2001, 5.

Golden Tembo, hovořil o zahájení kampaně na podporu třetí kandidatury a vyzval ty členy MMD, kteří jsou proti, ať odstoupí.

Na druhé straně již v polovině ledna sám Sata oznámil, že uvnitř MMD je opozice proti Chilubovi větší než kdekoliv jinde a bude svoláno mimořádné shromáždění, které rozhodne ohledně třetího funkčního období. V tuto chvíli šlo především o změnu stranické ústavy tak, aby se mohl prezident potřetí ucházet nejprve o pozici ve vedení strany a pak následně i o prezidentský úřad.²³ V druhé polovině ledna Sata obvinil tři členy parlamentu z Východní provincie a čtyři další představitele MMD z toho, že vedou kampaň proti třetí kandidatuře prezidenta. Jejich jména byla dokonce zveřejněna v *Times of Zambia*.²⁴ To následně vyvolalo slovní přestřelky mezi Satou a několika členy MMD²⁵, což vedlo k tomu, že i prezident Chiluba naléhal na zamezení řešení vnitrostranických rozepří skrze tisk.²⁶ V reakci na to se ovšem zvedla další vlna kritiky z řad MMD upozorňující na nemožnost funkčnosti demokracie v zemi, ve které nefunguje demokracie ani ve vládní straně. Podle všeho se to vztahovalo k chování výše zmíněného Michaela Saty.²⁷ Ke konci ledna delegáti stranické konference MMD z Východní provincie nakonec schválili změnu stranické ústavy, aby mohl Chiluba znovu kandidovat.²⁸

3.1.2. Únor 2001

Sata již 7. února prohlásil, že má potřebnou většinu na změnu stranické ústavy.²⁹ Nově zvolený předseda lusacké provinční organizace MMD, Dr. Boniface Kawimbe, na provinční konferenci MMD oznámil, že delegáti z Lusaky, Kafue, Chongwe a Luangwy odmítají podpořit třetí funkční období. Neuznávají změnu stranické ani republikánské ústavy, přičemž 38 delegátů se vyslovilo proti, šest pro. Řada z nich se ale hlasování nezúčastnila, protože s ním touto cestou nesouhlasili a z jednání odešli. Jako jejich argument se znovu objevuje tvrzení, že by bylo sebevražedné postavit za MMD jiného kandidáta než Chilubu.³⁰ V reakci na závěry konference DA Stephen Bwalya požádal

²³ Malupenga, Amos. 2001. „Opposition to third term is more within MMD, says Sata.“ *The Post*, 17. ledna 2001, 1-4.

²⁴ *Times of Zambia*. 2001. „Chiluba enemies exposed.“ 19. ledna 2001, 1.

²⁵ *Times of Zambia*. 2001. „Keep away from third term debate, Sata told.“ 20. ledna 2001, 1.

²⁶ Mfula, Chris. 2001. „Don't suppress debate-FJT.“ *Times of Zambia*, 22. ledna 2001, 1.

²⁷ Malupenga, Amos. 2001. „MMD democracy questioned.“ *The Post*, 25. ledna 2001, 3.

²⁸ *Times of Zambia*. 2001. „East MMD endorse third term calls.“ 24. ledna 2001, 1.

²⁹ Malupenga, Amos. 2001. „We'll petition Chiluba to stand, says Sata.“ *The Post*, 7. února 2001, 1-4.

³⁰ Malupenga, Amos a Malido, Webster. 2001. „Lusaka MMD rejects 3rd term for Chiluba.“ *The Post*, 5. února 2001, 1-4.

generálního tajemníka MMD, aby podnikl kroky proti Kawimbemu, který odmítl další mandát pro Chilubu, protože to prý nereflektovalo reálné názory delegátů, kteří byli na konferenci přítomni. Hlasování bylo provedeno tajně a Kawimbe by spolu s předsedou lusacké oblastní organizace MMD dle jeho názoru měli odstoupit, než k tomu budou donuceni.³¹ Proti Kawimbemu následně demonstrovalo přes 500 členů MMD.³² Také někteří členové z Copperbeltu se vymezili proti závěrům výše zmíněné konference, protože dle nich nevypovídala o většinovém názoru MMD ani veřejnosti z jejich oblasti.³³ Tato situace dobře ilustruje, že se rozpory ve straně postupně prohlubovaly. Tajemník MMD pro informace a publicitu, Vernon Mwaaga, dokonce vyzval skupiny s opozičními názory v MMD, aby se uklidnily a zamezily tak ztrátě důvěry ve stranu.³⁴ Například tajemník MMD pro volby, Ackson Sejani, kritizoval chování některých členů a prohlásil, že se nenechá ovlivňovat klikou ve straně.³⁵ Také výkonný výbor volebního obvodu Kabwata vydal prohlášení, že ústava by měla být dodržována, protože její změna by vedla k úpadku a diktátorství.³⁶ Prezident Chiluba ale v polovině února oznámil, že rozhoduje názor většiny a že on vydá prohlášení, až promluví národ.³⁷ Člen parlamentu za MMD, Sikota Wina, radil Satovi, aby byl ohledně propagandy třetího funkčního období pro prezidenta opatrný. Tuto problematiku vnímal jako válečnou zónu a nechtěl se jí účastnit. Také ho znepokojovala propaganda v médiích.³⁸ V únoru dokonce došlo i k fyzickým napadením členů MMD kvůli rozdílným názorům na třetí kandidaturu.³⁹ Nesouhlasný postoj byl na konci měsíce prezentován i na konferenci MMD v Jižní provincii, kde se její účastníci postavili za ústavu v jejím současném znění, čímž se rozhodli třetí kandidaturu pro Chilubu nepodpořit.⁴⁰

Naopak Výkonný výbor Severozápadní provincie požádal Chilubu, aby znovu kandidoval.⁴¹ Mezi dalšími argumenty na podporu Chilubovy kandidatury byla uváděna například tvrzení, že Zambie je nyní demokracie a každá strana může postavit své

³¹ Phiri, Brighton. 2001. „Kawimbe under attack over 3rd term rejection.“ *The Post*, 6. února 2001, 3.

³² *Times of Zambia*. 2001. „Quit, Kawimbe told.“ 7. února 2001, 1.

³³ *Times of Zambia*. 2001. „Lusaka MMD ticked off.“ 6. února 2001, 1.

³⁴ *Times of Zambia*. 2001. „MMD cease-fire.“ 8. února 2001, 1.

³⁵ Kabuswe, Chisenga. 2001. „MMD faces extinction.“ *The Post*, 7. února 2001, 1.

³⁶ Mupuchi, Speedwell. 2001. „DAs 3rd term calls are unrealistic, charges Kabwata MMD.“ *The Post*, 7. února 2001, 2.

³⁷ Bwalya, McTrevor. 2001. „I'll go by majority decision, says FJT.“ *Times of Zambia*, 12. února 2001, 1.

³⁸ Saluseki, Bivan a Phiri, Brighton. 2001. „Be careful with your third term propaganda, Wina advises Sata.“ *The Post*, 12. února 2001, 2.

³⁹ Chifuwo, Sheikh. 2001. „DA clobbers Desai over 3rd term.“ *The Post*, 26. února 2001, 1.

⁴⁰ Chifuwo, Sheikh. 2001. „Tongas reject third term.“ *The Post*, 27. února 2001, 1.

⁴¹ *Times of Zambia*. 2001. „North Western Province MMD endorses Chiluba's third term run.“ 20. února 2001, 1.

kandidáty, omezení byla zavedena především kvůli praxi v minulém režimu. Navíc i prezident Roosevelt měl více funkčních období a změna přišla až s 22. dodatkem ústavy. Rovněž mnohé starší demokracie tato omezení nemají, jako například Velká Británie a Francie. Záleží tak pouze na konkrétním výkonu lídra a prezident Chiluba bude ohledně svého třetího funkčního období jistě respektovat vůli lidu.⁴²

Na konci února Chiluba zbavil funkcí, údajně kvůli postoji proti třetímu mandátu, ministra Acksona Sejani a náměstka ministra Edwina Hatembo. Sejani totiž prohlásil, že chuligáni by neměli mít právo měnit ústavu, aby mohl Chiluba znovu kandidovat.⁴³

3.1.3. Březen 2001

V únoru také rezonovala v tisku aféra ohledně viceprezidenta Christona Temba, jenž byl vystěhován z vládního sídla na svou farmu. V lednu se předpokládalo, že bude spolu s Acksonem Sejanim za své názory proti třetímu funkčnímu období zbaven funkce.⁴⁴ Téma ohledně vystěhování se řešilo řadu týdnů, v březnu prezident Chiluba namítá, že Tembovo vystěhování bylo kvůli špatným podmínkám v domě a popřel, že by to bylo kvůli názorům ohledně jeho třetího mandátu.⁴⁵ Tembo, jak bude i dále ukázáno, patří k nejvýznamnějším oponentům celého procesu ohledně třetího funkčního období.

V březnu se pak i další členové MMD vyjádřili proti Chilubově třetí kandidatuře. Předseda lusacké oblastní MMD dokonce vyzval obyvatele Zambie, aby protestovali proti třetímu funkčnímu období, které pro Chilubu požadují někteří členové strany. Předseda volebního obvodu Matero radil prezidentovi, ať odstoupí, že země už ho nepotřebuje a dokonce prohlašoval, že Chiluba a jeho „idioti“ ústavu nezmění.⁴⁶ Následně byl spolu s dalším členem suspendován.⁴⁷ V polovině března byl Lusacký výkonný výbor MMD za své aktivity proti třetímu funkčnímu období rozpuštěn.⁴⁸ Chiluba vzhledem k situaci poukázal na to, že potřebuje loajální ministry a podpořil debatu ohledně třetího funkčního období. Zda bude nebo nebude kandidovat, ale prozatím stále nerozváděl.⁴⁹

⁴² Malido, Webster. 2001. „Sakala justifies Chiluba's 2001 bid.“ *The Post*, 26. února 2001, 1.

⁴³ Ulyabusiku, Mabeni, Malupenga, Amos a Chifuwe, Sheikh. 2001. „I expected it, says Sejani.“ *The Post*, 28. února 2001, 1-4.

⁴⁴ Chifuwe, Sheikh. 2001. „I'm ready for any eventualities, says Tembo.“ *The Post*, 8. března 2001, 1-4.

⁴⁵ *Sunday Times of Zambia*. 2001. „Why Veep shifted from his official residence.“ 11. března 2001, 1.

⁴⁶ Chifuwe, Sheikh a Malido, Webster. 2001. „There will be no third term, vows Lusaka MMD chairman.“ *The Post*, 5. března 2001, 1-4.

⁴⁷ Saluseki, Bivan. 2001. „Sata suspends more Lusaka MMD officials.“ *The Post*, 8. března 2001, 6.

⁴⁸ Chifuwe, Sheikh. 2001. „‘Third termers’ dissolve Lusaka District MMD executive committee.“ *The Post*, 19. března 2001, 8.

⁴⁹ Phiri, Brighton. 2001. „Don't envy me, warns Chiluba.“ *The Post*, 12. března 2001, 1-4.

Na konferenci MMD Západní provincie bylo vyzýváno ke změně ústavy.⁵⁰ O pár dní později je ale v tisku oznámeno, že na konferenci údajně nebylo umožněno hlasovat lidem, kteří stojí proti třetímu funkčnímu období. Ministr turismu Harrington prohlásil, že bude bránit ústavu a nechápe, proč, když je povolena debata na dané téma, jakékoliv názory proti nejsou akceptovány.⁵¹ I Ackson Sejani, který byl zbaven postu ministra, ale stále zůstal členem MMD, řekl, že bude bránit ústavu, i kdyby byl zastrašován nebo měl přijít o práci. Poukázal na to, že pouze debatuje tak, jak vyzval prezident.⁵²

V polovině března se také rozhořela roztržka mezi místopředsedou MMD Godfreyem Miyandou, který počátkem měsíce prohlásil, že Chiluba je zkorumpovaný, prolhaný a pokrytecký, a Michaelem Satou. Sata zareagoval tím, že prezident nemůže být pokrytecký a prolhaný, když ani neřekl, že bude kandidovat.⁵³ Miyanda se postupně stal jedním z nejhlasitějších a nejvýznamnějších kritiků případného Chilubova třetího funkčního období. Navíc další z ministrů, Malambo, se vymezil proti Satově oznámení, že by členové MMD měli počkat na vyřešení záležitosti ohledně třetího funkčního období na setkání Národního výkonného výboru (NEC) a do té doby se zdržet nezodpovědných vyjádření.⁵⁴ Sata nakonec svolal NEC MMD na 24. března, hlavním tématem mělo být povolení třetího funkčního období, nicméně prozatím pouze v rámci stranické ústavy.⁵⁵

S ohledem na vypjatou atmosféru se někteří členové MMD rozhodli vydat k domu první dámy, protože se objevila zpráva, že rozdává zelené stužky, které jsou symbolem protestu proti třetímu funkčnímu období. Členové byli vedeni DA a prý měli Chilubovu manželku urážet.⁵⁶

Dne 23. března měl Chiluba údajně osobně říci místopředsedovi MMD, že nebude kandidovat.⁵⁷ O dva dny později ale bylo oznámeno, že se na setkání NEC MMD odsouhlasila změna ústavy, 13 členů mělo být proti a 26 pro. Nešlo ale o oficiální stanovisko.⁵⁸ Setkání nicméně přeci jenom přineslo konečné datum mimořádného shromáždění strany, které mělo spadat na 28. dubna 2001, kde mělo být finálně

⁵⁰ Mfula, Chris. 2001. „West wants third term.“ *Times of Zambia*, 13. března 2001, 1.

⁵¹ Phiri, Brighton a Malupenga, Amos. 2001. „I'm ready to lose my job, says Harrington.“ *The Post*, 15. března 2001, 1-4.

⁵² Saluseki, Bivan. 2001. „I can never, never be fired from MMD.“ *The Post*, 15. března 2001, 1-4.

⁵³ Malupenga, Amos. 2001. „Sata accuses Miyanda of insulting Chiluba.“ *The Post*, 15. března 2001, 1-4.

⁵⁴ Chifuwe, Sheikh. 2001. „I haven't violated any party rules, says Malambo.“ *The Post*, 21. března 2001, 1.

⁵⁵ Malupenga, Amos. 2001. „Sata calls for NEC meeting to decide Chiluba's third term.“ *The Post*, 21. března 2001, 1-5.

⁵⁶ Malido, Webster. 2001. „MMD cadres attack Vera.“ *The Post*, 27. března 2001, 1-4.

⁵⁷ Malupenga, Amos. 2001. „Chiluba told me he won't stand.“ *The Post*, 23. března 2001, 1.

⁵⁸ *Sunday Times of Zambia*. 2001. „NEC nods third term.“ 25. března 2001, 1.

rozhodnuto.⁵⁹ Následně čtrnáct členů výkonného výboru MMD podepsalo, že navzdory zprávám v tisku, nebylo na jednání NEC MMD nijak rozhodnuto ohledně prezidentova třetího funkčního období. Dále dodávají, že to, co je obsaženo v ústavách, republikánské i stranické, reflektuje původní myšlenky strany.⁶⁰ Další člen se k nim přidává 30. 3.⁶¹

Na konci března bylo také prezidentem propuštěno šest zpravodajských důstojníků, údajně kvůli jejich názoru na to, co by mohlo přinést Chilubovo třetí funkční období. Zdroje ze *Zambia Intelligence and Security Service (ZISS)* zveřejnily, že tento krok demoralizoval úředníky v úřadu. Rovněž se mělo jednat o lidi, kteří měli být součástí týmu, jenž měl za úkol zjistit, jak se podařilo namibijskému prezidentu Nujomovi získat třetí funkční období, přestože mu to ústava nepovolovala. Již v průběhu března vyšší důstojníci z vojenské rozvědky i ZISS vybízeli Chilubu, aby se o další mandát neucházel.⁶²

3.1.4. Duben 2001

Chiluba poslal na začátku dubna do důchodu zástupce velitele *Zambia National Service*, ač nebyly v dopise uvedeny důvody, za neoficiální důvod se obecně považovala jeho nevole vůči prezidentově třetímu funkčnímu období.⁶³

Objevil se také zajímavý článek v *The Post* hovořící o Chilubě údajném prohlášení před náčelníkem etnika Ngoni, Mpezenimu, ve kterém proklamoval své odhodlání vyhrát boj s těmi, kteří mu stojí v cestě k dalšímu funkčnímu období. Hrozbou pro něj neměl být viceprezident Tembo, ale především místopředseda MMD Miyanda, nicméně Chiluba měl údajně mít plán, jak zajistit, aby Miyanda ztratil podporu. Společně s Mpezenim by mělo být docíleno získání podpory náčelníků z Východní provincie.⁶⁴

Proti změně ústavy se také postavil další z ministrů z MMD, Samuel Miyanda, dle jehož názoru by počet funkčních období měl zůstat omezen na dvě. Řada mladých lidí jeho postoj přišla podpořit do Lusaka Civic Centre poté, co byl za svůj názor napadán jinými členy MMD.⁶⁵ Podle nejmenovaného zdroje se nově zvolená provinční koordinátorka MMD, Esther Nakawala, rozhodla vyslyšet všechny úředníky ve

⁵⁹ *Times of Zambia*. 2001. „Extraordinary convention date set.“ 26. března 2001, 1.

⁶⁰ Kaunda, Joe a Malupenga, Amos. 2001. „14 MMD NEC members reject ‘perpetual presidency syndrome’.“ *The Post*, 28. března 2001, 1-5.

⁶¹ Kaunda, Joe. 2001. „Nkole joins NEC's 3rd term opposition.“ *The Post*, 30. března 2001, 6.

⁶² *The Post*. 2001. „6 OP officers lose jobs over 3rd term.“ 30. března 2001, 1-4.

⁶³ *The Post*. 2001. „Chiluba retires Gen. Musonda for ‘opposing his third bid’.“ 4. dubna 2001, 1-3.

⁶⁴ *The Post*. 2001. „I am determined to fight and win.“ 5. dubna 2001, 1-4.

⁶⁵ *The Post*. 2001. „Matero MMD youth oppose 3rd term.“ 5. dubna 2001, 2.

volebním obvodu Nakonde ohledně jejich názoru na další funkční období. Navíc údajně zastrašovala ty, kteří byli proti. Nakawala také vystoupila proti ministryni MMD Nawakwi, která byla silnou odpůrkyní třetího funkčního období a zároveň členkou parlamentu za volební obvod Nakonde. Nakawala ji obvinila, že může ztrátu její popularity v této oblasti a zároveň vzbuzování dojmů, že se celý volení obvod staví proti třetímu mandátu.⁶⁶ Právě ministryně Nawakwi se v dubnu stává opravdu důležitým aktérem. Spolu s náměstkem ministra financí a jedním členem parlamentu například rozdávali výtisk novin z roku 1998, ve kterém prezident apeloval na členy MMD, aby ani nemysleli na jeho znovuzvolení do třetího funkčního období.⁶⁷

V *Times of Zambia* 10. dubna vyšla informace, že MMD v Severní provincii vyzvalo DAs, kteří jsou proti třetí kandidatuře, ať rezignují. Strana v provincii má být údajně v tomto tématu sjednocená.⁶⁸ V *The Post* ale místopředseda MMD Severní provincie oznámil, že ač byl tvrzen opak, jeho provincie třetí mandát nepodporuje. Proti se tak stavělo čím dál tím více členů MMD. Na tiskovém briefingu další ministr MMD prohlásil, že třetí funkční období již není otázkou práva, ale morálky a čestnosti a náměstek ministra zdravotnictví Mwansa sdělil, že MMD poskytla Zambii novou ústavu a ta by měla být dodržována.⁶⁹

Chiluba nicméně pro BBC řekl, že je na lidech, aby vytvářeli a měnili právo a že on zůstává v této otázce stranou a nechává debatu plynout. Svou odpověď stanovil až na období po konání mimořádného shromáždění, kde jeho strana rozhodne. Navíc také odmítl, že by byl ministr Sejani vyloučen za svůj názor na třetí funkční období.⁷⁰ Rozdílné smýšlení a konflikty ve straně se tak nadále stupňovaly, přičemž další spory vyvolalo i pozvání DAs na očekávané mimořádné shromáždění MMD.⁷¹

Dne 10. dubna proběhla jedna z nejdůležitějších událostí v rámci boje proti třetímu funkčnímu období, kdy 59 členů parlamentu, z toho 34 z MMD, podepsalo v Cathedral of the Holy Cross deklaraci odmítající udělit třetí funkční období prezidentu Chilubovi. Navíc se očekávalo, že se počet signatářů ještě zvýší, protože někteří nebyli tou dobou v Lusace.⁷² *Times of Zambia* naopak informovaly o tom, že 51 členů

⁶⁶ Malupenga, Amos. 2001. „Nakawala threatens to grab vehicle from DA.“ *The Post*, 6. dubna 2001, 2.

⁶⁷ Malido, Webster. 2001. „Nawakwi exposes Chiluba's u-turn.“ *The Post*, 9. dubna 2001, 1-6.

⁶⁸ *Times of Zambia*. 2001. „It's third term thumbs up or quit, DAs told.“ 10. dubna 2001, 1.

⁶⁹ Malupenga, Amos. 2001. „Syamujaye joins anti-third term.“ *The Post*, 10. dubna 2001, 1-4.

⁷⁰ Saluseki, Bivan. 2001. „It's up to the will of the people to make laws, says Chiluba.“ *The Post*, 10. dubna 2001, 4.

⁷¹ Malupenga, Amos. 2001. „We've always had no intention of amending the constitution, says JV.“ *The Post*, 11. dubna 2001, 1-4.

⁷² Malupenga, Amos. 2001. „Chiluba loses third term bid.“ *The Post*, 12. dubna 2001, 1-4.

parlamentu podepsalo, z toho 15 bylo z MMD.⁷³ Nicméně 23. dubna již měla deklarace 80 podpisů.⁷⁴ Bezprostředně po setkání v katedrále ale otiskly Times of Zambia obvinění, že lidé dostali za svou účast zaplaceno. Nejmenovaný duchovní, autor obvinění, považoval za amorální, že si členové parlamentu nechali zaplatit za dopravu a logistické věci. Navíc se údajně někteří členové, kteří podepsali, měli cítit podvedeni.⁷⁵ Sata se vyjádřil k deklaraci z Cathedral of the Holy Cross, že jejím cílem je pouze zastrašit ty členy MMD, kteří podporují třetí mandát. Stále obhajoval prezidenta tím, že o třetím funkčním období pouze otevřel debatu.⁷⁶

Ministr Malambo varoval, že bude mobilizovat proti třetímu mandátu všechny Zambijce, pokud prezident debatu okamžitě neodvolá. Ústava dle jeho názoru nesmí být změněna, zároveň zkritizoval chování některých náčelníků.⁷⁷ Člen parlamentu za MMD upozornil, že by se podporovatelé třetího mandátu měli zamyslet nad důsledky, protože je očividné, že by případná změna ústavy vyvolala reakce v donorské komunitě, což by následně mohlo vést k obrovskému utrpení zambijského lidu.⁷⁸ Chiluba ale radil svým podporovatelům, ať jsou silní a nenechají se odpůrci odradit, neboť on si je jistý vítězstvím.⁷⁹ Také se vymezil vůči církvím, které stojí proti třetí kandidatuře, s argumentem, že uctíván by měl být pouze Bůh, nikoli však duchovní.⁸⁰

Dne 17. dubna se objevil článek, že podle ministerstva pro místní záležitosti, vláda vyzbrojila více než 30 členů MMD, kteří požadují třetí funkční období, pistolemi.⁸¹ Sata na kritiku zareagoval tak, že to, že mají zbraně ještě neznamená, že je pozvednou proti svým odpůrcům.⁸²

Situaci nadále zhoršil fakt, že někteří členové MMD se neobjevili na seznamu lidí, kteří se mají zúčastnit mimořádného shromáždění na konci měsíce. Například jeden z okresních tajemníků MMD to odsoudil a poukázal na to, že se stejně účastní a že strana vystupuje nepřátelsky proti těm, kteří se postavili proti třetímu funkčnímu období

⁷³ *Times of Zambia*. 2001. „51 MPs petition Chiluba over third term.“ 12. dubna 2001, 1.

⁷⁴ Malupenga, Amos. 2001. „Mpamba signs against 3rd term.“ *The Post*, 23. dubna 2001, 5.

⁷⁵ *Times of Zambia*. 2001. „Anti-third term MPs bought?“ 16. dubna 2001, 1.

⁷⁶ Chifuwe, Sheikh a Malupenga, Amos. 2001. „Sata assures anti-3rd termers of security.“ *The Post*, 13. dubna 2001, 4.

⁷⁷ Malido, Webster a Saluseki, Bivan. 2001. „Call off debate, demands Malambo.“ *The Post*, 13. dubna 2001, 1-2.

⁷⁸ Phiri, Brighton. 2001. „Consider consequences of third term debate, advises Sikasote.“ *The Post*, 13. dubna 2001, reflection meeting

⁷⁹ Saluseki, Bivan. 2001. „Victory is certain, declares Chiluba.“ *The Post*, 13. dubna 2001, 1-4.

⁸⁰ *Times of Zambia*. 2001. „Let God's will prevail-FJT.“ 14. dubna 2001, 1.

⁸¹ *The Post*. 2001. „Govt arms pro-3rd term MMD cadres.“ 17. dubna 2001, 4.

⁸² Malupenga, Amos. 2001. „‘MMD cadres won't use fire arms against other people’.“ *The Post*, 18. dubna 2001, 4.

prezidenta Chiluby.⁸³ Náměstek ministra financí, Ng'uni, který je i předsedou MMD pro obchod a průmysl, sdělil, že země je kvůli třetí kandidatuře v morální a politické krizi. Prezident by měl být věrný svému dřívějšímu odmítání možného ucházení se o další funkční období.⁸⁴ Také místopředseda MMD Miyanda prohlásil, že debata povede k chaosu a násilí.⁸⁵ Je očividné, že především kritika od ministryně práce Nawakwi⁸⁶ a Miyandy⁸⁷ se v tisku objevovala opravdu velmi často.

V druhé polovině dubna NEC MMD Severní provincie s okamžitou účinností suspendoval 8 členů parlamentu a 4 oblastní úředníky, protože se postavili proti třetímu funkčnímu období, přestože rozhodnutím provincie bylo prezidenta podpořit.⁸⁸ Nikdo z nich se nemohl zúčastnit mimořádného shromáždění.⁸⁹ Nakonec bylo ale suspendování některých z nich zrušeno.⁹⁰

Spory mezi jednotlivými členy MMD se stupňovaly s tím, že kdo vystupoval proti třetímu mandátu, byl osočován z nemorálnosti a byl vyzván, aby se přidal k opozici.⁹¹ Rozepře dokonce došly tak daleko, že tři členové parlamentu, kteří stáli proti třetímu funkčnímu období, zažalovali Satu skrz údajnou lež ohledně toho, že má k dispozici sedm peticí z různých provincií, které mu umožňují svolat mimořádné shromáždění.⁹² Lusacký nejvyšší soud nicméně nakonec tuto snahu zavrhl a ke shromáždění mělo dojít.⁹³

Viceprezident Tembo vystoupil 21. dubna na velké demonstraci v Lusace, aby ukázal, že i lidé uvnitř MMD stojí proti Chilubově dalšímu funkčnímu období a vyzval k zachování současné ústavy. Shromáždění se zúčastnil i místopředseda strany Miyanda.⁹⁴ Ten navíc žádal prezidenta, aby odvolal setkání NEC MMD, protože bylo svoláno příliš narychlo.⁹⁵ Miyanda také na konci dubna oznámil, že je připraven od Chiluby převzít předsednictví ve straně.⁹⁶ Jako další se o předsednictví MMD chtěl

⁸³ Chifuwe, Sheikh. 2001. „I'll attend the convention, vows Lundazi MMD official.“ *The Post*, 18. dubna 2001, 5.

⁸⁴ Malido, Webster. 2001. „We're in a political crisis, says Ng'uni.“ *The Post*, 19. dubna 2001, 1-3.

⁸⁵ Saluseki, Bivan. 2001. „3rd term debate will lead to turmoil, says Miyanda.“ *The Post*, 20. dubna 2001, 1-4.

⁸⁶ Saluseki, Bivan. 2001. „‘We will be left without party’.“ *The Post*, 23. dubna 2001, 6.

⁸⁷ Saluseki, Bivan. 2001. „Miyanda opposes use of trickery to govern.“ *The Post*, 23. dubna 2001, 5.

⁸⁸ Malido, Webster a Malupenga, Amos. 2001. „N/Province MMD suspends 8 MPs, 4 district officials.“ *The Post*, 20. dubna 2001, 1-4.

⁸⁹ *Times of Zambia*. 2001. „9 anti-3rd term MPs banned.“ 20. dubna 2001, 1.

⁹⁰ Lukumba, Rejoice. 2001. „Banned MMD MPs reprieved.“ *Times of Zambia*, 24. dubna 2001, 1.

⁹¹ *Times of Zambia*. 2001. „Nyangu chides mates over third term.“ 24. duben 2001, 1.

⁹² Malupenga, Amos. 2001. „Anti-3rd termers sue Sata.“ *The Post*, 20. dubna 2001, 1-4.

⁹³ Mangani, Margaret. 2001. „Court refuses to grant injunction.“ *Times of Zambia*, 27. dubna 2001, 1.

⁹⁴ Saluseki, Bivan a Phiri, Brighton. 2001. „We'll win, says Tembo.“ *The Post*, 23. dubna 2001, 1-4.

⁹⁵ Malupenga, Amos. 2001. „Miyanda forces Chiluba to cancel NEC meeting.“ *The Post*, 23. dubna 2001, 1-4.

⁹⁶ Phiri, Brighton. 2001. „I am standing for presidency.“ *The Post*, 26. dubna 2001, 1-4.

ucházet ministr Malembo.⁹⁷ Dne 25. dubna vyšla zpráva, že Sata již 16. dubna varoval Chilubu, že dochází čas na to, aby mu byla umožněna další kandidatura.⁹⁸ Předseda volební komise pak zkritizoval DAs s tím, že jejich role musí být znovu definovaná, neboť byli jmenováni státními úředníky, ale místo toho se angažují v politice.⁹⁹

Ackson Sejani v souvislosti s mimořádným shromážděním prohlásil, že zajistí, aby Chiluba padl. Apeloval na členy shromáždění, aby nepřemýšleli nad penězi, ale nad budoucností a neobětovali svou zemi sobeckým ambicím.¹⁰⁰ Ministr Mpamba řekl, že budou bojovat proti těm, co podporují Chilubův záměr znovu kandidovat, dokud se nezačnou ubírat tím správným směrem.¹⁰¹ Další ministr MMD, tentokrát Samuel Miyanda, se vyjádřil, že ústava je jasná a země by neměla sklouznout k diktátorství. Chiluba dle něj může mít peníze a moc, ale neporazí vůli lidu.¹⁰²

3.1.5. Mimořádné shromáždění MMD

Poslední víkend v dubnu se konalo zásadní mimořádné shromáždění MMD, které nakonec schválilo změnu stranické ústavy, aby prezident mohl i nadále zůstat v čele strany.¹⁰³ Dne 30. dubna byl tak Chiluba znovuzvolen jako předseda MMD. Ve volbě neměl žádného soupeře, protože nikdo další ve čtyřhodinové lhůtě nepodal potřebnou žádost o nominaci.¹⁰⁴

Mnoho členů parlamentu se shromáždění nezúčastnilo, v Times of Zambia to bylo prezentováno tak, že řada ze signatářů deklaráce byla dotazována na důvody jejich podpisu, a ti tak raději odešli. Jiní se naopak nezúčastnili bez jakéhokoliv důvodu.¹⁰⁵ The Post nicméně poznamenává, že lidé, kteří stáli proti třetímu funkčnímu období, jako Tembo nebo Miyanda, nebyli dovnitř vpuštěni. Miyanda dokonce považoval shromáždění za ilegální a apeloval na prezidenta, aby ho odvolal.¹⁰⁶ V Times of Zambia

⁹⁷ Malupenga, Amos. 2001. „Malembo joins presidential race.“ *The Post*, 27. dubna 2001, 1-4.

⁹⁸ *The Post*. 2001. „Time is running out, Sata warns Chiluba.“ 25. dubna 2001, 1-4.

⁹⁹ Saluseki, Bivan. 2001. „It's illegal to use govt property during election campaigns.“ *The Post*, 25. dubna 2001, 2.

¹⁰⁰ Banda, Ruth. 2001. „I am committed to ensuring that Chiluba falls, says Sejani.“ *The Post*, 26. dubna 2001, 3.

¹⁰¹ Saluseki, Bivan a Kaunda, Joe. 2001. „We'll fight those backing Chiluba, declares Mpamba.“ *The Post*, 26. dubna 2001, 3.

¹⁰² Malupenga, Amos a Malido, Webster. 2001. „There's violence in this country-Miyanda.“ *The Post*, 27. dubna 2001, 3.

¹⁰³ *The Post*. 2001. „MMD convention gives Chiluba 3rd term option.“ 30. dubna 2001, 1.

¹⁰⁴ Mataka, Davis, Lukumba, Rejoice a Chshimba, Chishimba. 2001. „FJT sails through unopposed.“ *Times of Zambia*, 1. května 2001, 1.

¹⁰⁵ *Times of Zambia*. 2001. „'Rebels' plan next move.“ 30. dubna 2001, 1.

¹⁰⁶ Phiri, Brighton a Malupenga, Amos. 2001. „Enough is enough, declares Tembo.“ *The Post*, 30. dubna 2001, 1-2.

bylo vše prezentováno tak, že odešli dobrovolně.¹⁰⁷ Objevila se i zajímavá zpráva, že dva volební komisaři MMD rezignovali kvůli nesrovnalostem ve volebním procesu. Jeden z nich tvrdil, že rezignoval, aby si mohl zachovat čisté svědomí. Například seznam delegátů prý obsahoval nesrovnalosti a některá jména neseděla s čísly národních registračních karet.¹⁰⁸

3.1.6. Květen 2001

Chiluba vyjádřil nad změnou stranické ústavy spokojenost a vzkázal, že přijetím svého znovuzvolení do vedení strany současně také poskytuje oficiální odpověď těm, kteří chtějí, aby se ucházel o třetí funkční období prezidenta. Jinými slovy to bral jako oficiální žádost o zvážení své možné třetí kandidatury.¹⁰⁹

V sídle viceprezidenta Christona Temba bylo údajně rozhodnuto o tom, že se členové parlamentu z vládní strany i z opozice pokusí o rozpuštění parlamentu. To vše bylo důsledkem rozhodnutí o změně stranické ústavy MMD. Petici podepsalo 47 členů parlamentu, kdy jich bylo údajně potřeba 54, aby se parlament záležitostí vůbec zabýval, přičemž zbývajících 7 by se mělo přidat velmi brzy. K rozpuštění parlamentu je nutných 101 členů.¹¹⁰ Nawakwi urgovala, že musí být využito všech ústavních prostředků, aby se vládnoucí strana Chiluby zbavila.¹¹¹ Také sdělila, že změna ústavy by nepovolovala pouze dalších pět let ve funkci, ale také neomezené prezidenství. Pronesla to při oslavách Svátku práce a apelovala na pracovníky, aby zajistili, že země nebude uvržena zpět k věčnému prezidenství, které bylo známé za bývalého režimu.¹¹² Sata naopak prohlásil, že skupina stojící proti třetí kandidatuře je odsouzena k selhání a není již schopna žádné akce.¹¹³

Chiluba při oficiálním ukončení mimořádného shromáždění, na kterém došlo ke změně stranické ústavy, prohlásil, že navzdory jistému vítězství, počká s jeho rozhodnutím ohledně dalšího prezidentského funkčního období. Prý jen naslouchá tomu,

¹⁰⁷ *Sunday Times of Zambia*. 2001. „Violence at MMD meet regrettable.“ 29. dubna 2001, 4.

¹⁰⁸ *Times of Zambia*. 2001. „Two MMD electoral commissioners resign.“ 30. dubna 2001, 1.

¹⁰⁹ Malupenga, Amos. 2001. „I'm pleased, says Chiluba.“ *The Post*, 1. května 2001, 1-4.

¹¹⁰ Malido, Webster. 2001. „Tembo, MPs seek to dissolve Parliament.“ *The Post*, 1. května 2001, 1.

¹¹¹ Malido, Webster a Saluseki, Bivan. 2001. „We've enough 'soldiers' fight Chiluba, says Nawakwi.“ *The Post*, 1. května 2001, 2.

¹¹² Nsabika, Chama a Saluseki, Bivan. 2001. „Chiluba wants more than one term, says Nawakwi.“ *The Post*, 2. května 2001, 3.

¹¹³ Malupenga, Amos a Phiri, Brighton. 2001. „Anti-3rd term group is doomed, says Sata.“ *The Post*, 2. května 2001, 1-4.

co chtějí členové jeho strany.¹¹⁴ Na mimořádném shromáždění bylo také vyloučeno 21 členů MMD, mezi nimi řada ministrů, kteří byli s okamžitou platností odvoláni z vlády. Důvodem bylo chování a postoje, které poškozovaly jméno strany.¹¹⁵ Jeden z ministrů MMD prohlásil, že Sata může za rozkol ve straně, neboť využíval její členy, aby zastrašovali oponenty třetího funkčního období a lidé poslouchali jeho rozkazy jako vojáci. Jestli tedy Sata nedokáže zastavit násilí, musí rezignovat, aby zachránil stranu před kolapsem.¹¹⁶

3.1.7. Konec pokusu o změnu ústavy

V pátek 4. května v novinách vychází zpráva o předložení návrhu na impeachment předsedovi Národního shromáždění Acksonem Sejanim. Důvodem mělo být hrubé porušení ústavy, přičemž 8. května měl být tento návrh projednán v parlamentu. K impeachmentu bylo třeba získat 104 hlasů, mezi důvody bylo uvedeno pochybné financování a nakládání s veřejnými fondy nebo také nedůstojné zastávání funkce prezidenta s ohledem na jeho chování v debatě o třetím funkčním období. Chiluba byl navíc obviněn z toho, že ohrozil život svého viceprezidenta a ministrů organizací jejich bití a zastrašování ve dnech 27. a 28. dubna 2001. Tato snaha měla mimo jiné navázat na petici 65 členů parlamentu o svolání okamžitého zasedání parlamentu.¹¹⁷ Ve vypjaté atmosféře také rezignovali dva noví členové NEC MMD, důvody nebyly uvedeny.¹¹⁸ Obrovský nátlak z vládní strany, ale též od různých segmentů společnosti, vedl k zásadnímu zvratu a 4. května večer Chiluba oznámil, že se o třetí funkční období ucházet nebude a rozpustil vládu.¹¹⁹

Protože však panovala všeobecná nedůvěra ve splnění Chilubových slibů, pokus o impeachment i nadále pokračoval.¹²⁰ Dne 7. května se dle očekávání objevila ještě řada zpráv, které varovaly před slepou důvěrou v Chilubovo prohlášení.¹²¹ Prezident 6. května jmenoval nového viceprezidenta a 15 ministrů, přičemž Sata i nadále zůstal

¹¹⁴ *The Post*. 2001. „Victory is assured, declares Chiluba.“ 3. května 2001, 1-6.

¹¹⁵ Malupenga, Amos. 2001. „It's shameful that the President is disregarding the Judiciary.“ *The Post*, 3. května 2001, 1-4.

¹¹⁶ Gondwe, Kennedy. „I'm ready to fight Sata.“ *The Post*, 3. května 2001, 5.

¹¹⁷ Malido, Webster. 2001. „MPs petition speakers to impeach Chiluba.“ *The Post*, 4. května 2001, 1-4.

¹¹⁸ Malupenga, Amos a Phiri, Brighton. 2001. „2 new MMD NEC members resign.“ *The Post*, 4. května 2001, 5.

¹¹⁹ *Sunday Times of Zambia*. 2001. „Chiluba dates Press.“ 6. května 2001, 1.

¹²⁰ *The Post*. 2001. „Process to impeachment the president continues, declares Nawakwi.“ 7. května 2001, 1-4.

¹²¹ Kaunda, Joe. 2001. „Chiluba's stepping down is a lie, says Mung'omba.“ *The Post*, 7. května 2001, 8.

ministrem bez portfeje.¹²² Předseda Národního shromáždění ale odmítl prohlásit místa po 21 členech MMD za neobsazená, čímž si vysloužil kritiku od Saty, protože to údajně nespadlo do jeho pravomocí a ti, kdo jsou vyloučení ze strany, musí svá místa uvolnit.¹²³ Stále panovala obava, že kroky, které Chiluba podniká, mu mají pouze zajistit čas, aby získal dostatečnou podporu v parlamentu. Také se nadále čekalo na to, až předseda Národního shromáždění svolá setkání.¹²⁴

Spory a urážky mezi bývalými a současnými členy MMD pokračovaly, a nastalo tak především období obviňování a výčitek. Dokonce ještě v polovině května se stále objevovala obvinění, že Chiluba se o třetí funkční období ucházet bude.¹²⁵ Prezident nicméně své prohlášení myslel vážně, tlak na jeho osobu se nesnesitelně stupňoval a jeho rozhodnutí se ukázalo být konečným.

3.1.8. Shrnutí

Tato kapitola ilustruje extrémní roztržičnost názorů ohledně Chilubova případného třetího funkčního období v rámci vládnoucí strany. Přestože prezident nikdy neprohlásil, že se o další mandát ucházet bude, jeho kroky nasvědčovaly opaku a v průběhu času se také měnil charakter jeho argumentů. Mocný politický nástroj představovali prezidentem jmenovaní DAs, kteří intenzivně vedli kampaň za umožnění dalšího funkčního období a také ostře vystupovali proti odpůrcům prezidentovy další kandidatury. Na straně jeho zástupců byl nejvýraznější osobností generální tajemník MMD a ministr bez portfeje Michel Sata. V rámci argumentace, proč by ke změně ústavy dojít mělo, převažovalo přesvědčení, že strana nemá za Chilubu žádnou alternativu.

Důležitější je však postoj a argumentace těch, kteří v rámci strany vystupovali proti. Mezi hlavními argumenty, které se stále dokola objevovaly, patřilo, že ústava by neměla být měněna a také bylo často poukazováno na nedodržení dřívějšího prohlášení prezidenta Chiluby, že se o další funkční období ucházet nebude. Mezi hlavní osobnosti, jež se postavily proti další kandidatuře, patřili vysoce postavení členové MMD mezi nimi viceprezident Tembo, místopředseda MMD Miyanda či ministři Sejani, Harrington, Nawakwi, Malambo, Miyanda a další. To, jaké posty tito lidé zastávali, hrálo bezesporu důležitou roli v zabránění změně ústavy. Kromě klíčových okamžiků, jako bylo

¹²² Malido, Webster. 2001. „Kavindele appointed Vice-president.“ *The Post*, 7. května 2001, 11.

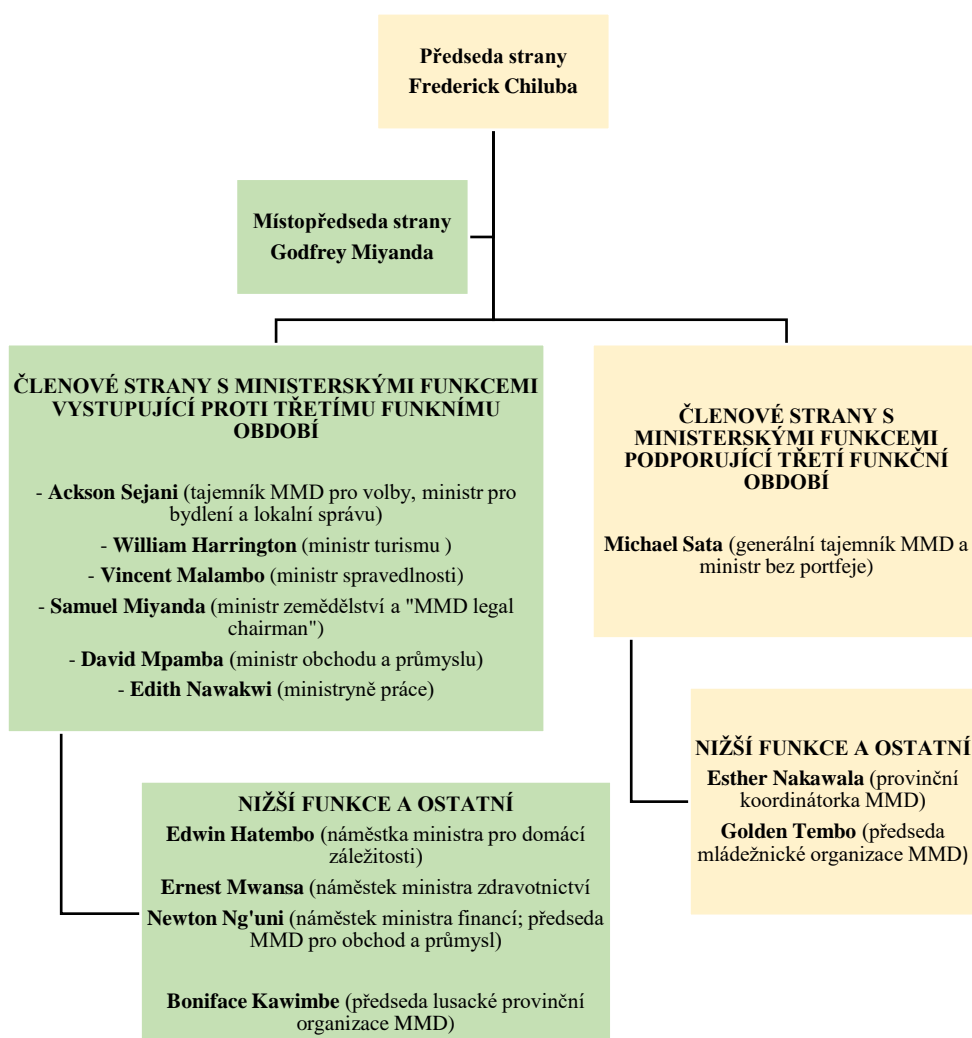
¹²³ Malupenga, Amos a Phiri, Brighton. 2001. „Sata criticises the Speaker.“ *The Post*, 8. května 2001, 1.

¹²⁴ Phiri, Brighton a Malupenga, Amos. 2001. „We've evidence against Chiluba, says Miyanda.“ *The Post*, 8. května 2001, 1-4.

¹²⁵ Malupenga, Amos. 2001. „Chiluba is vindictive, vengeful – Nawakwi.“ *The Post*, 14. května 2001, 1-4.

podepsání deklarace mnoha členy parlamentu z MMD v Cathedral of Holy Cross, lze za zásadní považovat především květnovou snahu o rozpuštění parlamentu. Toto jednání uspořádané v sídle viceprezidenta Temba a také následné oznámení Acksona Sejani o přeložení návrhu na impeachment byly pravděpodobně extrémně důležitým, ne-li hlavním důvodem, proč se prezident rozhodl nakonec nekandidovat.

Níže je na závěr pro větší přehlednost uvedeno schéma jednotlivých názorových proudů v MMD, které bylo vytvořeno na základě informací z této kapitoly (**obrázek č. 1**). Schéma přehledně zobrazuje členy MMD, jež jsou v práci explicitně zmíněni, dle jejich otevřené podpory, nebo naopak protestu proti třetímu funkčnímu období prezidenta Chiluby.

Obrázek č. 1: **Schéma názorových proudů v MMD**

3.2. Postoj opozičních politických stran

V předchozí části této práce již bylo nastíněno, jakou pozici měly v politickém systému opoziční politické strany. Po volbách 1996 byly v parlamentu zastoupeny kromě vládnoucí MMD také NP (5 křesel), AZ (2), ZDC (2) a nezávislí členové parlamentu (10) (African Elections Database 2011). Takto malé zastoupení opozice bylo do určité míry způsobeno i tím, že jedna z nejsilnějších opoziční strana, UNIP, volby bojkotovala. Politická opozice tak v podstatě nebyla opozicí věrohodnou a politickou moc v zemi držela MMD (Phiri 2006: 185-187). V roce 1998 vznikla nová politická strana, United Party for National Development (UPND) (Posner 2005: 113), jež se stala významným opozičním politickým aktérem. Následující část bude zaměřena na postoj a argumentaci opozičních stran, které se logicky jednotně stavěly proti třetí kandidatuře prezidenta Chiluby.

V polovině ledna UPND prohlásila, že bude bojkotovat volby, pokud nebudou přizváni mezinárodní pozorovatelé.¹²⁶ Obratem ale bylo oznámeno, že bojkotování by stranu pouze oslabilo, takže se voleb zúčastní.¹²⁷ Ještě před tímto prohlášením ale jeden z poměrně vysoce postavených členů této strany přešel do MMD, nazval UPND tribální stranou a vyjádřil podporu Chilubově třetímu funkčnímu období.¹²⁸ Opozice je v tuto chvíli za svou nejednotnost a nedostatečnou činnost poměrně kritizována a k této kritice se přidává i člen RP. Ten chování opozice odsoudil s tím, že není dostatečně aktivní a chybí jí nezbytný dosah.¹²⁹ National Youth Alliance Members a mládežnická organizace UPND v lednu uspořádaly demonstraci proti třetímu funkčnímu období. Policie v reakci vyhrožovala, že zatkne každého, kdo se protestů zúčastní. Tajemník UPND pro informace a publicitu nicméně i přesto vyzval k tomu, ať lidé demonstrují dál, protože členové MMD rovněž pořádají veřejné demonstrace na podporu změny ústavy a dle jeho názoru této změně musí být zabráněno.¹³⁰

V únoru Times of Zambia přinesly informaci o tom, že UNIP a UPND vytvořily alianci za účelem vedení kampaně proti změně ústavy.¹³¹ Následovaly je také mládežnické organizace těchto stran. Vedení MMD dle jejich názoru nemělo respekt k ústavě a několikrát ukázalo, že je připraveno s ní manipulovat, když je to nutné

¹²⁶ *Times of Zambia*. 2001. „Boycott polls at own peril, says Mwaanga“ 15. ledna 2001, 1.

¹²⁷ *The Post*. 2001. „UPND won't boycott elections.“ 16. ledna 2001, 5.

¹²⁸ *Times of Zambia*. 2001. „UPND bigwig defects.“ 11. ledna 2001, 1.

¹²⁹ Malupenga, Amos. 2001. „Opposition has failed, says Dante Saunders.“ *The Post*, 29. ledna 2001, 2.

¹³⁰ Phiri, Brighton. 2001. „Mtesa urges Zambians to oppose Chiluba's third term.“ *The Post*, 30. ledna 2001, 2.

¹³¹ *Times of Zambia*. 2001. „2 parties gang up to oppose changes to Constitution.“ 1. února 2001, 1.

a zároveň ji v případě potřeby ignorovat. Současně oznámily, že vyjdou do ulic demonstrovat a pokud Chiluba a MMD budou i nadále trvat na třetím funkčním období, povede to k násilné konfrontaci.¹³² RP zpochybnila chování policie, která podle nich povolovala protesty MMD na podporu třetího mandátu, ale opozičním stranám jakékoliv demonstrace zakazovala. Rovněž kritizovala vedení MMD za anulování rezoluce Lusacké provinční konference MMD.¹³³ Předseda *Zambia Alliance for Progress* (ZAP), Mung'omba, prohlásil, že raději proleje krev, než aby nechal Chilubu znovu kandidovat. Debatu ohledně třetí kandidatury obecně shledával hloupou a znepokojující.¹³⁴ Předseda RP vyzval k referendu, které by prokázalo údajnou většinovou podporu rozhodnutí MMD ohledně třetí kandidatury.¹³⁵ Také UNIP vyzval své členy a příznivce, aby povstali a byli připraveni obětovat svou krev, dokud nebude ze státní rezidence vyhnán „ten špatný“, jednalo se o reakci na Chilubovo oznámení, že by se o třetí funkční období ucházel, pokud by to byl výsledek debaty.¹³⁶ Rovněž mládežnická organizace UNIP varovala, že vstoupí do více aktivistické fáze. Zambie by se navíc dle jejich názoru měla spojit a zabránit Chilubově snaze manipulovat ústavou. Odstranit Chilubu a nahradit ho někým novým pro ně představovalo morální povinnost, přičemž největší hrozbou demokracie byla zkorumpovaná politika.¹³⁷ Předseda UPND varoval, že třetí funkční období může vyvolat občanské rozbroje. Napsal tak dopis Chilubovi, že ústava hovoří ohledně počtu prezidentských mandátů jasně, tudíž prezident svým rozhodnutím může ohrozit stabilitu země.¹³⁸

V únoru se odehrála klíčová událost, kdy zástupci občanské společnosti a církví zorganizovali debatu v Oasis restauraci v Lusace, aby projednali situaci ohledně třetího funkčního období.¹³⁹ K této debatě, o které bude podrobněji psáno níže, přispěli i členové opozičních stran AZ, UPND, UNIP, ZAP, RP. Zatímco předseda RP Mwila vyzval prezidenta, aby naslouchal církvím, protože jeho vláda je produktem duchovenstva, zástupce UNIP tvrdil, že zambijská ústavní krize volá po vojenském převratu. Předseda

¹³² Phiri, Brighton. 2001. „UNIP, UPND youths defend Constitution.“ *The Post*, 1. února 2001, 6.

¹³³ Saluseki, Bivan. 2001. „Mwale challenges PS'3rd term involvement.“ *The Post*, 8. února 2001, 6.

¹³⁴ Saluseki, Bivan. 2001. „Mung'omba ready to shed blood over third term.“ *The Post*, 9. února 2001, 5.

¹³⁵ Malido, Webster. 2001. „MMD will pay dearly for creating a vacuum.“ *The Post*, 12. února 2001, 3.

¹³⁶ Phiri, Brighton. 2001. „Be ready to sacrifice blood over 3rd term, Muzungu tells UNIP cadres.“ *The Post*, 13. února 2001, 3.

¹³⁷ Saluseki, Bivan. 2001. „Zambians have been cheated, says UNIP youth leader.“ *The Post*, 15. února 2001, 8.

¹³⁸ Malido, Webster. 2001. „Mazuka writes Chiluba.“ *The Post*, 15. února, 2.

¹³⁹ Phiri, Brighton. 2001. „Mwanakatwe sheds tears over Chiluba's trickery.“ *The Post*, 22. února 2001, 1-4.

ZAP zase vyzval k tomu, aby bylo podniknuto na ochranu ústavy vše, co je v jejich silách. Proti třetímu funkčnímu období se vyjadřovali i nezávislí členové parlamentu.¹⁴⁰ Opoziční RP a ZAP se ke konci února spojily a vznikla nově Zambia Republican Party (ZRP).¹⁴¹ Zajímavostí je, že předsedou této strany se stal bývalý člen MMD a strýc prezidenta Chiluby, Ben Mwila, který se chtěl ucházet o předsednictví MMD.¹⁴²

V březnu policie zastavila trestní řízení proti více než 300 členům UPND, kteří byli zatčeni za účast na únorovém nelegálním protestním průvodu.¹⁴³ Předseda opoziční NCC, pastor Nevers Mumba, vyzval církve, aby bojovaly i nadále proti nemorálnosti vlády MMD. Rovněž apeloval i na všechny křesťanské politiky, aby se spojili za účelem zachování křesťanských hodnot v budoucí vládě.¹⁴⁴

Dne 5. března bylo informováno o den starém setkání opozičních stran, kde se společně vyjádřily, že jakákoliv změna ústavy současným parlamentem by měla být schválena parlamentem budoucím, než nabude účinnosti. UPND, UNIP, ZRP, NCC a United Party for Development and Democracy oznámily vytvoření volného spojení s cílem podpořit zachování současné ústavy. Rovněž vyzvaly k symbolickým gestům v podobě nošení zelených stužek a troubení každý pátek, aby lidé ukázali, že žádnou změnu ústavy nechtějí.¹⁴⁵ Předseda UPND přednesl na tiskové konferenci vyjádření i za další opoziční strany, ve kterém vyzval k demonstracím a Chilubu nazval podvodníkem. Prezident dle jeho názoru v pozadí se všemi manipuluje. Opoziční strany také vyjádřily souhlas s Oasis deklarací, ústava by neměla být měněna, protože její neustálé změny narušují vládu práva a dělají z ní vládu jednoho muže.¹⁴⁶

V polovině března předseda ZRP, Mwila, vyzval k tomu, ať lidé podporující třetí mandát přestanou a zjednoduší tak Chilubovi život tím, že ho nebudou nutit do dalšího funkčního období. Odkazuje tak na Chilubův dřívější postoj, že kandidovat rozhodně nebude.¹⁴⁷

Na dalším shromáždění opozice promluvil předseda ZRP a řekl, že lidé by se měli spojit a odmítnout další vládu MMD. Zambijci dle něj nemůžou mít zemi založenou na

¹⁴⁰ Phiri, Brighton. 2001. „Aka urges Zambians to resist changes to the Constitution.“ *The Post*, 22. února 2001, 3.

¹⁴¹ Chifuwe, Sheikh. 2001. „ZAP, RP merge.“ *The Post*, 23. února 2001, 5.

¹⁴² Phiri, Brighton. 2001. „BY explains his relationship with Chiluba.“ *The Post*, 26. února 2001, 5.

¹⁴³ Kabuswe, Chisenga. 2001. „Police withdraws case against UPND cadres.“ *The Post*, 1. března 2001, 8.

¹⁴⁴ Saluseki, Bivan. 2001. „Pastor Mumba urges the Church to intervene.“ *The Post*, 1. března 2001, 6.

¹⁴⁵ *Times of Zambia*. 2001. „Opposition parties put down demands.“ 5. března 2001, 1.

¹⁴⁶ Malido, Webster. 2001. „Chiluba is a trickster, charges Mazoka.“ *The Post*, 5. března 2001, 1-4.

¹⁴⁷ *Times of Zambia*. 2001. „Don't force Chiluba to stand – BY.“ 17. března 2001

korupci, patronáži, úplatcích a vydírání.¹⁴⁸ Jiný člen ZRP prohlásil, že 10 let vlády MMD udělalo ze Zambie nejchudší zemi na světě¹⁴⁹, další tvrdil, že pokud bude povoleno referendum, bude zmanipulované ve prospěch Chiluby.¹⁵⁰ Člen UNIP poukázal na to, že peníze z prezidentského diskrečního fondu jsou investovány do kampaně na podporu třetího funkčního období.¹⁵¹ Koncem měsíce další člen ZRP argumentoval, že dopad debaty ohledně třetího funkčního období odradí investory, lokální i zahraniční, kteří nemohou mít důvěru v ekonomii země, ve které je vláda práva zpochybňována a mír, politická stabilita a národní bezpečnost jsou ohroženy.¹⁵²

V dubnu členové ZRP apelovali na to, aby opozice spolupracovala s církví, která dle nich disponuje mohutnou platformou pro vedení kampaní.¹⁵³ Nezávislý člen parlamentu, Dipak Patel, jenž se k otázce další kandidatury vyjadřoval již několikrát, se nechal slyšet, že navrhne v parlamentu impeachment, pokud nakonec opravdu proběhne snaha o změnu republikánské ústavy. Rovněž varoval, že v budoucnu nechají Chilubu zatknout. Prezident je dle jeho názoru lhář a neměl by nadále zůstat u moci.¹⁵⁴ Toto prohlášení vyvolalo ohromnou vlnu reakcí.¹⁵⁵ Speciální jednotka mládežnické organizace MMD (MMD youth task force) dokonce vyhrožovala, že bude bojovat jako Ku Klux Klan, aby eliminovala ty, kdo jsou proti třetí kandidatuře.¹⁵⁶

V rámci boje proti třetímu mandátu došlo ke spojení ZRP a United Party for Democrats. Bylo to okomentováno tím, že pouze společné úsilí dokáže zabránit změně ústavy.¹⁵⁷

Předseda UPND znovu urgoval prezidenta, aby ukončil debatu, která zmítá Zambii a brání řešení jiných záležitostí. Zambie již 10 let trpěla pod vládou MMD a Chiluby a už není důvod, aby to pokračovalo i nadále.¹⁵⁸ Představitelé opozičních stran se rovněž ve velkém počtu zúčastnili jako řečníci demonstrace 21. dubna, kde vyzývali

¹⁴⁸ Saluseki, Bivan. 2001. „We can't have a country premised on corruption.“ *The Post*, 12. března 2001, 5.

¹⁴⁹ Saluseki, Bivan. 2001. „Chiluba 'gets his credit'.“ *The Post*, 13. března 2001, 6.

¹⁵⁰ Chifuwe, Sheikh. 2001. „Referendum will be manipulated“ *The Post*, 14. března 2001, 6.

¹⁵¹ Malido, Webster. 2001. „Presidential fund is cutting throats, charges UNIP MP.“ *The Post*, 16. března 2001, 4.

¹⁵² Kaunda, Joe. 2001. „Third term will scare investors, says Kapita.“ *The Post*, 30. března 2001, 10.

¹⁵³ Malupenga, Amos a Mupuchi Speedwell. 2001. „The church should never abandon the people“ *The Post*, 3. dubna 2001, 3.

¹⁵⁴ Malido, Webster. 2001. „It'll be to easy to arrest Chiluba.“ *The Post*, 6. dubna 2001, 1-4.

¹⁵⁵ *Sunday Times of Zambia*. 2001. „Dipak faces youth chairmen wrath.“ 8. dubna 2001, 1.

¹⁵⁶ Phiri, Brighton. 2001. „UNIP youths threaten to fight MMD cadres.“ *The Post*, 10. duben 2001, 6.

¹⁵⁷ Phiri, Brighton. 2001. „No individual party can successfully block Chiluba“ *The Post*, 9. dubna 2001, 3.

¹⁵⁸ Saluseki, Bivan. 2001. „Mazoka urges Chiluba to end 3rd term debate.“ *The Post*, 17. dubna 2001, 3.

k respektování ústavy a varovali před autokratickou vládou. Chilubu označovali za lháře, protože přísahal, že bude ústavu respektovat.¹⁵⁹ Na konci dubna předseda NCC oznámil svůj záměr kandidovat na prezidenta, odsoudil chování členů MMD a vyzval k tomu, aby byla zajištěna separace moci v zemi, která v současné chvíli nefunguje. Podpořil změnu ústavy, ale za účelem omezení moci exekutivy.¹⁶⁰

Začátkem května tajemník UNIP znovu potvrdil, že strana bude bojovat proti změně republikánské ústavy. Jako i jiní kritizoval údajné násilí, které provázelo zásadní shromáždění MMD. Zpochybnil navíc registrační systém k volbám a poukázal na to, že pomocí něj chce Chiluba vyhrát volby. Vyzval všechny opoziční strany, občanskou společnost a znepokojené občany, aby se potkali na shromáždění, které bude určené pro všechny Zambijce, kteří stojí proti třetímu funkčnímu období. Tam by také měla být zmapována strategie, jak zabránit změně ústavy.¹⁶¹ Předseda UPND řekl, že Chilubovo chování je nemorální a ohrožuje mír a řád v zemi, navíc vyzval členy parlamentu, nehledě na stranickou orientaci, aby upřednostnili zájem lidu.¹⁶²

3.2.1. Shrnutí

Opozice byla od počátku velmi kritizována, že není dostatečně silná, sjednocená a mimo jiné ani neposkytuje dostatečnou alternativu vládní straně. Je nicméně očividné, že opoziční politické strany proti třetímu funkčnímu období vystupovaly jednotně, a dokonce přistoupily k vytvoření různých aliancí. Postupně se stále častěji zapojovaly do boje proti třetí kandidatuře a zásadní samozřejmě byly také podpisy opozičních politiků na výše zmíněných deklaracích či participace na snaze o impeachment.

Mezi hlavními argumenty převažoval nesouhlas se změnou ústavy či manipulace s ní. Nepřekvapí ani, pro opozici typická, kritika špatné ekonomické situace, kterou způsobila vláda MMD. Často bylo také odkazováno na různé kauzy, objevovala se obvinění z korupce a také je zde nejvíce patrná ostrá kritika osoby prezidenta Chiluby.

¹⁵⁹ Saluseki, Bivan a Phiri, Brighton. 2001. „We'll win, says Tembo.“ *The Post*, 23. dubna 2001, 1-4.

¹⁶⁰ Mupuchi, Speedwell a Banda, Ruth. 2001. „Mumba questions 'overnight heroes'.“ *The Post*, 30. dubna 2001, 6.

¹⁶¹ Mupuchi, Speedwell. 2001. „UNIP will fight attempts to amend the Constitution, vows Mazoka.“ *The Post*, 2. května 2001, 7.

¹⁶² Saluseki, Bivan. 2001. „Chiluba is endangering peace, charges Mazoka.“ *The Post*, 4. května 2001, 2.

3.3. Postoj církví

Přestože je Zambie od získání nezávislosti většinově křesťanským státem, zůstává státem sekulárním. Zásahy církve do politického dění můžeme nicméně pozorovat kontinuálně, a to již od období minulého režimu. Když například Kenneth Kaunda představil myšlenku „vědeckého socialismu“, křesťanské církve začaly vyvíjet nátlak na vládu, aby bylo od této myšlenky upuštěno (Phiri 2006: 189). Církve měly obrovský vliv na společnost díky „morálnímu monopolu“, ale i kvůli poskytování sociálních služeb (Bartlett 2000: 435). Podle celonárodního konsensu se 87 % obyvatel Zambie v roce 2000 hlásilo ke křesťanství, z toho protestanté tvořili 65 % obyvatel a katolíci 22 %. Tři církve ZEC, CCZ a EFZ byly považovány za tzv. „mother bodies“, které reprezentovaly běžné křesťany ve veřejných záležitostech země. ZEC byla založena v roce 1963 a byla hlavní administrativní základnou všech římsko-katolických diecézí. CCZ byla založena v roce 1945 a sloužila jako spojení mezi Světovou radou církví a různými církvemi a organizacemi pod její záštitou. Hlavními členy CCZ byly: Reformed Church in Zambia, Anglican Church, Salvation Army, Lutheran Church, United Church of Zambia a African Methodist Episcopal Church. EFZ byla založena roku 1964, aby koordinovala řadu lokálních evangelických církví, misí a paracírkevních organizací rozptýlených po celé zemi. Od 80. let také výrazně vzrostl počet tzv. charismatických hnutí a řada z nich se připojila na přelomu 21. století k EFZ (Cheyeka 2008: 146-147). Církve patří k aktérům, kteří v Zambii hráli historicky významnou roli v politických záležitostech. V následující části bude představen jejich postoj a argumentace vůči pokusu o změnu ústavy za účelem zajistit třetí funkční období pro prezidenta Chilubu.

V lednu 2001 biskup *Pentecost Holiness of Christ*, Joseph Musanda, spolu s dalšími církevními představiteli a náčelníky konsensuálně odsoudili případné Chilubovo třetí funkční období. Musanda kritizoval MMD za ekonomické zničení země, v jehož důsledku lidé trpí. Vyzval k tomu, aby církevní představitelé a obyvatelé Zambie nenechali Chilubu znovu kandidovat v dalších prezidentských volbách. Církev by dle něj měla odporovat změně ústavy, která by další funkční období povolila.¹⁶³ Zásadní událostí byl tiskový briefing konající se ke konci ledna, na kterém se proti třetí kandidatuře ostře vymezily EFZ, ZEC a CCZ. Argumentovaly tím, že třetí mandát pro prezidenta je nejen neústavní, ale také nedemokratický. Vyzvaly k tomu, aby ke změně ústavy nedošlo,

¹⁶³ Chifuwe, Sheikh. 2001. „Chiluba has brought misery, says clerg.“ *The Post*, 10. ledna 2001, 6.

protože by neměla být upravována na základě zájmů individuí.¹⁶⁴ Naopak biskupové *Evangelical Churches of Africa* se obořili vůči těmto církevním organizacím, které se postavily proti debatě ohledně další kandidatury, a varovali nad zkušenostmi z Malawi nebo Zimbabwe, kde některé církve stály za destabilizací států. Navíc vyzvali k pokračování debaty.¹⁶⁵

V únoru biskup *Pentecostal Holiness of Christ* vyzval, aby se Chiluba vymezil vůči výzvam k třetímu funkčnímu období nebo bude předpokládáno, že za celým tím divadlem stojí on a pomocí podvodných prostředků chce pouze získat podporu.¹⁶⁶ ZEC opět kritizovala Chilubu, ale i církve, které v zájmu zisku prodaly svou víru. Navíc to odklání debatu od důležitých témat.¹⁶⁷ Reverend *Living World Ministry* řekl, že jestli Chiluba miluje Zambii, odejde. Argumentem je, že uvnitř MMD jsou výborní lidé, kteří zajistí, aby vládní programy pokračovaly.¹⁶⁸ Opoziční UNIP vzhledem k situaci vyzvala církve, aby znovu, stejně jako v roce 1991, předsedala jednání mezi vládnoucí stranou a opozicí ohledně odlišných názorů. ZEC odmítla s tím, že situace je jiná a na rozdíl od roku 1991 jsou lidé protestující proti třetímu funkčnímu období podpořeni ústavním zněním.¹⁶⁹ Biskup *International Fellowship of Christian Churches* (IFCC) prohlásil, že změna ústavy pro osobní účely je nepřímým převratem. Ústava dle něj musí být dodržována. Změna je možná, ale musí být provedena s morálním svědomím. Chiluba by měl upustit od své snahy, než se Zambijci kvůli jeho politickým ambicím začnou zabíjet.¹⁷⁰ Na konci února spatřujeme klíčové zapojení církví v rámci Oasis fóra, které bude podrobněji rozebráno níže. Zásadními církevními aktéry, kteří se podíleli na jeho realizaci, jsou CCZ, EFZ a ZEC.

V březnu pastor Gumbu ujistil Chilubu, že má podporu duchovenstva. Další duchovní, Sakala z *Gospel International Ministries*, prohlásil, že je možné změnit ústavu, aby bylo naplněno Boží přání.¹⁷¹ Dne 28. února vydalo 54 pastorů z *Ndola Christian Ministries Fellowship* prohlášení, že podporují Chilubovu třetí kandidaturu, ale 2. března

¹⁶⁴ Kabuswe, Chisenga. 2001. „Church advises Chiluba to be more responsible.“ *The Post*, 26. ledna 2001, 2.

¹⁶⁵ *Times of Zambia*. 2001. „Clergy differ over FJT third term.“ 30. ledna 2001, 1.

¹⁶⁶ Mupuchi, Speedwell. 2001. „Dissociate yourself from 3rd term, bishop tells FJT.“ *The Post*, 9. února 2001, 2.

¹⁶⁷ Phiri, Brighton. 2001. „Catholics denounce third termers..they're selfish people.“ *The Post*, 13. února 2001, 1-4.

¹⁶⁸ *The Post*. 2001. „Clergyman urges Chiluba to retire.“ 15. února 2001, 7.

¹⁶⁹ Phiri, Brighton. 2001. „Catholics reject UNIP's request.“ *The Post*, 20. února 2001, 3.

¹⁷⁰ Phiri, Brighton. 2001. „Bishop Chiahana opposes 'Constitutional coup'.“ *The Post*, 28. února, 5.

¹⁷¹ Phiri, Brighton. 2001. „If something is good expect a lot of opposition to it.“ *The Post*, 1. března 2001, 1.

vyšlo oficiální stanovisko, ve kterém se *Ndola Christian Ministries Fellowship* distancovala od tohoto rozhodnutí, protože není všeobecně podporováno. Organizace navíc není součástí stranické politiky, a nemá tak legitimitu k vydání oficiálního stanoviska. Výkonný výbor organizace byl následně rozpuštěn.¹⁷²

Na začátku března vyšla v *Times of Zambia* zpráva, že 90 církevních představitelů, kteří přicestovali z Ndoly, vyjádřilo podporu prezidentovi v debatě o jeho třetím funkčním období. Ti rovněž poukázali na to, že by neměli jiní církevní představitelé své názory ohledně debaty prezentovat jako názor celé církve.¹⁷³ *Pentecostal Assemblies of God Zambia* se distancovala od jednoho z 90 pastorů, kteří vyjádřili Chilubovi podporu a popřela jeho údajné členství. *President World Baptist Evangelistic Association*, reverend Phiri, odsoudil těchto 90 pastorů jako pokrytce a řekl, že si je prezident koupil.¹⁷⁴

V březnu se k tématu třetího funkčního období vyjádřila řada dalších církevních představitelů. Mezi ně patří i ti z Copperbeltu, kteří vyzvali Chilubu, aby dodržel křesťanské a demokratické principy a neucházel se o třetí funkční období. Rovněž odsoudili možnost referenda, které by bylo jen plýtváním peněz.¹⁷⁵ Také předseda CCZ vyzval prezidenta, aby neposlouchal ty, kteří mu jen pro zachování finančních zdrojů tvrdí, že jeho vůdcovství je posvěceno Bohem. Zde zmiňuje aktivity *Assemblies of God*, *The New Hope of God*, *Church of Christ* a *Church of Good Leaders*.¹⁷⁶ Ve stejném duchu vyzval předseda IFCC Chilubu, aby neposlouchal církevní představitelé, kteří podporují jeho vedení výměnou za peníze. Výkonný ředitel EFZ rovněž kritizoval prezidenta kvůli tomu, že ohrožuje svou profesionální integritu, ale i křesťanskou víru, když nedrží svůj postoj ohledně toho, že nebude znovu kandidovat. Debata ohledně třetího funkčního období ohrožuje deklaraci Zambie jako „křesťanského národu“.¹⁷⁷

K situaci se také kladně vyjádřila *Muslim Society Mufulira* ujištěním, že proti třetímu funkčnímu období prezident nemá žádné námitky a schvaluje změnu ústavy. Nicméně referendum z důvodu finanční náročnosti odmítla.¹⁷⁸

¹⁷² Malido, Webster. 2001. „Third term divides Ndola Christian Ministries.“ *The Post*, 2. března 2001, 2.

¹⁷³ Mataka, Davis. 2001. „Clergymen support third term move.“ *Times of Zambia*, 1. března 2001, 1.

¹⁷⁴ Malido, Webster. 2001. „Third term divides Ndola Christian Ministries.“ *The Post*, 2. března 2001, 2.

¹⁷⁵ *Times of Zambia*. 2001. „We're for president.“ 2. března 2001, 1.

¹⁷⁶ Phiri, Brighton. 2001. „Don't be swayed by false prophets, CCZ tells FJT.“ *The Post*, 2. března 2001, 3.

¹⁷⁷ Phiri, Brighton. 2001. „Resign, LAZ vice-chairperson urges ministers opposed to third term.“ *The Post*, 8. března 2001, 3.

¹⁷⁸ *Times of Zambia*. 2001. „Moslems back Chiluba's third term bid.“ 9. března 2001, 1.

Začátkem dubna byl vytvořen *Prezidentský petiční výbor* s cílem odradit prezidenta od třetího funkčního období. Tento výbor byl tvořen duchovními, jejichž cílem bylo sehnat podpisy na petici a doručit ji do 26. dubna prezidentovi. Čtyřčlenný výbor byl veden biskupem Ernestem Chelelwou z *Jesus Workship Centre* a rozhodl se spolupracovat s Oasis fórem.¹⁷⁹

EFZ apelovala na členy parlamentu, aby bránili změně ústavy. Debata ministrů ohledně třetího mandátu nebyla koordinována, což ovlivnilo vládní činnost.¹⁸⁰ Nejdůležitějším okamžikem měsíce dubna a celkově klíčovým okamžikem ve zkoumané problematice bylo již zmíněné setkání v Cathedral of Holy Cross, které zorganizovalo právě EFZ.¹⁸¹ Na něm totiž došlo k podepsání deklarace odmítající udělit třetí funkční období prezidentu Chilubovi.¹⁸² Setkání vyvolalo velkou vlnu reakcí i mezi jednotlivými církvemi. Například *Independent Churches and Other Ministries in Zambia* kritizovala zúčastněné církve za stranickou politiku.¹⁸³ Sata odsoudil církve za to, že na setkání v Cathedral of Holy Cross daly lidem peníze a poukázal na to, že EFZ údajně zaplatila členům parlamentu, kteří nejsou z Lusaky, dopravu.¹⁸⁴ Předseda EFZ se vymezil proti Satovu tvrzení a vybídl prezidenta Chilubu, aby odstoupil, dokud má stále ještě podporu mezi Zambijci.¹⁸⁵ V *Times of Zambia* vyšla zpráva, že prominentní duchovní z Lusaky potvrdil, že EFZ dala každému členovi parlamentu za podpis deklarace 1,4 milionu kwach.¹⁸⁶ To samozřejmě následně EFZ odmítla a stála si za tím, že všichni podepsali dobrovolně a bez finančních náhrad.¹⁸⁷

3.3.1. Shrnutí

Názor ohledně další kandidatury nebyl mezi církevními organizacemi jednotný, což nicméně nezpochybňuje jejich obrovský význam v boji proti třetímu funkčnímu období. ZEC, EFZ a CCZ byly mezi prvními, kdo již v lednu oficiálně vystoupil proti třetímu mandátu. O jejich politickém zapojení nebylo vzhledem k jejich participaci na klíčovém

¹⁷⁹ Phiri, Brighton. 2001. „Clergymen increase pressure on Chiluba.“ *The Post*, 6. dubna 2001, 6.

¹⁸⁰ Phiri, Brighton. 2001. „There's no co-ordination in cabinet due to 3rd term.“ *The Post*, 11. dubna 2001, 3.

¹⁸¹ Phiri, Brighton. 2001. „Emulate KK, Mwanakatwe urges Chiluba.“ *The Post*, 11. dubna 2001, 1-4.

¹⁸² Malupenga, Amos. 2001. „Chiluba loses third term bid.“ *The Post*, 12. dubna 2001, 1-4.

¹⁸³ *Times of Zambia*. 2001. „Church under fire.“ 12. dubna 2001, 1.

¹⁸⁴ Malupenga, Amos. 2001. „Jesus would have whipped all MPs at Cathedral prayers.“ *The Post*, 18. dubna 2001, 1-3.

¹⁸⁵ Phiri, Brighton. 2001. „Sata not qualified to speak on the Church.“ *The Post*, 20. dubna 2001, 2.

¹⁸⁶ *Times of Zambia*. „Anti-third term MPs paid K1,4m-Pule.“ 18. dubna 2001, 1.

¹⁸⁷ *Times of Zambia*. 2001. „We didn't bribe MPs, says EFZ.“ 20. dubna 2001, 1.

Oasis fóru, či vytvoření prezidentského petičního výboru, pochyb. V neposlední řadě to také byly církve, kdo nechal řadu členů parlamentu podepsat deklaraci v Cathedral of Holy Cross.

Nesouhlas se změnou ústavy byl opět nejčastěji skloňován jakožto důvod, proč by nemělo být prezidentovi poskytnuto další funkční období. Byl zde ale i důležitý apel na křesťanské hodnoty, které by tímto krokem byly zpochybněny. Přestože řada duchovních naopak argumentovala Božím přáním ohledně toho, aby Chiluba zůstal i nadále u moci, boj tří hlavních „mother bodies“ byl extrémně důležitým faktorem. Role církve tak bezesporu zasluhuje samostatné vyčlenění z občanské společnosti, protože byla očividně zásadní. Církvím by tak mělo být ve výzkumu teoretického konceptu omezeného počtu prezidentských mandátů věnováno více prostoru.

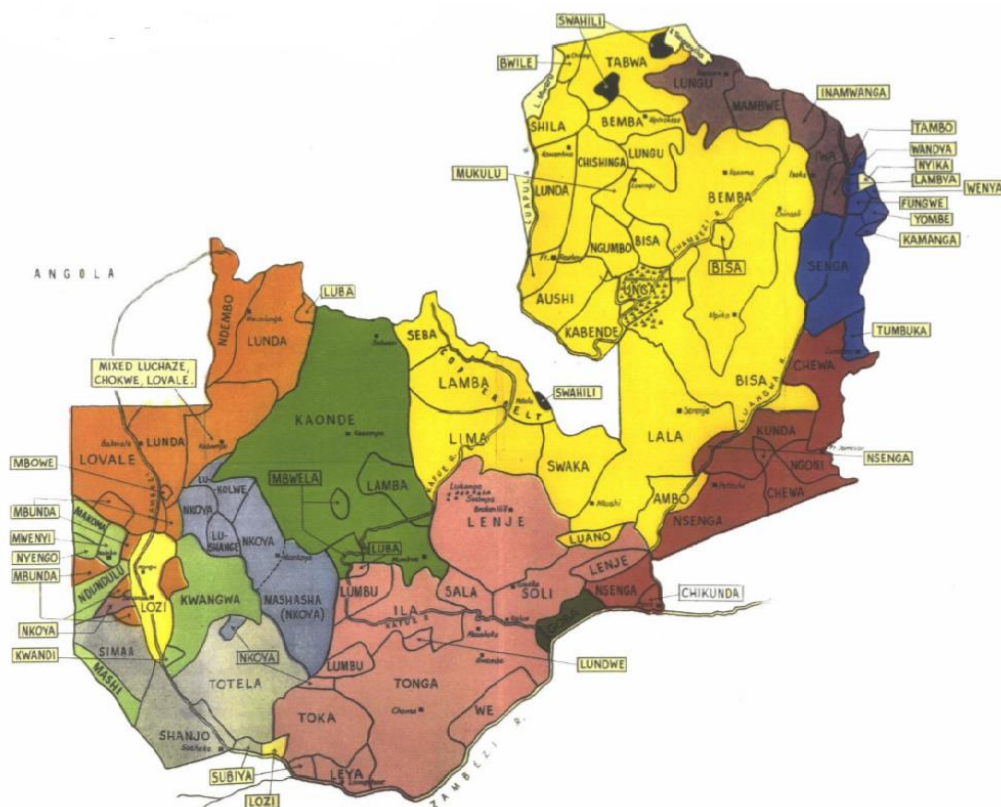
3.4. Postoj tradičních elit

Stejně jako v řadě jiných afrických států i v Zambii byli náčelníci vynecháni z rozdělení moci poté, co země získala nezávislost. Tento stav v podstatě trval po celou dobu První a Druhé republiky. Po nástupu MMD se nová vláda snažila o větší oficiální uznání náčelnictví jako veřejné instituce. Ústava z roku 1996 představila několik článků týkajících se náčelníků a zajistila oživení *House of chiefs* jakožto poradního orgánu vlády (Gould 2010: 97-99). Nicméně v rámci pozměňovacího návrhu ústavy z roku 1996 bylo také stanoveno, že pokud se chce náčelník zapojit do politiky, musí se vzdát svého náčelnictví (Ndulo a Kent 1996: 273). Náčelníci tak byli ve zkoumaném období postaveni mimo politiku a jak bude nadále ukázáno, spíše s nimi bylo manipulováno s cílem získat podporu pro Chilubův třetí mandát.

Pro kontext je ještě nutné uvést hlavní etnika v Zambii, kterými jsou Bemba, Nyanja, Tonga a Lozi. Mezi lety 1991-2001 měla MMD všeobecně podporu napříč etnickými skupinami, které vítaly návrat k vícestranickému systému. Velkou podporu měla MMD a prezident Chiluba také mezi etnikem Bemba, jehož příslušníci hovořili stejným jazykem jako prezident (Kim 2017: 25-27). Náležitost k etnickým či lingvistickým skupinám je v Zambii velmi komplikovaná a vzhledem k povaze práce není podstatné se jimi blíže zabývat. Pro lepší přehlednost je zde nicméně přiložena mapa provincií (obrázek č. 2) a mapa kmenů a lingvistických skupin v Zambii (obrázek č. 3). Následující část je zaměřena na specifickou roli, kterou sehráli náčelníci v rámci pokusu o získání třetího funkčního období.

Obrázek č. 2: **Mapa zambijských provincií** (zdroj: Siziya et al. 2010: 2)

Obrázek č. 3: **Mapa kmenů a lingvistických skupin v Zambii** (zdroj: Wotela 2001: 3 (původně z Brelsford 1965))

V lednu 2001 *Sunday Times of Zambia* přinesly informaci, že přinejmenším čtyři náčelníci ze Severní provincie spolu s členy MMD zahájili demonstrace v mnoha distriktech na podporu třetího funkčního období a tyto demonstrace mají pokračovat, dokud prezident nevyslyší jejich prosby.¹⁸⁸ Obrovskou vlnu reakcí vyvolalo prohlášení nejvyššího náčelníka etnika Ngoni, Mpezeniho, který vyjádřil podporu třetí kandidatuře. Chiluba dle jeho názoru zajišťuje mír a v tuto chvíli zde není jiný lídr, který by ho nahradil. V Zambii je navíc až moc politických stran a pokud chtějí dosáhnout svého cíle, musí se sjednotit. Jestli tyto strany chtějí podporu náčelníků, musí za nimi vyjet do zbytku země, protože je náčelníci neznají, vzhledem k tomu, že je opozice koncentrována v Lusace.¹⁸⁹ Následně se 35 náčelníků z Jižní provincie postavilo proti případnému třetímu funkčnímu období prezidenta, protože Chiluba by měl respektovat ústavu

¹⁸⁸ *Sunday Times of Zambia*. 2001. „Now chiefs jump onto FJT third term bandwagon.“ 7. ledna 2001, 1.

¹⁸⁹ Malupenga, Amos. 2001. „Mpezeni calls for Chiluba's 3rd term.“ *The Post*, 23. ledna 2001, 1-4.

a s ohledem na špatnou ekonomickou situaci v zemi není důvod, aby i nadále zůstal u moci.¹⁹⁰ Zajímavá je zpráva, že těmto náčelníkům údajně volali někteří ministři a gratulovali jim za rozhodnutí bránit třetímu mandátu. Náčelníci potvrdili, že nařídili všem devatenácti členům parlamentu z jejich oblastí, aby veřejně vystoupili proti změně ústavy.¹⁹¹ Naopak sedm náčelníků ze Severozápadní provincie vyjádřilo Chilubovi podporu. Ocenili jeho vedení, rozvojové projekty nebo postavení nových škol v oblasti. Politická opozice byla dle jejich názoru příliš rozdrobená.¹⁹²

V únoru 17 náčelníků z Copperbeltu na workshopu s tématem demokracie, rozvoje a lidských práv, který pořádala organizace *Women for Change*, popřelo jakoukoliv podporu pro Chilubovo třetí funkční období. Oznámení v *Sunday Times* ohledně podpory odmítli s odvoláním na údajné zkreslení informací ze strany novinářů. Ústavu prohlásili za svaté nejvyšší právo, takže by neměla být čas od času měněna.¹⁹³ V rámci *The Post* vyšlo 6. 2. Monze Declaration (*Women for Change*), v jejímž rámci řada náčelníků z Jižní provincie oznámila, že ani oni nepodporují změnu ústavy. Aby byla podpořena demokracie, ústava musí být respektována, stejně tak jako omezený počet mandátů. Odmítli, že by zde nebyl jiný možný kandidát.¹⁹⁴ Náčelník etnika Lamba z Ndoly, Malembeka, který je rovněž předsedou *Royal foundation*, popřel informace v tisku, že organizace podporuje třetí funkční období.¹⁹⁵

Také je čím dál tím více ukazováno na praktiky MMD, která si údajně kupuje přízeň náčelníků.¹⁹⁶ Vyšší náčelník (Senior chief) etnika Kaonde z Centrální provincie žádal MMD, aby nezatahovali náčelníky do debat ohledně prezidentova třetího funkčního období. Stejně jako další náčelníky i jeho přišli navštívit vládní úředníci, aby zjistili jeho názor na problematiku.¹⁹⁷

Po uskutečnění únorového Oasis fóra náčelník etnika Ila, Nalubamba, požádal organizace LAZ, ZEC atd., aby vytvořily výbor, který bude vést kampaň proti Chilubově třetímu mandátu. Požádal i prezidenta, aby přestal rozdělovat církve, náčelníky a politické strany. Rovněž poznamenal, že: „Zambie má křesťanského prezidenta, který neposlouchá

¹⁹⁰ Phiri, Brighton. 2001. „35 chiefs reject third term.“ *The Post*, 25. ledna 2001, 1-4.

¹⁹¹ Phiri, Brighton. 2001. „Southern chiefs' stance on 3rd term cheers ministers.“ *The Post*, 30. ledna 2001, 1.

¹⁹² Mulenga, Edward. 2001. „North-West Chiefs for FJT.“ *Times of Zambia*, 29. ledna 2001, 1.

¹⁹³ Saluseki, Bivan. 2001. „C/belt chiefs deny backing 3rd term.“ *The Post*, 6. února 2001, 1-4.

¹⁹⁴ *The Post*. 2001. „Southern Province chiefs speak out.“ 6. února 2001, deklarace-4.

¹⁹⁵ *The Post*. 2001. „Chief Malembeka denies backing 3rd term.“ 8. února 2001, 2.

¹⁹⁶ Phiri, Brighton. 2001. „Chief defend their subjects' liberties.“ *The Post*, 6. února 2001, deklarace-1-2.

¹⁹⁷ Phiri, Brighton. 2001. „Kaonde chief exposes govt propaganda.“ *The Post*, 12. února 2001, 3.

duchovenstvo, co je to pak za křesťana.“¹⁹⁸ Oasis fóra se zúčastnilo i několik dalších náčelníků. Například vyšší náčelnice Nkomesha při této příležitosti prohlásila, že MMD by mělo volby bojkotovat, stejně jako UNIP v roce 1996, kdy mu nebylo dovoleno postavit svého kandidáta.¹⁹⁹

V březnu Chiluba tvrdil, že má podporu 17 náčelníků z Východní provincie.²⁰⁰ Podpořit prezidenta Chilubu v dalším funkčním období se rozhodlo i 15 stařešinů (village headmen) v Kasamě. Stařešina Chibamba prohlásil, že žádný stařešina etnika Bemba by nikdy nemohl tolerovat v Zambii u vlády nikoho jiného než prezidenta Chilubu, který má být jediným lídrem schopným zajistit rozvoj.²⁰¹ Další čtyři náčelníci, tentokrát z Kapiri Mposi, se připojili k výzvě pro třetí kandidaturu, protože si rovněž cenili Chilubova vedení.

Naopak náčelník Mukuni vyzval všechny ministry, kteří jsou Tonga, aby jako důkaz nesouhlasu s propuštěním Sejaniho a Hatemba rezignovali.²⁰² Na konci dubna také národní poradce *Tonga Traditional Association* vyzval tradiční elity, aby podpořily Chilubovy oponenty.²⁰³ *Zambia Indigenous Front* naopak zdůraznilo, že otázky, jako je počet funkčních období prezidenta, by měly být předmětem referenda.²⁰⁴

Na konci března 28 náčelníků z Centrální provincie prohlásilo, že republikánská ústava by neměla být předmětem politicky motivovaných a osobních změn.²⁰⁵ Postupný vývoj a manipulace náčelníky samozřejmě vedla i k debatě ohledně jejich zapojování či nezapojování do politiky. Například nezávislý člen parlamentu, Alexis Luhila, vybízel k tomu, aby náčelníci nebyli vtahováni do podpory politických záležitostí, když jsou podle ústavy vyloučeni ze stranické politiky.²⁰⁶ Jednání vlády vedlo k zajímavé aféře okolo náčelníka Simamby, jenž vystoupil proti třetímu mandátu na setkání v Livingstone, jehož cílem bylo přesvědčení všech náčelníků v Jižní provincii, aby stáli za prezidentem a podpořili jeho třetí funkční období. Simamba bydlel na žádost vlády v konkrétním domě

¹⁹⁸ Phiri, Brighton. 2001. „Chief Nalubamba urges LAZ, ZEC, NGOCC to fight Chiluba's third term.“ *The Post*, 22. února 2001, 4.

¹⁹⁹ *Times of Zambia*. 2001. „...As church, LAZ team up to oppose third term calls.“ 22. února 2001, 1.

²⁰⁰ Phiri, Brighton. 2001. „If something is good expect a lot of opposition to it.“ *The Post*, 1. března 2001, 1.

²⁰¹ *Times of Zambia*. 2001. „15 Kasama village headmen want Chiluba.“ 10. března 2001, 1.

²⁰² *The Post*. 2001. „Resign, chief Mukuni tells Tonga ministers.“ 2. března 2001, 1.

²⁰³ Malido, Webster. 2001. „Namaaza urges MMD members to defy Chiluba's campaign ban.“ *The Post*, 30. března 2001, 5.

²⁰⁴ *Sunday Times of Zambia*. 2001. „Kapiri chiefs join third term call.“ 18. března 2001, 1.

²⁰⁵ Saluseki, Bivan. „C/province chiefs oppose constitutional amendment.“ *The Post*, 26. března 2001, 2.

²⁰⁶ Malido, Webster. 2001. „Luhila accuses govt of misleading chiefs.“ *The Post*, 5. března 2001, 7.

v Siavonze, dokud nebude opraven jeho palác. Po svém vyjádření byl z toho domu vystěhován.²⁰⁷

V dubnu náčelník Chitina prohlásil, že vzhledem k tomu, že někteří ministři a DAs ztratili kvůli svým názorům na třetí kandidaturu práci, nebude se k tomuto tématu vyjadřovat. Na druhou stranu informoval o tom, že i k němu přišli DAs s dvěma papíry k podepsání, jeden byl ohledně referenda, druhý se týkal změny ústavy. To byl prý běžný postup, když DAs sháněli podpisy.²⁰⁸

Náčelník Mwanachingwala z Mazabuky radil prezidentovi, ať se o třetí kandidaturu nepokouší. Prý prezidenta zbožňuje a je s ním dobrý přítel, ale tuto snahu nepodporuje a ostatní náčelníci by také neměli. Tím, že se bude o další období ucházet, může ztratit respekt. Navíc, jediná motivace lidí, kteří ho v této snaze podporují, jsou peníze.²⁰⁹ Proti stál i náčelník etnika Ila, Nalubamba, který podporoval ty, co statečně vystupovali proti další kandidatuře.²¹⁰ Další tři náčelníci z Jižní provincie řekli, že Zambijci by měli být připraveni zemřít ve snaze zabránit změně ústavy. Rovněž projevíli podporu nejvyššímu náčelníkovi etnika Bemba ze Severní provincie, který se postavil proti jakékoliv změně ústavy.²¹¹ Například náčelník z Kalomo tvrdil, že negativní postoj proti třetí kandidatuře je i kvůli Chilubově vlastní bezpečnosti a ústava by měla být respektována. Odmítl tvrzení, že by se náčelníci neměli plést do politiky, protože historicky byli politicky významní.²¹² Naopak čtyři náčelníci ze Severní provincie vyjádřili Chilubovi a jeho dalšímu funkčnímu období podporu²¹³, stejně tak učinili i Luapula náčelníci.²¹⁴

3.4.1. Shrnutí

Postoj této zkoumané skupiny byl v otázce třetí kandidatury ze všech pravděpodobně nejvíce rozdělený. Velká část náčelníků Chilubově dalšímu funkčnímu období vyjádřila podporu, zatímco řada z nich otevřeně vystoupila proti. Je poněkud obtížné shrnout

²⁰⁷ Malupenga, Amos. 2001. „Govt evicts Tonga chief over 3rd term.“ *The Post*, 20. března 2001, 1-7.

²⁰⁸ Malupenga, Amos. 2001. „Chief Chitina declines to give his opinion on 3rd term.“ *The Post*, 2. dubna 2001, 5.

²⁰⁹ *The Post*. 2001. „Mwanachingwala advises Chiluba against 3rd term.“ 6. dubna 2001, 6.

²¹⁰ Phiri, Brighton. 2001. „We have a leadership with closed ears, says Chief Nalubamba.“ *The Post*, 20. dubna 2001, 3.

²¹¹ Kaunda, Joe a Phiri, Brighton. 2001. „Tonga chiefs salute Bemba rulers.“ *The Post*, 25. dubna 2001, 3.

²¹² Mupuchi, Speedwell. 2001. „Anti-third term stance is for Chiluba's safety, says chief Chikanta.“ *The Post*, 30. dubna 2001, 7.

²¹³ Kaunda, Joe a Malupenga, Amos. 2001. „Waitwika, Nawakwi differ over Chiluba's third term.“ *The Post*, 12. dubna 2001, 3.

²¹⁴ *Times of Zambia*. 2001. „Luapula chiefs support Chiluba.“ 16. dubna 2001, 1.

reálnou podporu, vzhledem k tomu, jak bylo v rámci prohlášení s náčelníky manipulováno. O této manipulaci jasně svědčí také vyjádření některých z nich, ve kterých stojí, že byli nuceni úředníkům podepisovat papíry vyjadřující podporu změny ústavy nebo minimálně žádající referendum. Mezi hlavními argumenty proti další kandidatuře v rámci této skupiny se znovu objevuje zachování současné ústavy, která by neměla být měněna. Obecně jsou u náčelníků také specifická všeobecná vyjádření respektu vůči prezidentovi, a to i ze strany odpůrců jeho třetího mandátu.

Proti prezidentovi vystupovali otevřeně především příslušníci etnika Tonga, kteří v následujících volbách v roce 2001 nejvíce podporovali opoziční UPND (Kim 2017: 25-27). Zajímavé je především to, že navzdory podpoře MMD a Chiluby mezi lidmi mluvícími jazykem Bemba, se nejvyšší náčelník tohoto etnika rozhodl v dubnu 2001 změnu ústavy nepodpořit.

Přestože náčelníci reálně neprokázali takové zapojení jako ostatní části společnosti a jejich postoje byly nejednotné, je nutné poznamenat, že v tisku vyvolávala jejich stanoviska velké množství reakcí, stejně tak jako očividná manipulace s nimi. To dobře ilustruje fakt, že ač zapojení této skupiny nebylo ve srovnání s ostatními aktéry tak zásadní, náčelníci měli přesto v diskuzi o třetím funkčním období významné postavení.

3.5. Postoj občanské společnosti (odborníci, ženské organizace atd.)

V této části budou představeni klíčoví aktéři v rámci občanské společnosti a jejich argumentace. K některým z nich bude poskytnut i stručný úvod, který pomůže pochopit jejich význam a roli ve zkoumané problematice. Na začátku bude představeno zásadní Oasis fórum, o němž se v průběhu analýzy hovoří již několikrát. Zařazení Oasis fóra do této kapitoly je především z toho důvodu, že ač jsou v jeho rámci zásadními aktéry církve, nejenže na něm participovaly organizace občanské společnosti, ale celá řada z nich se k němu také obratem vyjádřila.

3.5.1. Oasis fórum

Dne 21. února 2001 se odehrál zásadní krok v boji proti změně ústavy za účelem povolení třetího mandátu pro prezidenta Chilubu. Zástupci *Law Association of Zambia* (LAZ), ZEC, CCZ, EFZ, NGOCC zorganizovali debatu v Oasis restauraci v Lusace s cílem diskutovat situaci ohledně třetího funkčního období. O tomto setkání se hovoří jako o tzv. Oasis fóru²¹⁵, přičemž přítomno mělo být údajně až přes tisíc Zambijců.²¹⁶ Předseda LAZ zde vyzval členy parlamentu za MMD, aby odolali pokusům o změnu ústavy, pokud by toto téma bylo řešeno v parlamentu. Předsedkyně NGOCC vybídla prezidenta, ať ukončí snahu o další kandidaturu předtím, než se situace v zemi zvrhne ve fyzické násilí a anarchii.²¹⁷

Provládní *Times of Zambia* informovaly o Oasis fóru, ale spíše stručně a kriticky s tím, že tam nebyla vpuštěna řada osobností a organizací, takže ve výsledku šlo o velice jednostrannou debatu.²¹⁸ Dne 23. února vyšla v *The Post* informace o otevřeném dopise od LAZ, ZEC, CCZ, EFZ a NGOCC prezidentovi, v němž na něj apelují, aby respektoval ústavu. Také se zde hovořilo o osmnácti bodové deklaraci vydané Oasis fórem, tzv. Oasis deklarací (Oasis Declaration). V ní bylo mimo jiné apelováno na to, aby předseda Národního shromáždění a členové parlamentu ochraňovali ústavu.²¹⁹

Generální tajemník *University of Zambia Students' Union* (UNZASU) přispěl do debaty tím, že vybídl lidi, aby vyšli do ulic, jestliže se MMD rozhodne změnit ústavu.

²¹⁵ Phiri, Brighton. 2001. „Mwanakatwe sheds tears over Chiluba's trickery.“ *The Post*, 22. února 2001, 1-4.

²¹⁶ Phiri, Brighton. 2001. „3rd term debate ill-founded, says Archbishop Mazombwe.“ *The Post*, 22. února 2001, 1-4.

²¹⁷ Malido, Webster. 2001. „Don't amend the Constitution, LAZ appeals to MMD MPs.“ *The Post*, 22. února 2001, 1-4.

²¹⁸ *Times of Zambia*. 2001. „3rd term advocates turned away.“ 22. února 2001, 1.

²¹⁹ Phiri, Brighton. 2001. „LAZ, CCZ, NGOCC write Chiluba.“ *The Post*, 23. února 2001, 1-4.

Zástupce *Copperbelt University Students' Union* (COBUSU) vyzval voliče, aby požádali své příslušné členy v parlamentu o ochranu ústavy. Rovněž volal po spojení všech studentských unií po celé zemi.²²⁰

Organizace a církve, které uspořádaly Oasis fórum, ve svých aktivitách pokračovaly i nadále a 26. března proběhla další debata organizovaná LAZ, ZEC, EFZ, CCZ, *The Movement for Moral Re-Armament* a NGOCC, kde se znovu probíraly jednotlivé postoje a doporučení.²²¹ Na veřejné debatě (Western Province Oasis III) byl dokonce přijat závěr, že prezidentovo selhání ohledně ochrany ústavy může vést k impeachmentu. Předseda LAZ, jenž závěry debaty prezentoval, také apeloval na opoziční strany, aby se spojily a udělaly vše co mohou, aby ústava změněna nebyla. Rovněž vyzval Chilubu ke zrušení DAs, protože slouží jen k politické propagandě. Apel byl i na tradiční elity, které by neměly přijímat úplatky od vlády.²²² Dne 5. dubna vyšel v *The Post* další díl věnovaný aktivitám Oasis fóra zaměřený na boj proti třetímu funkčnímu období. Byly v něm rovněž prezentovány závěry ze setkání z 28. března.²²³

V dubnu se také organizátoři Oasis fóra rozhodli zažalovat stát z důvodu diskriminačních policejních povolení ke shromažďování, která MMD umožňovala to, co opozičním stranám bylo odepřeno.²²⁴ LAZ, CCZ, *Zambia Episcopal Foundation*, NGOCC, EFZ uskutečnily 21. dubna již zmiňované veřejné shromáždění k debatě ohledně případné změny ústavy. Profesor vystupující na debatě označil za jedinou cestu ke změně ústavy tu skrze Constitutional Review Commission, ne pomocí referenda. Nicméně zpochybnil rozhodnutí o potřebě měnit ústavu, protože to bylo teprve pět let od poslední změny.²²⁵ Vystupovali zde samozřejmě také zástupci NGOCC i církvi a apelovali na občanskou společnost, aby byla v rámci debaty slyšet.²²⁶

Ve spojitosti s Oasis fórem je nutné zmínit i roli opozičního tisku. Téma třetího mandátu bylo řešeno opravdu velmi často a *The Post* se začal v podstatě zapojovat jako samostatný aktér, který v rámci debaty sám apeloval na lidi, anebo jim předával důležité závěry z debat a shromáždění. Navíc v rámci těchto novin například již od 20. února

²²⁰ Phiri, Brighton. 2001. „UNZASU warns Chiluba over third term.“ *The Post*, 22. února 2001, 3.

²²¹ Phiri, Brighton. 2001. „No leader is indispensable.“ *The Post*, 26. března 2001, 1-4.

²²² Chifuwe, Sheikh. 2001. „Chiluba gets impeachment warning.“ *The Post*, 30. března 2001, 3.

²²³ *The Post*. 2001. „Oasis Forum.“ 5. dubna 2001

²²⁴ Phiri, Brighton. 2001. „Oasis Forum takes govt to court over permits.“ *The Post*, 9. dubna 2001, 7.

²²⁵ Saluseki, Bivan. 2001. „Constitution review is not done through referendum.“ *The Post*, 23. dubna 2001, 2.

²²⁶ Saluseki, Bivan. 2001. „Zambia is under siege, warns Inonge Wina.“ *The Post*, 23. dubna 2001, 3.

vycházela výzva „*Coalition 2001 for genuine, free and fair elections*“. Koalice nabádala k tomu, aby lidé žádali členy parlamentu o ochranu současné ústavy. Také by měli odmítnout jakoukoliv formu manipulace, protože jenom tak může být zachována národní jednota.²²⁷ Tato Koalice vznikla z různých NGOs již v roce 2000 s cílem monitorovat nadcházející volby, ale byla kritizována za to, že není apolitická.²²⁸ Poslední den v měsíci vyšla také celostránková výzva v duchu, který shrnuje její poslední věta: „Bratři a sestry, ať jste kdekoliv, ať je váš podíl v Zambii jakýkoliv, širte zprávu „No third term“ teď nebo nikdy.“ Na závěr je ještě vyzváno k podpoře symbolického nošení zelených stuh, které měly vyjadřovat sounáležitost v rámci odporu proti třetímu funkčnímu období.²²⁹

Provládní Times of Zambia naopak o tématu tak často nehovořily a pokud ano, tak v mnohonásobně nižší míře. Jestli bylo v tomto periodiku něco prezentováno, tak především názory ohledně možného referenda, které by rozhodlo o změně ústavy.

3.5.2. Law Association of Zambia (LAZ)

LAZ byla národní advokátní komora mající statutární mandát regulovat právo pro vykonávání právní praxe v Zambii (Gould 2006: 929). Jedná se o jednoho z nejdůležitějších aktérů občanské společnosti, jak může být očividné z výše zmíněné části pojednávající o Oasis fóru, na jehož organizaci se LAZ podílela.

Znepokojení ohledně situace kolem třetího funkčního období vyjádřila LAZ mezi prvními již v lednu. Podle jejich zástupce ústava hovoří jasně a měla by být v zájmu demokracie jako nejvyšší právo respektována. Jakékoliv změny by měly být provedeny s opatrností.²³⁰ V březnu, vzhledem ke zhoršující se situaci, vyzvala místopředsdkyně LAZ všechny ministry, kteří stojí proti Chilubovi, aby ihned rezignovali, protože nemá smysl, aby čekali, až je vyhodí. Prezident Chiluba podle ní v mnoha věcech zklamal a může za to, že většina Zambijců žije ve velké chudobě.²³¹ V dubnu pak LAZ prohlásila, že pokud bude prezident trvat na dalším funkčním období, podají její zástupci petici k soudu.²³² V květnu LAZ oznámila, že bude navzdory vývoji situace i nadále bránit

²²⁷ *The Post*. 2001. „Coalition 2001.“ 22. února 2001, 8.

²²⁸ *Times of Zambia*. 2000. „Coalition 2001 hidden 'agenda' laid bare.“ 13. prosince 2000, 1.

²²⁹ *The Post*. 2001. „We the People.“ 28. února 2001, 11.

²³⁰ Saluseki, Bivan. 2001. „Mutale's silence over 3rd term calls worries LAZ.“ *The Post*, 22. ledna 2001, 4.

²³¹ Phiri, Brighton. 2001. „Resign, LAZ vice-chairperson urges ministers opposed to third term.“ *The Post*, 8. března 2001, 3.

²³² Mupuchi, Speedwell. 2001. „Anti-third term stance is for Chiluba's safety, says chief Chikanta.“ *The Post*, 30. dubna 2001, 7.

ústavu a předseda organizace následně vyzval právníky, aby se spojili k ochraně národního idealismu.²³³

3.5.3. Odborové organizace

Odborové organizace byly vytvořeny krátce po získání nezávislosti a nedlouho poté byly všechny sdruženy pod nově vytvořený Zambijský kongres odborových svazů (Zambia Congress of Trade Unions, ZCTU), jedinou legální federaci odborových organizací v zemi. V roce 1990 bylo členství v odborových organizacích mezi pracovníky ve formálním zaměstnání kolem 56 %. Optimismus převládající v ZCTU ve spojitosti se změnou režimu brzy opadl, když sliby zambijským pracovníkům nebyly naplněny (Mulenga 2008: 245-249). ZCTU po roce 1991 sdružoval zástupce odborových organizací s cílem zastupovat zájmy pracovníků a zranitelných skupin společnosti (Zambia Congress of Trade Unions 2020). Podle Mulengy odborové organizace v Zambii, stejně jako v řadě dalších afrických zemí, ztratily svůj dřívější vliv (Mulenga 2008: 245-249). V rámci boje proti třetímu funkčnímu období ale, ať už jednotlivé odborové organizace nebo ZCTU, otevřeně vystupovaly a vyzývaly prezidenta, aby již znovu nekandidoval.

V lednu *Civil Servants' Union of Zambia* (CSUZ) odmítla podporu další prezidentovy kandidatury, protože Chiluba nedodržel sliby ohledně platů a lhál, což následně vedlo ke stávkám mnoha skupin společnosti. Ústava by navíc dle názoru organizace neměla být manipulována ve prospěch jednotlivce.²³⁴

V únoru místopředseda *Federation of Free Trade Unions of Zambia* varoval, že debata ohledně třetí kandidatury nabírá nebezpečných rozměrů a vyzval Chilubu, který již dříve vyjádřil svou neochotu kandidovat, aby znovu potvrdil svůj závazek v zájmu míru a bezpečnosti v zemi.²³⁵

V březnu se ZCTU oficiálně postavil proti změně ústavy s argumentem, že organizace se bude stavět proti všemu, co oslabuje demokratické principy. Ústava by také neměla být měněna kvůli zájmům jednotlivců, či skupin jednotlivců, pod záminkou poptávky lidu.²³⁶ Prezident ZCTU tvrdil, že v zemi je mnoho lepších lídrů, než je Chiluba a upozornil, že myšlenka o existenci pouze jednoho lídra se schopností vést zemi je přesně

²³³ Banda, Ruth. 2001. „LAZ will stand out when there is a threat to rule of law, says Mundia.“ *The Post*, 1. května 2001, 6.

²³⁴ Malido, Webster. 2001. „Civil servants reject third term.“ *The Post*, 24. ledna 2001, 1-4.

²³⁵ Banda, Mthoniswa. 2001. „Third term debate worries FFTUZ.“ *The Post*, 7. února 2001, 7.

²³⁶ Kaunda, Joe. 2001. „ZCTU opposes third term bid.“ *The Post*, 12. března 2001, 4.

to, co způsobuje konflikty v Africe. Varoval také, že pokusy o referendum nebo změnu ústavy vyvolají vážnou opozici z odborového hnutí.²³⁷

Také *National Energy Sector and Allied Workers' Union* (NEWASU) v březnu odmítla snahu MMD o změnu ústavy a další kandidaturu prezidenta Chiluby. Organizace rovněž vyzvala ke zrušení debaty, aby tak bylo znovu možné se soustředit na důležitější věci, které Zambii trápí, jako je nezaměstnanost, chudoba atd.. NEWASU otevřeně podporovala Oasis deklaraci.²³⁸

V dubnu CSUZ nařídila svým členům, aby přestali podporovat třetí kandidaturu, protože vláda MMD jim způsobuje potíže. Rovněž apelovala na vládu, aby vyjasnila pozici DAs, neboť pokud jsou státními úředníky, měli by přestat být politicky aktivní.²³⁹

3.5.4. Ženské organizace

Zambie má poměrně silné ženské hnutí a řadu NGOs zaměřenou na ženy nebo problematiku genderu. NGOCC fungovala jako zastřešující organizace pro všechny NGOs zabývající se genderem a rozvojem. Patřily tam například: Zambia Network Women's Lobby, Women for Change, Women's League, Campaign For Female Educations a další (Mushibwe 2014: 77). Tato platforma ženských organizací v Zambii se rovněž podílela na zorganizování Oasis fóra (Gould 2008: 282). V rámci organizací zaměřených na ženy je významná Women for Change (WfC), nevládní organizace, která pracovala ve venkovských komunitách v Zambii a zaměřovala se na sociální a ekonomické změny, které měly posílit postavení žen a dětí. WfC byla založena v roce 1992 a stala se jednou z nejvlivnějších zambijských nevládních organizací v zemi (The United Church of Canada 2020).

NGOCC patřila spolu s církevními organizacemi a LAZ mezi hlavní aktéry, kteří se podíleli na organizaci Oasis Fóra a událostí s ním spojených. Lze tedy říci, že její postoj a argumentace obecně jsou shrnuty v předešlé části zabývající se Oasis fórem, ale v tisku se objevilo i několik dalších důležitých vyjádření. V únoru se předsedkyně NGOCC, Inonge Wina, přidala k těm, kteří žádali zastavení debaty na téma třetího funkčního

²³⁷ Mupuchi, Speedwell. 2001. „Chiluba is not Zambia's best leader, says Shamenda.“ *The Post*, 26. března 2001, 1-8.

²³⁸ Saluseki, Bivan. 2001. „NEWASU rejects third term bid.“ *The Post*, 8. března 2001, 6.

²³⁹ Phiri, Brighton. 2001. „Don't support 3rd term bid, CSUZ orders civil servants.“ *The Post*, 26. dubna 2001, 2.

období, jelikož souhlasila s tím, že ústava v této záležitosti hovoří zcela jasně.²⁴⁰ V květnu pak prohlásila, že zajistí, aby Chiluba neuspěl ve své snaze znovu kandidovat.²⁴¹

O organizaci *Women for Change* se mluví v tisku ve zkoumaném období poměrně často, především ve spojitosti s workshopy, které pořádala pro náčelníky, jak již bylo uvedeno výše. V březnu výkonná ředitelka organizace oznámila, že bude i přes řadu výhrůžek pokračovat s touto aktivitou, protože Zambijci disponují právem na informace. Vládní představitelé podle ní měli problém s důsledky toho, že NGOs informují lidi o jejich právech na vzdělání, rozvoj atd.²⁴² Později se také vyjádřila přímo ke změně ústavy a oznámila, že lidé by měli být ochotni obětovat i své životy, aby právo v zemi bránili.²⁴³

3.5.5. Organizace související se vzděláním

Do této části spadají všechny organizace, ať už studentské nebo sdružující akademiky, či školy a univerzity jako takové. Různé studentské organizace i akademici vyjadřovali v historii svůj nesouhlas například se situací v zemi ke konci minulého režimu (Ndulo a Kent 1996: 268) a stejně tak se postavili proti dalšímu funkčnímu období pro prezidenta Chilubu v roce 2001.

V únoru se *Southern African Students' Union* postavila proti změně ústavy s tím, že Chilubovo chování pokládá za sobecký politický krok, kterým se chce udržet u moci.²⁴⁴ Také *University of Zambia Lecturers and Researchers' Union* se vymezila vůči změně ústavy, protože opatření v ní obsažená mají zabránit nedemokratické a diktátorské vládě.²⁴⁵

V březnu pět studentských lídrů podepsalo petici, ve které odmítli snahu prezidenta Chiluby ucházet se potřetí o prezidentský úřad. Petice byla vydána *Zambia National Students Union* po konzultacích mezi zambijskými studenty v Zambii i v zahraničí.²⁴⁶ *Copperbelt University Academic Association* se rovněž postavila proti

²⁴⁰ Saluseki, Bivan. 2001. „Halt debate on third term.“ *The Post*, 14. února 2001, 1.

²⁴¹ Saluseki, Bivan. 2001. „We won't allow Chiluba to amend the Constitution, vows Inonge Wina.“ *The Post*, 2. května 2001, 5.

²⁴² Saluseki, Bivan a Phiri, Brighton. 2001. „Be careful with your third term propaganda, Wina advises Sata.“ *The Post*, 12. února 2001, 2.

²⁴³ Phiri, Brighton. 2001. „Resign, LAZ vice-chairperson urges ministers opposed to third term.“ *The Post*, 8. března 2001, 3.

²⁴⁴ Kabuswe, Chisenga. 2001. „SADC students oppose Chiluba's 3rd term.“ *The Post*, 16. února 2001, 9.

²⁴⁵ Kabuswe, Chisenga. 2001. „UNZALURU joins 3rd term opposition.“ *The Post*, 21. února 2001, 5.

²⁴⁶ *Times of Zambia*. 2001. „We're for president.“ 2. března 2001, 1.

změně ústavy a zároveň proti referendu, protože by to bylo příliš drahé.²⁴⁷ COBUSU požadovala ukončení debaty, protože mediální pokrytí dle nich nebylo rovnoměrné pro obě strany a více prostoru dostávali prezidentovi podporovatelé. Ohradila se i proti referendu, které by nemohlo rozhodnout debatu ohledně další kandidatury, jelikož může být lehce zmanipulovatelné.²⁴⁸ Také výkonná ředitelka *Zambia Civic Education Association* slíbila, že její organizace bude bránit jakémukoliv pokusu o změnu ústavy za účelem třetího funkčního období pro Chilubu. Ústava dle ní hovoří jasně a je nutné ji bránit, protože to je základním předpokladem pro respekt vlády práva.²⁴⁹

V dubnu UNZASU vyzvala prezidenta, aby odvolal debatu s okamžitou platností, protože od nich se podpory nikdy nedočká. Odmítli také referendum a pohrozili, že v případě snahy o manipulaci s ústavou, budou studenti nuceni využít sílu.²⁵⁰ Po oznámení o změně stranické ústavy na mimořádném shromáždění MMD začali v květnu studenti na UNZA protestovat, bojkotovat hodiny a zpívat písně proti třetí kandidatuře. Prezident UNZASU také vyzval k tomu, že pokud se nepodaří Chilubově snaze zabránit v parlamentu, přijdou na řadu oni. Jako ukázkou jejich gest můžeme spatřovat v symbolickém „pohřbu“ Chiluby. Došlo také k podepsání petice pro předsedu Národního shromáždění žádající svolání parlamentu a následné rozhodnutí o Chilubově osudu. Ústava dle nich hovořila jasně. Inonge Wina (NGOCC) promluvila k protestujícím studentům a prohlásila, že Chiluba nemůže porazit přání lidí. Apelovala na ně však, aby se při protestech zdrželi násilí.²⁵¹

Vyučování bojkotovali kvůli případnému třetímu mandátu i studenti dalších škol, např. na *Evelyn Hone College*.²⁵² *Chainama Hills College of Science* dokonce požadovala po prezidentovi odstoupení pod ultimátem 48 hodin.²⁵³ *Zambia Institute of Business and Industrial Practice Students Union* rovněž vyzval prezidenta, aby se o třetí funkční období nepokoušel. V reakci na to mluvčí policie radil studentům, aby se vrátili ke studiu a vyvarovali se ilegálních demonstrací, které jsou organizovány pouze za účelem osobního profitu. Také se objevilo obvinění, že studenti na UNZA byli za demonstrace

²⁴⁷ *Times of Zambia*. 2001. „15 Kasama village headmen want Chiluba.“ 10. března 2001, 1.

²⁴⁸ Phiri, Brighton. 2001. „COBUSU opposes 3rd term referendum.“ *The Post*, 16. března 2001, 7.

²⁴⁹ Malido, Webster. 2001. „We shall vigorously defend the constitution, says Majula.“ *The Post*, 21. března 2001, 3.

²⁵⁰ Malido, Webster. 2001. „UNZASU rejects Third term.“ *The Post*, 25. dubna 2001, 3.

²⁵¹ Mupuchi, Speedwell, Banda, Mthoniswa a Malido, Webster. 2001. „Wina addresses protesting UNZA students.“ *The Post*, 3. května 2001, 1-2.

²⁵² Kaunda, Joe a Nsabika, Chama. 2001. „Hone students boycott classes over 3rd term.“ *The Post*, 3. května 2001, 3.

²⁵³ Mupuchi, Speedwell. 2001. „Chainama students give Chiluba 48 hrs.“ *The Post*, 3. května 2001, 3.

placeni opozicí.²⁵⁴ *Zambia Centre of Accountancy Studies* ale i přesto nadále varovalo, že zmobilizují nejen všechny studenty v Zambii, ale také další zúčastněné strany, aby donutili odejít Chilubu z funkce, pokud bude vyžadována změna ústavy. V argumentaci používali rétoriku ve smyslu, že jejich budoucnost závisí na mírumilovné a stabilní zemi a nenechají proto nikoho, aby ji ohrožoval.²⁵⁵

3.5.6. Další organizace

Kromě výše zmíněných organizací, které představovaly ty nejdůležitější aktéry v rámci občanské společnosti, zde byla i celá řada dalších nevládních organizací či jejich zástupců, kteří se k tématu vyjadřovali.

V lednu jako nevládní organizace vystoupila proti Chilubovi i *Zambia Independent Rular Rights Educators* s tím, že pokud bude pokračovat ve snaze znovu kandidovat, oni zahájí akci za podporu federalismu, čímž by došlo k určité oblastní autonomii, a lidé by tak mohli o svém osudu rozhodovat sami. Zástupci organizace byli výzvou některých členů MMD, aby Chiluba znovu kandidoval, zděšeni.²⁵⁶ Hned počátkem ledna bylo oznámeno, že *National Organisation for Civic Education* (NOCE) se pouští do průzkumů veřejného mínění ohledně názorů veřejnosti na to, zda by se měl prezident Chiluba ucházet o třetí funkční období či nikoliv. Cílem bylo zjistit, zda výzvy ke změně ústavy ohledně další kandidatury, které vzešly především od vládnoucí strany, sdílí i zbytek Zambie. Hlasovací list měl být zveřejněn ve všech novinách a průzkum měl probíhat ve všech 73 distriktech země.²⁵⁷

V únoru výkonný ředitel *Inter-African Network for Human Rights and Development* (AFRONET) prohlásil, že ústava je svatý dokument a je nutné ji chránit. Dodal, že prezident svými prohlášeními dokázal, že je pouze sebestředným despotickým lídrem.²⁵⁸ V tomto měsíci také NOCE oznámila výsledky průzkumu veřejného mínění, přičemž 54,1 % respondentů bylo údajně pro změnu ústavy a 45,8 % proti.²⁵⁹ Na konci února tak organizace vyzvala vládu, aby bylo zorganizováno referendum, které by rozhodlo o změně ústavy. Její současná podoba podle předsedy NOCE nebyla vhodná pro posilování demokracie.²⁶⁰ *Civil Society Initiative* (CSI), koalice NGOs zaměřených na

²⁵⁴ *Times of Zambia*. 2001. „Illegal demonstrators face arrest, warn police.“ 3. května 2001, 1.

²⁵⁵ Banda, Mthoniswa. 2001. „‘We will mobilise all students nationwide’.“ *The Post*, 4. května 2001, 2.

²⁵⁶ Saluseki, Bivan. 2001. „NGO opposes Chiluba's third term.“ *The Post*, 25. ledna 2001, 2.

²⁵⁷ *Times of Zambia*. „Chiluba third term opinion polls on.“ 2. ledna 2001, 1.

²⁵⁸ Kabuswe, Chisenga. 2001. „Don't cling the power.“ *The Post*, 15. února 2001, 7.

²⁵⁹ *Times of Zambia*. 2001. „54 p.c. NOCE respondents want Constitution amended.“ 2. února 2001, 1.

²⁶⁰ *Times of Zambia*. 2001. „Noce calls for referendum.“ 26. února 2001, 1.

komunity, vyzvala předsedu Národního shromáždění, aby povolil debatu ohledně třetího funkčního období v parlamentu vzhledem k hrozícímu referendum.²⁶¹ Tato organizace je jednou z mála v rámci občanské společnosti, která odpůrce třetího funkčního období kritizovala. V březnu například národní předseda CSI komentoval situaci s tím, že je smutné, že si řada církví zvolila některou ze stran v debatě o třetím funkčním období, protože by měly být neutrální.²⁶² Ve stejném měsíci byl v Livingstone vytvořen výbor zaměřený proti třetímu funkčnímu období, který vznikl z nespokojených občanů a residentů s cílem ochraňovat ústavu a veřejně deklarovat své názory.²⁶³

V březnu se také hodně začíná mluvit o tom, že debata ohrožuje investory a donorskou komunitu. Např. Lee Habasonda, koordinátor *Southern African Centre for Constructive Resolution of Disputes*, tvrdil, že Chiluba by měl oznámit své stanovisko, protože debata způsobuje stres a nejistotu mezi donory a partnery a také vysílá špatný signál, který snižuje důvěru investorů v zemi.²⁶⁴

V dubnu zastávala *Public Interest Foundation* názor, že navzdory dezinformacím by referendum zajistilo odpověď na otázku, zda změnit či neměnit republikánskou ústavu.²⁶⁵ Tato organizace proto posílala dobrovolníky do mnoha provincií, aby informovali společnost o potřebě referenda.²⁶⁶

Některé další organizace, například *Youth Advocacy and Lobby Network* a *National Youth Alliance*, kritizovaly setkání v Cathedral of Holy Cross. EFZ podle nich odbočila od své role a je stranická.²⁶⁷ Rovněž NOCE kritizovala některé ministry za jejich chování a vyzvala prezidenta, aby vyhodil ty, kteří využívají oficiální čas k řešení různých názorů na třetí funkční období. NOCE také vybízela k ukončení debaty pomocí referenda²⁶⁸, stejně jako *Zambia Reconstruction Organisation*.²⁶⁹ *President Zambia Independent Monitoring Team* (ZIMT) také trval na tom, že je referendum nutné, aby mohlo dojít ke změně ústavy. Byl nicméně obviněn z toho, že obdržel finance od vládních podporovatelů třetího funkčního období.²⁷⁰ Výše zmíněné organizace tak patří k těm,

²⁶¹ *Times of Zambia*. 2001. „Allow third term debate, Speaker urged.“ 16. února 2001

²⁶² *Times of Zambia*. 2001. „Don't take sides on 3rd term, churches urged.“ 26. březen 2001, 1.

²⁶³ Banda, Ruth. 2001. „L/Stone cops block third term debate.“ *The Post*, 2. března, 6.

²⁶⁴ Malido, Webster. 2001. „‘Third term’ is eroding investor confidence, warns Habasonda.“ *The Post*, 8. března 2001, 5.

²⁶⁵ *Times of Zambia*. 2001. „Anti-third term lobby misinform public-Pifo.“ 4. dubna 2001, 1.

²⁶⁶ *Times of Zambia*. 2001. „It's third term thumbs up or quit, DAs told.“ 10. dubna 2001, 1.

²⁶⁷ *Times of Zambia*. 2001. „Declare your stand on third term of office.“ 11. dubna 2001, 1.

²⁶⁸ *Times of Zambia*. 2001. „Chiluba should sack erring ministers-NOCE.“ 11. dubna 2001, 1.

²⁶⁹ *Times of Zambia*. 2001. „Church under fire.“ 12. dubna 2001, 1.

²⁷⁰ *The Post*. 2001. „There is need for referendum, maintains Zulu.“ 25. dubna 2001, 2.

kteřé se proti třetímu funkčnímu období nevymezovaly a u některých lze dokonce říci, že Chilubovu snahu podporovaly.

V květnu se začala situace pomalu měnit a nový předseda CSI distancoval organizaci od požadavku referenda, nebylo prý potřeba. Obvinil NOCE a ZIMT, že jsou placeny vládou a snažily se zatáhnout CSI do kampaně za podporu referenda.²⁷¹ Výkonný ředitel AFRONET pak vyzval k ochraně ústavy s tím, že Chiluba může dále zastávat funkci předsedy MMD, ale nesmí být změněna republikánská ústava. Také vyzval Zambijce, aby z Chiluby odmítli udělat absolutního vládce Zambie.²⁷²

3.5.7. Zahraniční aktéři

V únoru se k debatě ohledně možné další kandidatury vyjádřil vedoucí delegace EU. Prohlásil, že debata jako taková je na obyvatelích Zambie a její vedení je samozřejmě jejich právem, nicméně zdůraznil, že případná změna ústavy delegaci znervózňuje. Doufá také, že demokratické standardy, kterých Zambie dosáhla v roce 1991, nebudou zničeny.²⁷³

V březnu se v *The Post* objevila zpráva, že tanzanský prezident apeloval na africké lídry, aby ústavu respektovali.²⁷⁴ V dubnu *Times of Zambia* naopak publikovaly článek informující o mlčení zástupců SADC ohledně jejich názorů na třetí funkční období. Jen na samém konci textu je letmo zmíněno vyjádření tanzanského prezidenta, nicméně je interpretováno vágně a spíše ve smyslu, že oficiální vyjádření absentuje.²⁷⁵

Situaci ohledně veřejné debaty okomentoval i místní ředitel Světové Banky, který upozornil na to, že současná debata vyvolává nejistotu donorské komunity.²⁷⁶

3.5.8. Shrnutí

V rámci občanské společnosti se setkáváme s celou řadou rozdílných aktérů, přičemž někteří z nich otevřeně vystupovali proti změně ústavy, jiní ji zase nepřímou podporovali či vybízeli k referendu. Mezi nejzásadnější a často skloňovanou událost patří bezesporu Oasis fórum, na kterém se spolu s církvemi podílely LAZ a NGOCC. Nešlo pouze o tuto jednu událost, která vyslala silný vzkaz ohledně postoje společnosti k třetímu funkčnímu

²⁷¹ *The Post*. 2001. „New CSI chairman ‘disowns’ NOCE, ZIMT.“ 1. května 2001, 7.

²⁷² *The Post*. 2001. „Mwanajiti urges Zambians to reject ‘imposed presidents’.“ 2. května 2001, 7.

²⁷³ *Times of Zambia*. 2001. „Debate third term, says Krebs.“ 31. ledna 2001, 1.

²⁷⁴ Malido, Webster. 2001. „Mpaka calls for respect of constitutions.“ *The Post*, 12. března 2001, 1-4.

²⁷⁵ Ngoma, Samuel. 2001. „SADC silent on FJT's 3rd term debate?“ *Times of Zambia*, 14. dubna 2001, 4.

²⁷⁶ Kaunda, Joe. 2001. „Donors' optimism is waning over Chiluba's third term.“ *The Post*, 30. března 2001, 1-4.

období, ale také o další aktivity s ní spojené, které pokračovaly i v průběhu následujících měsíců.

V rámci argumentace se kromě nesouhlasu se změnou ústavy, vzhledem k respektu demokratických hodnot, setkáváme například u odborových hnutí i s kritikou ekonomické situace či nenaplnění slibů pracovníkům. Zajímavé je určitě i zapojení různých studentských organizací, které především v té nejvypjatější situaci zahájily protesty a vyvíjely na prezidenta značný nátlak. Nelze opominout ani ženská hnutí, která v rámci boje proti třetímu funkčnímu období rovněž vyčnívala.

Závěr

Cílem této práce bylo zjistit, z jakého důvodu neuspěl prezident Chiluba ve své snaze znovu kandidovat, podrobně zmapovat postoje a argumentaci hlavních aktérů, kteří proti jeho dalšímu funkčnímu období vystupovali a pokusit se odpovědět na otázku, kterého z klíčových aktérů lze považovat za hlavní důvod jeho neúspěchu. V rámci teoretické části diplomové práce byly představeny výzkumy, jež se zaměřují na teoretický koncept omezeného počtu prezidentských mandátů a specificky pak i fenomén třetího funkčního období prezidenta. Některé z nich využívaly Zambii jako jednu z případových studií a na základě poznatků z tohoto případu vyvozovaly faktory, které úspěch či neúspěch obecně ovlivňují. Mezi ně pak patří především jednotu v rámci prezidentovy strany a síla občanské společnosti. Tato diplomová práce na tyto předpoklady navázala a pomocí podrobné analýzy tisku došla ke stejným závěrům, tedy že hlavním důvodem neúspěchu byla silná opozice uvnitř vládnoucí MMD a tlak občanské společnosti proti třetímu funkčnímu období. Na rozdíl od ostatních výzkumů došlo v rámci této práce k podrobné analýze zambijského případu s cílem rozvinout tyto závěry, a doplnit tak mezeru ve výzkumu ohledně významu jednotlivých aktérů v probírané problematice. Mimo jiné bylo cílem také poukázat na to, co se vlastně skrývá pod faktorem „síla občanské společnosti“, o kterém autoři ve svých výzkumech hovoří. Unikátnost toho výzkumu tedy spočívá především v práci s primárními zdroji, které v takovémto rozsahu doposud ve výzkumech zpracovány nebyly.

Určitou podporu třetího funkčního období je možné sledovat napříč všemi skupinami klíčových aktérů vyjma politických opozičních stran. Naopak kritika a boj proti změně ústavy, která má zajistit třetí mandát pro prezidenta, se objevuje u všech aktérů, včetně vládnoucí MMD. Na základě analýzy tisku je očividné, jak zásadní roli vnitrostranické rozepře nakonec sehrály. Zde tak panuje shoda se závěry výzkumu Cheesemana (2019) či Dulaniho (2011), kteří oba vidí jednotu v rámci prezidentovy vládnoucí strany jako důležitý faktor ovlivňující úspěch či neúspěch ve snaze o získání dalšího funkčního období. Extrémní vnitrostranické rozepře na všech úrovních MMD, a především pak řada kroků, které vedly až k předložení návrhu na impeachment, tak nakonec pravděpodobně představovaly hlavní důvod, proč prezident Chiluba 4. května oznámil, že se o třetí funkční období ucházet nebude. Navíc to s vysokou pravděpodobností znamenalo, že by případný návrh na změnu ústavy v parlamentu neprošel, přestože prezidentova strana v něm měla značné zastoupení, které by to za

normálních okolností umožnilo. Hlavním argumentem těch, kteří v rámci MMD stáli proti Chilubovi, byl především nesouhlas se změnou ústavy a obava z toho, k čemu by celá tato situace mohla vést.

Nelze ale jednoznačně říci, že to byla pouze zásluha vládnoucí strany, přestože byl její podíl zásadní. Za další důležité aktéry lze považovat především církev, ač ne v komplexním slova smyslu. Nicméně EFZ, ZEC a CCZ, které se mezi prvními vymezily proti třetímu funkčnímu období, sehrály v boji proti dalšímu mandátu prezidenta zásadní roli. To je nejvíce patrné v zorganizování Oasis fóra, „zprostředkování“ podpisů deklarace v Cathedral of the Holy Cross nebo také na vytvoření Prezidentského petičního výboru, jehož cílem bylo odradit prezidenta od další kandidatury. Mezi jejich hlavní argumentaci patřilo, že třetí funkční období je neústavní a nedemokratické a Chiluba svým jednáním ohrožuje nejen svou křesťanskou víru, ale i deklaraci Zambie jakožto křesťanského národu. Je důležité poukázat i na jejich roli v argumentech jiných aktérů, kteří se například odvolávají na to, že Chiluba je produktem duchovenstva, a měl by tudíž církvím naslouchat. To vše vede k závěru, že role církve byla zásadní.

Další klíčový aktér, občanská společnost, do velké míry spolupracovala s církvemi, a to především na organizaci Oasis fóra a s ním souvisejících setkáních. Zde lze velmi těžce shrnout argumentaci, protože především u těchto aktérů se kromě všeobecně převládajícího odporu vůči změně ústavy propojují například i nenaplněné sliby ohledně platů nebo obava o budoucnost financí z donorské komunity. Zambijská občanská společnost ukázala svou sílu hlavně v období od února do května 2001, přičemž je skutečností, že především posledních pár dní předtím, než Chiluba oznámil, že se nebude o třetí mandát ucházet, se její nátlak extrémně stupňoval. Nelze také opomenout zásadní roli opozičního tisku, který nejen podrobně informoval o všem, co se v Zambii dělo, ale vycházela v něm i celá řada výzev proti třetímu funkčnímu období.

Role tradičních elit byla velmi specifická, především kvůli obrovským rozdílům v názorech, kdy část z nich třetí funkční období podporovala, ale část se stavěla proti. Fakt, že MMD se tradiční elity snažila co nejvíce prezentovat jako skupinu, která prezidenta podporuje, do jisté míry ukazuje na poměrně velký politický význam náčelníků, byť nepřímý. Oproti výše zmíněným aktérům byla jejich role v problematice třetího funkčního období výrazně menší. Hlavní argumentace tradičních elit byla opět opřena především o to, že ústava by neměla být měněna kvůli zájmům jednotlivce. U této skupiny byl ale Chiluba vnímán často velmi pozitivně, a to dokonce i u řady z těch, kteří se postavili proti změně ústavy.

Posledního aktéra představuje politická opozice. Ta byla zpočátku poměrně kritizována za svou neakceschopnost a roztržičnost. Přestože i u ní lze vysledovat důležité okamžiky, její role je oproti MMD, církvím a občanské společnosti spíše méně významná. Nicméně ani její podíl nelze opominout a je možné říci, že se opoziční politické strany mobilizovaly, aby třetímu mandátu zabránily. V rámci argumentace se znovu jako hlavní důvod objevuje odmítnutí změny ústavy, obava o budoucnost Zambie, ale i kritika vlády MMD a prezidenta Chiluby, jak by bylo u opozičních stran logicky očekáváno.

Na výzkumnou otázku, kterého z aktérů lze považovat za hlavní důvod neúspěchu prezidenta Chiluby, nelze odpovědět jednoznačně. Nicméně je možné vyzdvihnout roli především opozičního křídla uvnitř MMD, ale bezesporu také církví a občanské společnosti, jejichž aktivity vedly k obrovskému nátlaku, kvůli kterému Chiluba nakonec prohlásil, že se o třetí funkční období ucházet nebude. Hlavně Oasis fórum vyslalo jasnou zprávu o celonárodním odporu vůči změně ústavy, a ukázalo tak sílu zambijské občanské společnosti, v jejímž rámci otevřeně a kriticky vystupovaly organizace i jednotlivci.

Zde je ale nutné připomenout, že ne celá občanská společnost se jednotně stavěla proti třetí kandidatuře, stejně tak tomu bylo u církví a především pak tradičních elit. Oproti jiným výzkumům, které většinou generalizují celou občanskou společnost jako jednoho aktéra, který se jednomyslně postavil proti třetímu funkčnímu období, zde byl díky práci s primárními prameny ukázán jiný pohled na problematiku, který tak přinesl řadu nových a zajímavých zjištění.

Dalším důležitým závěrem této práce je, že celkově jsou u většiny skupin velmi zajímavé rozdílné pohledy na osobnost prezidenta. V mnoha případech se lidé nevymezují vůči osobě Chiluby jako takové, naopak jeho dosavadní skutky obdivují, nicméně ústava je pro ně nepřekonatelnou překážkou pro jeho další mandát. Na druhé straně je pro řadu lidí Chiluba naopak ztělesněním ekonomického úpadku a korupce, což tvoří jejich hlavní argument, proč by zrovna on neměl mít právo na další kandidaturu a případná změna ústavy je pro ně o to více nemyslitelná. Právě tyto poznatky mohou být do jisté míry důležité pro úvahy o uplatnění závěrů práce v rámci budoucích snah zambijských prezidentů, kteří by se chtěli udržet u moci navzdory tomu, že již vyčerpali obě funkční volební období. Nebyla to totiž pouze osoba Chiluby a s ním spojené kauzy, co vedlo k řadě protestů, ale naopak samotná změna ústavy za účelem prodloužení funkčních období převažovala v drtivé většině argumentů a byla brána jako nerespektování nejvyššího práva a manipulace, která mohla zemi uvrhnout zpět k autoritářskému režimu. V očích společnosti se tak jednalo o ohrožení demokracie,

dokonce i u těch, kteří Chilubu podporovali. Lze tedy předpokládat, že budoucí debata ohledně změny ústavy by mohla mít podobné vyústění jako v roce 2001. Mnoho výzkumů (např. Posner a Young 2018; Cheeseman 2019) také naznačuje, že předchozí zkušenost s neúspěšným pokusem o změnu ústavy ovlivňuje rozhodnutí dalšího prezidenta, zda se o podobný čin pokusí či nikoliv. To by mělo znamenat, že výše popisovaná zkušenost by měla odradit budoucí zambijské prezidenty, aby se o třetí mandát ucházeli.

Navzdory těmto předpokladům je aktuálně možné pozorovat snahu o další kandidaturu u současného zambijského prezidenta Edgara Lungu. Ta je ovšem v mnoha ohledech specifická a tato práce si v žádném případě neklade za cíl predikovat výsledek jeho snahy, nicméně vzhledem k závěrům analýzy právě jeho případ vyvolává řadu otázek a podnětů pro další výzkum. Přestože se tento případ může zdát zcela odlišný, do určité míry tomu tak není, protože téma třetího funkčního období v zambijské společnosti opět rezonuje a pozměněná ústava není všeobecně přijímána (Lusaka Times 2020). Situace se tak může v Zambii opakovat již zanedlouho a bude pak opět záležet především na shodě v rámci vládnoucí strany, postojů církví a občanské společnosti, jak se k této situaci postaví.

Literatura a prameny

Literatura

Albert, Richard. 2009. „The Fusion of Presidentialism and Parliamentarism.“ *The American Journal of Comparative Law* 57, č. 3, 531-577.

Akiba, Okon. 2004. „Constitutional Government and the Future of Constitutionalism in Africa.“ In: *Constitutionalism and Society in Africa*. Ed. Okon Akiba. Burlington, Vt.: Ashgate Publishing, 3-22.

Bamfo, Napoleon. 2005. „Term Limit and Political Incumbency in Africa: Implications of Staying in Power Too Long with References to the Cases of Kenya, Malawi, and Zambia.“ *African and Asian Studies* 4, č. 3, 327-355.

Bartlett, David M. C. 2000. „Civil Society and Democracy: A Zambian Case Study.“ *Journal of Southern African Studies* 26, č. 3, 429-446.

Baturo, Alexander. 2010. „The Stakes of Losing Office, Term Limits and Democracy.“ *British Journal of Political Science* 40, č. 3, 635-662.

Baturo, Alexander a Elgie. Robert, eds. 2019. *The Politics of Presidential Term Limits*. Oxford University Press.

Baturo, Alexander a Elgie. Robert. 2019. „What Have We Learned about Presidential Term Limits?“ In: *The Politics of Presidential Term Limits*. Eds. Alexander Baturo a Robert Elgie. Oxford: Oxford University Press. 607-622.

Bratton, Michael a van de Walle, Nicolas. 1992. „Popular Protest and Political Reform in Africa.“ *Comparative Politics* 24, č. 4, 419-442.

Bratton, Michael a van de Walle, Nicolas. 1994. „Neopatrimonial Regimes and Political Transitions in Africa.“ *World Politics* 46, č. 4, 453-489.

Bratton, Michael a van de Walle, Nicolas. 1997. „Democratic Experiments in Africa: Regime Transitions in Comparative Perspective.“ Cambridge: Cambridge University Press.

Burnell, Peter. 1994. „Zambia at the Crossroads.“ *World Affairs* 157, č. 1, 19-28.

Burnell, Peter. 1995. „Building on the Past? Party Politics in Zambia's Third Republic.“ *Party Politics* 1, č. 3, 397-405.

Burnell, Peter. 2001a. „The first two MMD administrations in Zambia: Millennium dawn or millennium sunset?“ *Contemporary Politics* 7, č. 2, 95-111.

Burnell, Peter. 2001b. „The Party System and Party Politics in Zambia: Continuities Past, Present and Future.“ *African Affairs* 100, č. 399, 239-263.

Burnell, Peter. 2002. „Parliamentary Committees in Zambia's Third Republic: Partial Reforms; Unfinished Agenda.“ *Journal of Southern African Studies* 28, č. 2, 291-313.

Burnell, Peter. 2003. „Legislative-Executive Relations in Zambia: Parliamentary Reform on the Agenda.“ *Journal of Contemporary African Studies* 21, č. 1, 47-68.

Daley, Patricia a Popplewell, Rowan. 2016. „The appeal of third termism and militarism in Burundi.“ *Review of African Political Economy* 43, č. 150, 648-657.

Dulani, Boniface Madalitso. 2011. *Personal Rule and Presidential Term Limits in Africa*. Michigan State University. Disertační práce.

Duverger, Maurice. 1980. „A New Political System Model: Semipresidential Government.“ *European Journal of Political Research* 8, č. 2, 165-187.

Erk, Jan. 2019. „Constitutionalisation of Traditional Authorities and the Decentralisation of Governance Anglophone and Francophone Africa Compared“ In: *Decentralization and Constitutionalism in Africa*. Eds. Charles M. Fombad a Nico Steytler. Oxford: Oxford University Press, 459-484.

Fombad, Charles M., ed. 2016. *Separation of Powers in African Constitutionalism*. Oxford: Oxford University Press.

Gewald, Jan-Bart, Hinfelaar, Marja a Giacomo, Macola, eds. 2008. *One Zambia, Many Histories: Towards a History of Post-colonial Zambia*. Leiden: Brill.

Ginsburg, Tom a Elkins, Zachary. 2019. „One Size Does Not Fit All: The Provision and Interpretation of Presidential Term Limits.“ In: *The Politics of Presidential Term Limits*. Eds. Alexander Baturo a Robert Elgie. Oxford: Oxford University Press, 37-52.

Gould, Jeremy. 2006. „Strong Bar, Weak State? Lawyers, Liberalism and State Formation in Zambia.“ *Development and Change* 37, č. 4, 921-941.

Gould, Jeremy. 2008. „Subsidiary sovereignty and the constitution of political space in Zambia.“ In: *One Zambia, Many Histories: Towards a History of Post-colonial Zambia*. Eds. Jan-Bart Gewalt, Marja Hinfelaar a Giacomo Macola. Leiden: Brill, 275-293.

Gould, Jeremy. 2010. *Left Behind: Rural Zambia in the Third Republic*. Lusaka: Lembani Trust.

Harkness, Kristen A. 2017. „Military loyalty and the failure of democratization in Africa: how ethnic armies shape the capacity of presidents to defy term limits.“ *Democratization* 24, č. 5, 801-818.

Hatchard, John. 1998. „'Perfecting Imperfections': Developing Procedures for Amending Constitutions in Commonwealth Africa.“ *The Journal of Modern African Studies* 36, č. 3, 381-398.

Hloušek, Vít, Kopeček, Lubomír a Šedo, Jakub. 2011. *Politické systémy*. Brno: Barrister & Principal.

Hulec, Otakar a Olša, Jaroslav jr. 2008. *Dějiny Zimbabwe, Zambie a Malawi*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Chaisty, Paul, Cheeseman, Nic a Power, Timothy. 2012. „Rethinking the ‘presidentialism debate’: conceptualizing coalitional politics in cross-regional perspective.“ *Democratization* 21, č. 1, 72-94.

Cheeseman, Nic. 2010. „African Elections as Vehicles for Change.“ *Journal of Democracy* 21, č. 4, 139-153.

Cheeseman, Nic. 2019. „Should I Stay or Should I Go? Term Limits, Elections, and Political Change in Kenya, Uganda, and Zambia.“ In: *The Politics of Presidential Term Limits*. Eds. Alexander Baturu a Robert Elgie. Oxford: Oxford University Press, 311-338.

Cheibub, José Antonio. 2007. *Presidentialism, Parliamentarism, and Democracy*. New York a Cambridge: Cambridge University Press.

Cheyeka, Austin M. 2008. „Towards a history of the Charismatic churches in post-colonial Zambia.“ In: *One Zambia, Many Histories: Towards a History of Post-colonial Zambia*. Eds. Jan-Bart Gewald, Marja Hinfelaar a Giacomo Macola. Leiden: Brill, 144-163.

Jones, Mark P. 1995. „*African Law and the Survival of African Democracies*.“ Notre Dame: University of Notre Dame Press.

Kim, Eun Kyung. 2017. „Party Strategy in Multidimensional Competition in Africa: The Example of Zambia.“ *Comparative Politics* 50, č. 1, 21-39.

Klokočka, Vladimír. 2006. *Ústavní systémy evropských států: (srovnávací studie)*. 2. aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Linde.

Kouba, Karel. 2010. „Prezidentské, poloprezidentské a parlamentní systémy demokracie.“ In: *Úvod do politologie*. Eds. Pavla Dočekalová, Kamil Švec a kol. Praha: Grada Publishing, a.s., 119-140.

Kubát, Michal. 2007. „Politické režimy – formy vlády.“ In: *Úvod do studia politické vědy*. Eds. Ladislav Cabada, Michal Kubát a kol. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 185-203.

LeBas, Adrienne. 2016. „Term Limits and Beyond: Africa’s Democratic Hurdles.“ *Current History* 115, č. 781, 169-174.

Lindberg, Staffan I. 2006. „Opposition Parties and Democratisation in Sub-Saharan Africa.“ *Journal of Contemporary African Studies* 24, č.1, 123-138.

Linz, Juan J. 1990. „The Perils of Presidentialism.“ *Journal of Democracy* 1, č. 1, 51-69.

Linz, Juan J. a Valenzuela, Arturo. 1994. *The Failure of Presidential Democracy: Comparative perspectives*. Baltimore a London: JHU Press.

Lumumba–Kasongo, Tukumbi. 2007. „Africa's Third-Term Syndrome: A Trend Toward Authoritarianism or a Unique Form of Democracy?“ *Georgetown Journal of International Affairs* 8, č. 1, 125-133.

Mainwaring, Scott. 1993. „Presidentialism, Multipartyism, and Democracy: The Difficult Combination.“ *Comparative Political Studies* 26, č. 2, 198–228.

Maltz, Gideon. 2007. „The Case for Presidential Term Limits.“ *Journal of Democracy* 18, č. 1, 128-142.

McKie, Kristin. 2017. „The Politics of Institutional Choice Across Sub-Saharan Africa: Presidential Term Limits“ *Studies in Comparative International Development* 51, č. 4, 436-456.

Mulenga, Friday E. 2008. „Fighting for democracy of the pocket: The labour movement in the Third Republic.“ In: *One Zambia, Many Histories: Towards a History of Post-colonial Zambia*. Eds. Jan-Bart Gewald, Marja Hinfelaar a Giacomo Macola. Leiden: Brill, 243-258.

Murray, Christina. 2019. „Presidential Term Limits and the International Community.“ In: *The Politics of Presidential Term Limits*. Eds. Alexander Baturo a Robert Elgie. Oxford: Oxford University Press. 557-584.

Mushibwe, Christine Phiri. 2014. *What are the Effects on Cultural Traditions on the Educations of women?* Hamburg: Anchor Academic Publishing.

Ndulo, Muna. 2002. „Presidentialism in the Southern African States and Constitutional Restraint on Presidential Power.“ *Vermont Law Review* 26, č. 4, 769-802.

Ndulo, Muna a Kent, Robert B. 1996. „Constitutionalism in Zambia: Past, Present and Future.“ *Journal of African Law* 40, č. 2, 256-278.

Opalo, Kennedy Ochieng'. 2012. „African Elections: Two Divergent Trends.“ *Journal of Democracy* 23, č. 3, 80-93.

Pettman, Jan. 1974. „Zambia's Second Republic – The Establishment of a One-Party State.“ *The Journal of Modern African Studies* 12, č. 2, 231-244.

Phiri, Bizeck Jube. 2006. *A Political History of Zambia: From the Colonial Period to the 3rd Republic*. Trenton, NJ: African World Press.

Phiri, Isabel Apawo. 2003. „President Frederick J. T. Chiluba of Zambia: The Christian Nation and Democracy.“ *Journal of Religion in Africa* 33, č. 4, 401-428.

Posner, Daniel N. 2005. *Institutions and Ethnic Politics in Zambia*. New York: Cambridge University Press.

Posner, Daniel N. a Young, Daniel J. 2007. „The Institutionalization of Political Power in Africa.“ *Journal of Democracy* 18, č. 3, 126-140.

Posner, Daniel N. a Young, Daniel J. 2018. „Term Limits: Leadership, Political Competition and the Transfer of Power.“ In: *Institutions and Democracy in Africa: How the Rules of the Game Shape Political Developments*. Ed. Nic Cheeseman. Cambridge: Cambridge University Press, 260-277.

Prempeh, Kwasi H. 2007. „Africa's Constitutionalism Revival: False Start or New Dawn.“ *International Journal of Constitutional Law* 5, č. 3, 469-506.

Prempeh, Kwasi H. 2008. „Presidential Power in Comparative Perspective: The Puzzling Persistence of Imperial Presidency in Post-Authoritarian Africa.“ *Hastings Constitutional Law Quarterly* 35, č. 4, 761-834.

Reyntjens, Filip. 2016. „A New Look at the Evidence.“ *Journal of Democracy* 27, č. 3, 61-68.

Říchová, Blanka. 2007. *Úvod do současné politologie. Srovnávací analýza demokratických politických systémů*. 2. vyd. Praha: Portál.

Samuels, David J. a Shugart, Matthew S. 2010. *Presidents, Parties, and Prime Ministers: How the Separation of Powers Affects Party Organization and Behavior*. New York: Cambridge University Press.

Sangwa, John P. 2000. „Constitution-Making and Experience with Constitutional Rule in Zambia Since 1990.“ *Transnational Law & Contemporary Problems* 10, č. 2, 483-515.

Sartori, Giovanni. 2001. *Srovnávací ústavní inženýrství: Zkoumání struktur, podnětů a výsledků*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Shugart, Matthew Soberg a Carey, John M. 1992. *Presidents and assemblies: Constitutional design and electoral dynamics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Souaré, Issaka K. 2009. „The AU and the challenge of unconstitutional changes of government in Africa.“ *Institute for Security Studies*, č. 197, 1-13.

Syring, Tom. 2017. „Alternation Denied: Africa's Presidential 30+ Club“ *ILSA Journal of International & Comparative Law* 23, č. 2, 317-336.

Szeftel, Morris. 2000. „‘Eat With Us’: Managing Corruption and Patronage Under Zambia’s Three Republics, 1964-99.“ *Journal of Contemporary African Studies* 18, č. 2, 207-224.

Thomson, Alex. 2010. *An introduction to African politics*. 3. vyd. London: Routledge.

Tull, Denis M. a Simons, Claudia. 2017. „The Institutionalisation of Power Revisited: Presidential Term Limits in Africa.“ *Africa Spectrum* 52, č. 2, 79–102.

van Cranenburgh, Oda. 2008. „'Big Men' Rule: Presidential Power, Regime Type and Democracy in 30 African Countries.“ *Democratization* 15, č. 5, 952-973.

van de Walle, Nicolas. 2003. „Presidentialism and Clientelism in Africa's Emerging Party Systems.“ *The Journal of Modern African Studies* 41, č. 2, 297-321.

van Donge, Jan Kees. 1998. „Reflections on Donors, Opposition and Popular Will in the 1996 Zambian General Elections.“ *The Journal of Modern African Studies* 36, č. 1, 71-99.

van Donge, Jan Kees. 2009. „The Plundering of Zambian Resources by Frederick Chiluba and His Friends: A Case Study of the Interaction between National Politics and the International Drive towards Good Governance.“ *African Affairs* 108, č. 430, 69-90

VonDoepp, Peter. 2005a. „Party Cohesion and Fractionalization in New African Democracies: Lessons from Struggles over Third-Term Amendments.“ *Studies in Comparative International Development* 40, č. 3, 65-87.

VonDoepp, Peter. 2005b. „The Problem of Judicial Control in Africa's Neopatrimonial Democracies: Malawi and Zambia.“ *Political Science Quarterly* 120, č. 2, 275-301.

Yarwood, Janette. 2016. „The Power of Protest.“ *Journal of Democracy* 27, č. 3, 51-60.

Prameny

Tištěné zdroje – oficiální dokumenty

Constitution of Zambia Act, 1991

Constitution of Zambia (Amendment) Act, 1996 (No. 18 of 1996)

Internetové zdroje

African Elections Database. 2011. „Elections in Zambia.“ Dostupné na: <http://africanelections.tripod.com/zm.html>

African Union. 2007. *African Charter on Democracy, Elections and Governance*. Addis Abeba: African Union. Dostupné na: <https://au.int/en/treaties/african-charter-democracy-elections-and-governance>

Cheeseman, Nic a Smith, Jeffrey. 2019. „The Retreat of African Democracy The Autocratic Threat Is Growing.“ *Foreign Affairs*. Dostupné na: <https://www.foreignaffairs.com/articles/africa/2019-01-17/retreat-african-democracy> (5. 11. 2019).

Lusaka Times. 2020. „President Lungu is not eligible to stand for elections in 2021, KBF agrees with John Sangwa.“ 13. března 2020. Dostupné na: <https://www.lusakatimes.com/2020/03/13/265781/> (15. 3. 2020)

Mfula, Chris. 2018. „Zambian court says Lungu can run for president in 2021, opposition cries foul.“ *Reuters*, 7. prosince 2018. Dostupné na: <https://www.reuters.com/article/uk-zambia-politics/zambian-court-says-lungu-can-run-for-president-in-2021-opposition-cries-foul-idUKKBN1O6118> (5. 11. 2019)

The United Church of Canada. 2020. „Women for Change, Zambia: UCW Project Description.“ Dostupné na: https://www.united-church.ca/sites/default/files/resources/women-for-change-zambia_nucw-project-description.pdf

Zambia Congress Of Trade Unions. 2020. „About Zambia Congress Of Trade Unions“ Dostupné na: <http://www.zctu.org/about/page/>

Citace – obrázky

Siziya, Seter, Muula, Adamson S., Ryan, Amanda et al. 2010. „Compensation patterns following occupational injuries in Zambia: results from the 2009 Labour Survey.“ *International Archives of Medicine* 3, č.1, 1-8. Dostupné na: <https://www.researchgate.net/publication/46180143> (4. 4. 2020)

Wotela, Kambidima. „Deriving Ethno-geographical Clusters for Comparing Ethnic Differentials in Zambia.“ *World Cultures eJournal* 17, č. 2, 1-30. Dostupné na: <https://www.researchgate.net/publication/228801310> (4. 4. 2020)

Tisk

Banda, Mthoniswa. 2001. „Third term debate worries FFTUZ.“ *The Post*, 7. února 2001, 7.

Banda, Mthoniswa. 2001. „‘We will mobilise all students nationwide’.“ *The Post*, 4. května 2001, 2.

Banda, Ruth. 2001. „L/Stone cops block third term debate.“ *The Post*, 2. března, 6.

Banda, Ruth. 2001. „I am committed to ensuring that Chiluba falls, says Sejani.“ *The Post*, 26. dubna 2001, 3.

Banda, Ruth. 2001. „LAZ will stand out when there is a threat to rule of law, says Mundia.“ *The Post*, 1. května 2001, 6.

Bwalya, McTrevor. 2001. „I'll go by majority decision, says FJT.“ *Times of Zambia*, 12. února 2001, 1.

Bwalya, Kennedy a Kaunda, Joe. 2000. „We'll give Chiluba a third term.“ *The Post*, 8. prosince 2000, 1-4.

Gondwe, Kennedy. „I'm ready to fight Sata’.“ *The Post*, 3. května 2001, 5.

Chifuwe, Sheikh. 2000. „RP ‘exposes’ Chiluba's 3rd term intentions.“ *The Post*, 22. září 2001, 1.

Chifuwe, Sheikh. 2001. „Chiluba has brought misery, says clerg.“ *The Post*, 10. ledna 2001, 6.

Chifuwe, Sheikh. 2001. „ZAP, RP merge.“ *The Post*, 23. února 2001, 5.

Chifuwo, Sheikh. 2001. „DA clobbers Desai over 3rd term.“ *The Post*, 26. února 2001, 1.

Chifuwo, Sheikh. 2001. „Tongas reject third term.“ *The Post*, 27. února 2001, 1.

Chifuwe, Sheikh. 2001. „I'm ready for any eventualities, says Tembo.“ *The Post*, 8. března 2001, 1-4.

Chifuwe, Sheikh. 2001. „‘Referendum will be manipulated’.“ *The Post*, 14. března 2001, 6.

Chifuwe, Sheikh. 2001. „‘Third termers’ dissolve Lusaka District MMD executive committee.“ *The Post*, 19. března 2001, 8.

Chifuwe, Sheikh. 2001. „I haven't violated any party rules, says Malambo.“ *The Post*, 21. března 2001, 1.

Chifuwe, Sheikh. 2001. „Chiluba gets impeachment warning.“ *The Post*, 30. března 2001, 3.

Chifuwe, Sheikh. 2001. „I'll attend the convention, vows Lundazi MMD official.“ *The Post*, 18. dubna 2001, 5.

Chifuwe, Sheikh a Kaunda, Joe. 2000. „Chiluba stops MMD convention debate.“ *The Post*, 27. července 2000, 1-4.

Chifuwe, Sheikh a Malido, Webster. 2001. „There will be no third term, vows Lusaka MMD chairman.“ *The Post*, 5. března 2001, 1-4.

Chifuwe, Sheikh a Malupenga, Amos. 2000. „Chiluba can't stand again, says Mwila.“ 16. listopadu 2000, 1.

Chifuwe, Sheikh a Malupenga, Amos. 2001. „Sata assures anti-3rd termers of security.“ *The Post*, 13. dubna 2001, 4.

Kabuswe, Chisenga. 2001. „MMD faces extinction.“ *The Post*, 7. února 2001, 1.

Kabuswe, Chisenga. 2001. „Church advises Chiluba to be more responsible.“ *The Post*, 26. ledna 2001, 2.

Kabuswe, Chisenga. 2001. „Don't cling the power.“ *The Post*, 15. února 2001, 7.

Kabuswe, Chisenga. 2001. „SADC students oppose Chiluba's 3rd term.“ *The Post*, 16. února 2001, 9.

Kabuswe, Chisenga. 2001. „UNZALURU joins 3rd term opposition.“ *The Post*, 21. února 2001, 5.

Kabuswe, Chisenga. 2001. „Police withdraws case against UPND cadres.“ *The Post*, 1. března 2001, 8.

Kaunda, Joe. 2000. „Moonde denounces third term campaign.“ *The Post*, 30. listopadu 2000, 5.

Kaunda, Joe. 2001. „ZCTU opposes third term bid.“ *The Post*, 12. března 2001, 4.

Kaunda, Joe. 2001. „Donors' optimism is waning over Chiluba's third term.“ *The Post*, 30. března 2001, 1-4.

Kaunda, Joe. 2001. „Nkole joins NEC's 3rd term opposition.“ *The Post*, 30. března 2001, 6.

Kaunda, Joe. 2001. „Third term will scare investors, says Kapita.“ *The Post*, 30. března 2001, 10.

Kaunda, Joe. 2001. „Chiluba's stepping down is a lie, says Mung'omba.“ *The Post*, 7. května 2001, 8.

Kaunda, Joe a Malupenga, Amos. 2001. „14 MMD NEC members reject ‘perpetual presidency syndrome’.“ *The Post*, 28. března 2001, 1-5.

Kaunda, Joe a Malupenga, Amos. 2001. „Waitwika, Nawakwi differ over Chiluba's third term.“ *The Post*, 12. dubna 2001, 3.

Kaunda, Joe a Nsabika, Chama. 2001. „Hone students boycott classes over 3rd term.“ *The Post*, 3. května 2001, 3.

Kaunda, Joe a Phiri, Brighton. 2001. „Tonga chiefs salute Bemba rulers.“ *The Post*, 25. dubna 2001, 3.

Kuluneta, Joseph. 2001. „Repeating same mistakes.“ *The Post*, 10. ledna 2001, 13.

Lukumba, Rejoice. 2001. „Banned MMD MPs reprieved.“ *Times of Zambia*, 24. dubna 2001, 1.

Malido, Webster. 2001. „Civil servants reject third term.“ *The Post*, 24. ledna 2001, 1-4.

Malido, Webster. 2001. „MMD will pay dearly for creating a vacuum.“ *The Post*, 12. února 2001, 3.

Malido, Webster. 2001. „Mazuka writes Chiluba.“ *The Post*, 15. února, 2.

Malido, Webster. 2001. „Don't amend the Constitution, LAZ appeals to MMD MPs.“ *The Post*, 22. února 2001, 1-4.

Malido, Webster. 2001. „Sakala justifies Chiluba's 2001 bid.“ *The Post*, 26. února 2001, 1.

Malido, Webster. 2001. „Third term divides Ndola Christian Ministries.“ *The Post*, 2. března 2001, 2.

Malido, Webster. 2001. „Chiluba is a trickster, charges Mazoka.“ *The Post*, 5. března 2001, 1-4.

Malido, Webster. 2001. „Luhila accuses govt of misleading chiefs.“ *The Post*, 5. března 2001, 7.

Malido, Webster. 2001. „‘Third term’ is eroding investor confidence, warns Habasonda.“ *The Post*, 8. března 2001, 5.

Malido, Webster. 2001. „Mpaka calls for respect of constitutions.“ *The Post*, 12. března 2001, 1-4.

Malido, Webster. 2001. „Presidential fund is cutting throats, charges UNIP MP.“ *The Post*, 16. března 2001, 4.

Malido, Webster. 2001. „We shall vigorously defend the constitution, says Majula.“ *The Post*, 21. března 2001, 3.

- Malido, Webster. 2001. „MMD cadres attack Vera.“ *The Post*, 27. března 2001, 1-4.
- Malido, Webster. 2001. „Namaaza urges MMD members to defy Chiluba's campaign ban.“ *The Post*, 30. března 2001, 5.
- Malido, Webster. 2001. „It'll be too easy to arrest Chiluba.“ *The Post*, 6. dubna 2001, 1-4.
- Malido, Webster. 2001. „Nawakwi exposes Chiluba's u-turn.“ *The Post*, 9. dubna 2001, 1-6.
- Malido, Webster. 2001. „We're in a political crisis, says Ng'uni.“ *The Post*, 19. dubna 2001, 1-3.
- Malido, Webster. 2001. „UNZASU rejects Third term.“ *The Post*, 25. dubna 2001, 3.
- Malido, Webster. 2001. „Tembo, MPs seek to dissolve Parliament.“ *The Post*, 1. května 2001, 1.
- Malido, Webster. 2001. „MPs petition speakers to impeach Chiluba.“ *The Post*, 4. května 2001, 1-4.
- Malido, Webster. 2001. „Kavindele appointed Vice-president.“ *The Post*, 7. května 2001, 11.
- Malido, Webster a Malupenga, Amos. 2001. „N/Province MMD suspends 8 MPs, 4 district officials.“ *The Post*, 20. dubna 2001, 1-4.
- Malido, Webster a Saluseki, Bivan. 2001. „Call off debate, demands Malambo.“ *The Post*, 13. dubna 2001, 1-2.
- Malido, Webster a Saluseki, Bivan. 2001. „We've enough 'soldiers' fight Chiluba, says Nawakwi.“ *The Post*, 1. května 2001, 2.
- Malupenga, Amos. 2001. „Opposition to third term is more within MMD, says Sata.“ *The Post*, 17. ledna 2001, 1-4.
- Malupenga, Amos. 2001. „Mpezeni calls for Chiluba's 3rd term.“ *The Post*, 23. ledna 2001, 1-4.
- Malupenga, Amos. 2001. „MMD democracy questioned.“ *The Post*, 25. ledna 2001, 3.
- Malupenga, Amos. 2001. „Opposition has failed, says Dante Saunders.“ *The Post*, 29. ledna 2001, 2.
- Malupenga, Amos. 2001. „We'll petition Chiluba to stand, says Sata.“ *The Post*, 7. února 2001, 1-4.
- Malupenga, Amos. 2001. „Sata accuses Miyanda of insulting Chiluba.“ *The Post*, 15. března 2001, 1-4.

Malupenga, Amos. 2001. „Govt evicts Tonga chief over 3rd term.“ *The Post*, 20. března 2001, 1-7.

Malupenga, Amos. 2001. „Sata calls for NEC meeting to decide Chiluba's third term. *The Post*, 21. března 2001, 1-5.

Malupenga, Amos. 2001. „Chiluba told me he won't stand.“ *The Post*, 23. března 2001, 1.

Malupenga, Amos. 2001. „Chief Chitina declines to give his opinion on 3rd term.“ *The Post*, 2. dubna 2001, 5.

Malupenga, Amos. 2001. „Nakawala threatens to grab vehicle from DA.“ *The Post*, 6. dubna 2001, 2.

Malupenga, Amos. 2001. „Syamujaye joins anti-third term.“ *The Post*, 10. dubna 2001, 1-4.

Malupenga, Amos. 2001. „We've always had no intention of amending the constitution, says JV.“ *The Post*, 11. dubna 2001, 1-4.

Malupenga, Amos. 2001. „Chiluba loses third term bid.“ *The Post*, 12. dubna 2001, 1-4.

Malupenga, Amos. 2001. „‘Jesus would have whipped all MPs at Cathedral prayers’.“ *The Post*, 18. dubna 2001, 1-3.

Malupenga, Amos. 2001. „‘MMD cadres won't use fire arms against other people’.“ *The Post*, 18. dubna 2001, 4.

Malupenga, Amos. 2001. „Anti-3rd termers sue Sata.“ *The Post*, 20. dubna 2001, 1-4.

Malupenga, Amos. 2001. „Miyanda forces Chiluba to cancel NEC meeting.“ *The Post*, 23. dubna 2001, 1-4.

Malupenga, Amos. 2001. „Mpamba signs against 3rd term.“ *The Post*, 23. dubna 2001, 5.

Malupenga, Amos. 2001. „Malembo joins presidential race.“ *The Post*, 27. dubna 2001, 1-4.

Malupenga, Amos. 2001. „I'm pleased, says Chiluba.“ *The Post*, 1. května 2001, 1-4.

Malupenga, Amos. 2001. „‘It's shameful that the President is disregarding the Judiciary’.“ *The Post*, 3. května 2001, 1-4.

Malupenga, Amos. 2001. „Chiluba is vindictive, vengeful – Nawakwi.“ *The Post*, 14. května 2001, 1-4.

Malupenga, Amos a Malido, Webster. 2001. „Lusaka MMD rejects 3rd term for Chiluba.“ *The Post*, 5. února 2001, 1-4.

Malupenga, Amos a Malido, Webster. 2001. „There's violence in this country-Miyanda.“ *The Post*, 27. dubna 2001, 3.

Malupenga, Amos a Mupuchi Speedwell. 2001. „‘The church should never abandon the people’.“ *The Post*, 3. dubna 2001, 3.

Malupenga, Amos a Phiri, Brighton. 2001. „Anti-3rd term group is doomed, says Sata.“ *The Post*, 2. května 2001, 1-4.

Malupenga, Amos a Phiri, Brighton. 2001. „2 new MMD NEC members resign.“ *The Post*, 4. května 2001, 5.

Malupenga, Amos a Phiri, Brighton. 2001. „Sata criticises the Speaker.“ *The Post*, 8. května 2001, 1.

Mangani, Margaret. 2001. „Court refuses to grant injunction.“ *Times of Zambia*, 27. dubna 2001, 1.

Mataka, Davis. 2001. „Clergymen support third term move.“ *Times of Zambia*, 1. března 2001, 1.

Mataka, Davis, Lukumba, Rejoice a Chshimba, Chishimba. 2001. „FJT sails through unopposed.“ *Times of Zambia*, 1. května 2001, 1.

Mfula, Chris. 2001. „Don't suppress debate-FJT.“ *Times of Zambia*, 22. ledna 2001, 1.

Mfula, Chris. 2001. „West wants third term.“ *Times of Zambia*, 13. března 2001, 1.

Mulenga, Edward. 2001. „North-West Chiefs for FJT.“ *Times of Zambia*, 29. ledna 2001, 1.

Mupuchi, Speedwell. 2001. „DAs 3rd term calls are unrealistic, charges Kabwata MMD.“ *The Post*, 7. února 2001, 2.

Mupuchi, Speedwell. 2001. „Dissociate yourself from 3rd term, bishop tells FJT.“ *The Post*, 9. února 2001, 2.

Mupuchi, Speedwell. 2001. „Chiluba is not Zambia's best leader, says Shamenda.“ *The Post*, 26. března 2001, 1-8.

Mupuchi, Speedwell. 2001. „Anti-third term stance is for Chiluba's safety, says chief Chikanta.“ *The Post*, 30. dubna 2001, 7.

Mupuchi, Speedwell. 2001. „UNIP will fight attempts to amend the Constitution, vows Mazoka.“ *The Post*, 2. května 2001, 7.

Mupuchi, Speedwell. 2001. „Chainama students give Chiluba 48 hrs.“ *The Post*, 3. května 2001, 3.

Mupuchi, Speedwell a Banda, Ruth. 2001. „Mumba questions ‘overnight heroes’.“ *The Post*, 30. dubna 2001, 6.

Mupuchi, Speedwell, Banda, Mthoniswa a Malido, Webster. 2001. „Wina adresses protesting UNZA students.“ *The Post*, 3. května 2001, 1-2.

Ngoma, Samuel. 2001. „SADC silent on FJT's 3rd term debate?“ *Times of Zambia*, 14. dubna 2001, 4.

Nsabika, Chama a Saluseki, Bivan. 2001. „Chiluba wants more than one term, says Nawakwi.“ *The Post*, 2. května 2001, 3.

Phiri, Brighton. 2000. „Chongo advises Chiluba against going for 3rd term.“ *The Post*, 31. října 2000, 6.

Phiri, Brighton. 2001. „35 chiefs reject third term.“ *The Post*, 25. ledna 2001, 1-4.

Phiri, Brighton. 2001. „Mtesa urges Zambians to oppose Chiluba's third term.“ *The Post*, 30. ledna 2001, 2.

Phiri, Brighton. 2001. „Southern chiefs' stance on 3rd term cheers ministers.“ *The Post*, 30. ledna 2001, 1.

Phiri, Brighton. 2001. „UNIP, UPND youths defend Constitution.“ *The Post*, 1. února 2001, 6.

Phiri, Brighton. 2001. „Chief defend their subjects' liberties.“ *The Post*, 6. února 2001, deklarace-1-2.

Phiri, Brighton. 2001. „Kawimbe under attack over 3rd term rejection.“ *The Post*, 6. února 2001, 3.

Phiri, Brighton. 2001. „Kaonde chief exposes govt propaganda.“ *The Post*, 12. února 2001, 3.

Phiri, Brighton. 2001. „Be ready to sacrifice blood over 3rd term, Muzungu tells UNIP cadres.“ *The Post*, 13. února 2001, 3.

Phiri, Brighton. 2001. „Catholics denounce third termers..they're selfish people.“ *The Post*, 13. února 2001, 1-4.

Phiri, Brighton. 2001. „Aka urges Zambians to resist changes to the Constitution.“ *The Post*, 22. února 2001, 3.

Phiri, Brighton. 2001. „Catholics reject UNIP's request.“ *The Post*, 20. února 2001, 3.

Phiri, Brighton. 2001. „Chief Nalubamba urges LAZ, ZEC, NGOCC to fight Chiluba's third term.“ *The Post*, 22. února 2001, 4.

Phiri, Brighton. 2001. „3rd term debate ill-founded, says Archbishop Mazombwe.“ *The Post*, 22. února 2001, 1-4.

Phiri, Brighton. 2001. „Mwanakatwe sheds tears over Chiluba's trickery.“ *The Post*, 22. února 2001, 1-4.

Phiri, Brighton. 2001. „UNZASU warns Chiluba over third term.“ *The Post*, 22. února 2001, 3.

Phiri, Brighton. 2001. „LAZ, CCZ, NGOCC write Chiluba.“ *The Post*, 23. února 2001, 1-4.

Phiri, Brighton. 2001. „BY explains his relationship with Chiluba.“ *The Post*, 26. února 2001, 5.

Phiri, Brighton. 2001. „Bishop Chiahana opposes ‘Constitutional coup’.“ *The Post*, 28. února, 5.

Phiri, Brighton. 2001. „If something is good expect a lot of opposition to it.“ *The Post*, 1. března 2001, 1.

Phiri, Brighton. 2001. „Don't be swayed by false prophets, CCZ tells FJT.“ *The Post*, 2. března 2001, 3.

Phiri, Brighton. 2001. „Resign, LAZ vice-chairperson urges ministers opposed to third term.“ *The Post*, 8. března 2001, 3.

Phiri, Brighton. 2001. „Don't envy me, warns Chiluba.“ *The Post*, 12. března 2001, 1-4.

Phiri, Brighton a Malupenga, Amos. 2001. „I'm ready to lose my job, says Harrington.“ *The Post*, 15. března 2001, 1-4.

Phiri, Brighton. 2001. „COBUSU opposes 3rd term referendum.“ *The Post*, 16. března 2001, 7.

Phiri, Brighton. 2001. „‘No leader is indispensable’.“ *The Post*, 26. března 2001, 1-4.

Phiri, Brighton. 2001. „Clergymen increase pressure on Chiluba.“ *The Post*, 6. dubna 2001, 6.

Phiri, Brighton. 2001. „‘No individual party can successfully block Chiluba’.“ *The Post*, 9. dubna 2001, 3.

Phiri, Brighton. 2001. „Oasis Forum takes govt to court over permits.“ *The Post*, 9. dubna 2001, 7.

Phiri, Brighton. 2001. „UNIP youths threaten to fight MMD cadres.“ *The Post*, 10. duben 2001, 6.

Phiri, Brighton. 2001. „‘There's no co-ordination in cabinet due to 3rd term’.“ *The Post*, 11. dubna 2001, 3.

Phiri, Brighton. 2001. „Emulate KK, Mwanakatwe urges Chiluba.“ *The Post*, 11. dubna 2001, 1-4.

Phiri, Brighton. 2001. „Consider consequences of third term debate, advises Sikasote.“ *The Post*, 13. dubna 2001, reflection meeting

Phiri, Brighton. 2001. „‘Sata not qualified to speak on the Church’.“ *The Post*, 20. dubna 2001, 2.

Phiri, Brighton. 2001. „We have a leadership with closed ears, says Chief Nalubamba.“ *The Post*, 20. dubna 2001, 3.

Phiri, Brighton. 2001. „Don't support 3rd term bid, CSUZ orders civil servants.“ *The Post*, 26. dubna 2001, 2.

Phiri, Brighton. 2001. „I am standing for presidency.“ *The Post*, 26. dubna 2001, 1-4.

Phiri, Brighton a Malupenga, Amos. 2001. „Enough is enough, declares Tembo.“ *The Post*, 30. dubna 2001, 1-2.

Phiri, Brighton a Malupenga, Amos. 2001. „We've evidence against Chiluba, says Miyanda.“ *The Post*, 8. května 2001, 1-4.

Saluseki, Bivan. 2000. „Chisanga criticises 3rd term campaigners.“ *The Post*, 14. prosince 2000, 6.

Saluseki, Bivan. 2000. „MMD youths vow to continue calling for Chiluba's 3rd term.“ *The Post*, 19. prosince 2000, 5.

Saluseki, Bivan. 2001. „Mutale's silence over 3rd term calls worries LAZ.“ *The Post*, 22. ledna 2001, 4.

Saluseki, Bivan. 2001. „NGO opposes Chiluba's third term.“ *The Post*, 25. ledna 2001, 2.

Saluseki, Bivan. 2001. „C/belt chiefs deny backing 3rd term.“ *The Post*, 6. února 2001, 1-4.

Saluseki, Bivan. 2001. „Mwale challenges PS'3rd term involvement.“ *The Post*, 8. února 2001, 6.

Saluseki, Bivan. 2001. „Mung'omba ready to shed blood over third term.“ *The Post*, 9. února 2001, 5.

Saluseki, Bivan. 2001. „Halt debate on third term.“ *The Post*, 14. února 2001, 1.

Saluseki, Bivan. 2001. „Zambians have been cheated, says UNIP youth leader.“ *The Post*, 15. února 2001, 8.

Saluseki, Bivan. 2001. „Pastor Mumba urges the Church to intervene.“ *The Post*, 1. března 2001, 6.

Saluseki, Bivan. 2001. „NEWASU rejects third term bid.“ *The Post*, 8. března 2001, 6.

Saluseki, Bivan. 2001. „Sata suspends more Lusaka MMD officials.“ *The Post*, 8. března 2001, 6.

Saluseki, Bivan. 2001. „‘We can't have a country premised on corruption’.“ *The Post*, 12. března 2001, 5.

Saluseki, Bivan. 2001. „Chiluba ‘gets his credit’.“ *The Post*, 13. března 2001, 6.

Saluseki, Bivan. 2001. „I can never, never be fired from MMD.“ *The Post*, 15. března 2001, 1-4.

Saluseki, Bivan. „C/province chiefs oppose constitutional amendment.“ *The Post*, 26. března 2001, 2.

Saluseki, Bivan. 2001. „It's up to the will of the people to make laws, says Chiluba.“ *The Post*, 10. dubna 2001, 4.

Saluseki, Bivan. 2001. „Victory is certain, declares Chiluba.“ *The Post*, 13. dubna 2001, 1-4.

Saluseki, Bivan. 2001. „Mazoka urges Chiluba to end 3rd term debate.“ *The Post*, 17. dubna 2001, 3.

Saluseki, Bivan. 2001. „3rd term debate will lead to turmoil, says Miyanda.“ *The Post*, 20. dubna 2001, 1-4.

Saluseki, Bivan. 2001. „‘Constitution review is not done through referendum’.“ *The Post*, 23. dubna 2001, 2.

Saluseki, Bivan. 2001. „Miyanda opposes use of trickery to govern.“ *The Post*, 23. dubna 2001, 5.

Saluseki, Bivan. 2001. „‘We will be left without party’.“ *The Post*, 23. dubna 2001, 6.

Saluseki, Bivan. 2001. „Zambia is under siege, warns Inonge Wina.“ *The Post*, 23. dubna 2001, 3.

Saluseki, Bivan. 2001. „‘It's illegal to use govt property during election campaigns’.“ *The Post*, 25. dubna 2001, 2.

Saluseki, Bivan. 2001. „We won't allow Chiluba to amend the Constitution, vows Inonge Wina.“ *The Post*, 2. května 2001, 5.

Saluseki, Bivan. 2001. „Chiluba is endangering peace, charges Mazoka.“ *The Post*, 4. května 2001, 2.

Saluseki, Bivan a Kaunda, Joe. 2001. „We'll fight those backing Chiluba, declares Mpamba.“ *The Post*, 26. dubna 2001, 3.

Saluseki, Bivan a Phiri, Brighton. 2001. „Be careful with your third term propaganda, Wina advises Sata.“ *The Post*, 12. února 2001, 2.

Saluseki, Bivan a Phiri, Brighton. 2001. „We'll win, says Tembo.“ *The Post*, 23. dubna 2001, 1-4.

Sikota, Sakwiba. 2000. „Concept of DAs.“ *The Post*, 8. prosince 2000, 11.

Sunday Times of Zambia. 2000. „I won't go for a third term, says Chiluba.“ 22. října 2000, 1.

Sunday Times of Zambia. 2001. „Now chiefs jump onto FJT third term bandwagon.“ 7. ledna 2001, 1.

Sunday Times of Zambia. 2001. „Why Veep shifted from his official residence.“ 11. března 2001, 1.

Sunday Times of Zambia. 2001. „Kapiri chiefs join third term call.“ 18. března 2001, 1.

Sunday Times of Zambia. 2001. „NEC nods third term.“ 25. března 2001, 1.

Sunday Times of Zambia. 2001. „Dipak faces youth chairmen wrath.“ 8. dubna 2001, 1.

Sunday Times of Zambia. 2001. „Violence at MMD meet regrettable.“ 29. dubna 2001, 4.

Sunday Times of Zambia. 2001. „Chiluba dates Press.“ 6. května 2001, 1.

Times of Zambia. 2000. „I'm not going for third term, says Chiluba.“ 13. prosince 2000, 1.

Times of Zambia. 2000. „Coalition 2001 hidden 'agenda' laid bare.“ 13. prosince 2000, 1.

Times of Zambia. 2001. „Chiluba third term opinion polls on.“ 2. ledna 2001, 1.

Times of Zambia. 2001. „UPND bigwig defects.“ 11. ledna 2001, 1.

Times of Zambia. 2001. „Boycott polls at own peril, says Mwaanga.“ 15. ledna 2001, 1.

Times of Zambia. 2001. „FJT 3rd term: Sata speaks out.“ 15. ledna 2001, 1.

- Times of Zambia*. 2001. „Chiluba enemies exposed“. 19. ledna 2001, 1.
- Times of Zambia*. 2001. „Keep away from third term debate, Sata told.“ 20. ledna 2001, 1.
- Times of Zambia*. 2001. „East MMD endorse third term calls.“ 24. ledna 2001, 1.
- Times of Zambia*. 2001. „Clergy differ over FJT third term.“ 30. ledna 2001, 1.
- Times of Zambia*. 2001. „Debate third term, says Krebbs.“ 31. ledna 2001, 1.
- Times of Zambia*. 2001. „2 parties gang up to oppose changes to Constitution.“ 1. února 2001, 1.
- Times of Zambia*. 2001. „54 p.c. NOCE respondents want Constitution amended.“ 2. února 2001, 1.
- Times of Zambia*. 2001. „Lusaka MMD ticked off.“ 6. února 2001, 1.
- Times of Zambia*. 2001. „Quit, Kawimbe told.“ 7. února 2001, 1.
- Times of Zambia*. 2001. „MMD cease-fire.“ 8. února 2001, 1.
- Times of Zambia*. 2001. „Allow third term debate, Speaker urged.“ 16. února 2001
- Times of Zambia*. 2001. „North Western Province MMD endorses Chiluba's third term run.“ 20. února 2001, 1.
- Times of Zambia*. 2001. „3rd term advocates turned away.“ 22. února 2001, 1.
- Times of Zambia*. 2001. „As church, LAZ team up to oppose third term calls.“ 22. února 2001, 1.
- Times of Zambia*. 2001. „Noce calls for referendum.“ 26. února 2001, 1.
- Times of Zambia*. 2001. „We're for president.“ 2. března 2001, 1.
- Times of Zambia*. 2001. „Opposition parties put down demands.“ 5. března 2001, 1.
- Times of Zambia*. 2001. „Moslems back Chiluba's third term bid.“ 9. března 2001, 1.
- Times of Zambia*. 2001. „15 Kasama village headmen want Chiluba.“ 10. března 2001, 1.
- Times of Zambia*. 2001. „Don't force Chiluba to stand – BY.“ 17. března 2001
- Times of Zambia*. 2001. „Extraordinary convention date set.“ 26. března 2001, 1.
- Times of Zambia*. 2001. „Anti-third term lobby misinform public-Pifo.“ 4. dubna 2001, 1.

- Times of Zambia*. 2001. „It's third term thumbs up or quit, DAs told.“ 10. dubna 2001, 1.
- Times of Zambia*. 2001. „‘Declare your stand on third term of office’.“ 11. dubna 2001, 1.
- Times of Zambia*. 2001. „Chiluba should sack erring ministers-NOCE.“ 11. dubna 2001, 1.
- Times of Zambia*. 2001. „51 MPs petition Chiluba over third term.“ 12. dubna 2001, 1.
- Times of Zambia*. 2001. „Church under fire.“ 12. dubna 2001, 1.
- Times of Zambia*. 2001. „Let God's will prevail-FJT.“ 14. dubna 2001, 1.
- Times of Zambia*. 2001. „Anti-third term MPs bought?“ 16. dubna 2001, 1.
- Times of Zambia*. 2001. „Luapula chiefs support Chiluba.“ 16. dubna 2001, 1.
- Times of Zambia*. „Anti-third term MPs paid K1,4m-Pule.“ 18. dubna 2001, 1.
- Times of Zambia*. 2001. „9 anti-3rd term MPs banned.“ 20. dubna 2001, 1.
- Times of Zambia*. 2001. „We didn't bribe MPs, says EFZ.“ 20. dubna 2001, 1.
- Times of Zambia*. 2001. „Nyangu chides mates over third term.“ 24. duben 2001, 1.
- Times of Zambia*. 2001. „Don't take sides on 3rd term, churches urged.“ 26. března 2001, 1.
- Times of Zambia*. 2001. „‘Rebels’ plan next move.“ 30. dubna 2001, 1.
- Times of Zambia*. 2001. „Two MMD electoral commissioners resign.“ 30. dubna 2001, 1.
- Times of Zambia*. 2001. „Illegal demonstrators face arrest, warn police.“ 3. května 2001, 1.
- The Post*. 2000. „Appointment of DAs criticised.“ 4. ledna 2000, 13.
- The Post*. 2000. „Calls for Chiluba's third term.“ 11. prosince 2000, 13.
- The Post*. 2000. „Catholics condemn 3rd term calls.“ 13. prosince 2000, 2.
- The Post*. 2000. „Mazabuka DA disqualifies Chiluba.“ 20. prosince 2000, 5.
- The Post*. 2001. „UPND won't boycott elections.“ 16. ledna 2001, 5.
- The Post*. 2001. „Zambezi MMD calls for Chiluba's third term.“ 16. ledna 2001, 5.
- The Post*. 2001. „Southern Province chiefs speak out.“ 6. února 2001, deklarace-4.

- The Post*. 2001. „Chief Malembeka denies backing 3rd term.“ 8. února 2001, 2.
- The Post*. 2001. „Clergyman urges Chiluba to retire.“ 15. února 2001, 7.
- The Post*. 2001. „Coalition 2001.“ 22. února 2001, 8.
- The Post*. 2001. „We the People.“ 28. února 2001, 11.
- The Post*. 2001. „Resign, chief Mukuni tells Tonga ministers.“ 2. března 2001, 1.
- The Post*. 2001. „6 OP officers lose jobs over 3rd term.“ 30. března 2001, 1-4.
- The Post*. 2001. „Chiluba retires Gen. Musonda for ‘opposing his third term bid’.“ 4. dubna 2001, 1-3.
- The Post*. 2001. „I am determined to fight and win.“ 5. dubna 2001, 1-4.
- The Post*. 2001. „Matero MMD youth oppose 3rd term.“ 5. dubna 2001, 2.
- The Post*. 2001. „Oasis Forum.“ 5. dubna 2001
- The Post*. 2001. „Mwanachingwala advises Chiluba against 3rd term.“ 6. dubna 2001, 6.
- The Post*. 2001. „Govt arms pro-3rd term MMD cadres.“ 17. dubna 2001, 4.
- The Post*. 2001. „There is need for referendum, maintains Zulu.“ 25. dubna 2001, 2.
- The Post*. 2001. „Time is running out, Sata warns Chiluba.“ 25. dubna 2001, 1-4.
- The Post*. 2001. „MMD convention gives Chiluba 3rd term option.“ 30. dubna 2001, 1.
- The Post*. 2001. „New CSI chairman ‘disowns’ NOCE, ZIMT.“ 1. května 2001, 7.
- The Post*. 2001. „Mwanajiti urges Zambians to reject ‘imposed presidents’.“ 2. května 2001, 7.
- The Post*. 2001. „Victory is assured, declares Chiluba.“ 3. května 2001, 1-6.
- The Post*. 2001. „Process to impeachment the president continues, declares Nawakwi.“ 7. května 2001, 1-4.
- Ulyabusiku, Mabeni, Malupenga, Amos a Chifuwe, Sheikh. 2001. „I expected it, says Sejani.“ *The Post*, 28. února 2001, 1-4.